

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

СОМИК Олександр Миколайович

УДК 331.5-053.81:316.752 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ НА ОСНОВІ ЇЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Спеціальність 051 – Економіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 О.М. Сомик

Науковий керівник: Дороніна Ольга Анатоліївна, доктор економічних наук,
професор

Вінниця – 2021

АНОТАЦІЯ

Сомик О. М. Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено розробці теоретико-методичних підходів та науково-практичних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад та розробці комплексу науково-практичних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

У розділі 1 «Теоретичні основи регулювання економічної активності молоді у поведінковій парадигмі суспільного розвитку» узагальнено теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «економічна активність», досліджено еволюцію поняття «ціннісні орієнтації» та його сутність в економічній науці, обґрунтовано роль ціннісних орієнтацій як чинника регулювання економічної активності молоді у поведінковій парадигмі суспільного розвитку.

На основі узагальнення існуючих підходів щодо визначення сутності поняття «економічна активність» (процесного, особистісного, інституційного) автором збагачено понятійно-категоріальний апарат дослідження, а саме запропоновано ідентифікувати два типи економічної активності (ЕА): потенційну (проявляється як прагнення людини до дій, що мають за мету отримання економічного результату та /або її намір бути активним учасником ринку праці (бажання знайти роботу, прагнення або безпосередньо сам процес зміни робочого місця, бажання

перекваліфікуватися, прагнення кар'єрного зростання тощо) та фактичну (вироблення людиною матеріальних та нематеріальних благ з подальшим перетворенням їх у матеріальну винагороду, що направляється, в свою чергу, на задоволення потреб та відтворення робочої сили). Обґрунтовано, що потенційна ЕА має бути пріоритетним об'єктом регулюючого впливу суб'єктів ринку праці та під цим впливом може перетворюватися у фактичну ЕА. Фактична ЕА, в свою чергу, набуває проявів активного та інертного типів; за своєю природою фактична ЕА є аналогічною зайнятості.

Акцентовано, що найбільш перспективною щодо регулюючого впливу на рівень економічної активності, але в той же час, й найбільш ризиковою, з точки зору непередбачуваності поведінки на ринку праці, категорією його учасників – є молодь, яка виступає драйвером соціально-економічних процесів.

За результатами дослідження мультидисциплінарної еволюції понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» надано їх авторське тлумачення як економічних категорій, а саме: цінності пропонується розглядати як елементи духовної та (або) матеріальної сфер життєдіяльності, яким надається першочергове значення та які вважаються людиною вкрай необхідними для задоволення духовних або матеріальних потреб; ціннісні орієнтації – це елемент світогляду особистості або групи людей, що визначає ті чи інші переваги, необхідність та прагнення щодо виокремлених людських цінностей.

Дисертантом обґрунтовано, що у поведінковій парадигмі суспільного розвитку актуалізується роль ціннісних орієнтацій як ключового чиннику впливу на економічну активність молоді. Запропоновано авторську класифікацію цінностей, що визначають економічну активність людини за рівнями (індивідуальні та колективні, які охоплюють суспільні та/або національні, регіональні, корпоративні) та змістовним наповненням (економічні та соціальні). Зазначена класифікація дозволяє проводити структуроване виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді та покладена

в основу авторського соціологічного інструментарію.

Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій визначено автором як процес багатовекторного цілеспрямованого впливу на поведінку молоді на ринку праці та її економічну активність з метою ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, зростання рівня участі молоді у робочій силі, підвищенні якості трудового життя молоді та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин.

У розділі 2 «Аналіз показників економічної активності та виявлення ціннісних орієнтацій молоді в Україні» проаналізовано динаміку показників економічної активності молоді на ринку праці України, проведено соціологічний вимір ціннісної сфери молоді, визначено вплив ціннісних орієнтацій молоді на її економічну активність. Аналіз ситуації на ринку праці України у 2013-2019 рр. показав, що динаміка економічної активності молоді безпосередньо визначається загальною кон'юктурою ринку праці, а її рівень є різним для вікових груп молоді та у 2019 р. в Україні перебував у діапазоні від 36,2% для вікової групи 15-24 роки до 82% у віковій групі 30-34 роки (в цілому по населенню у віці 15-70 років даний показник становив 63,4%).

З використанням розробленої анкети, проведено структуроване вивчення ціннісних орієнтацій молоді, що впливають на її економічну активність, за трьома блоками: предметно-матеріальні, соціально-економічні, життєво-побутові. Дослідженням охоплено вікову групу від 17 до 34 років у шести регіонах України: Одеська, Черкаська, Вінницька, Запорізька, Київська та Львівська області. На основі отриманих результатів виявлено ціннісні орієнтації, які підкріплюють той чи інший тип економічної поведінки, а тим самим визначають економічну активність. Проведено дослідження видів та типів економічної активності респондентів; виявлено вирішальні фактори при виборі роботи молодими людьми, найбільш значущими з яких є: рівень оплати праці, цікавий зміст роботи та перспективи кар'єрного зростання, комфортні та безпечні умови праці.

Згенеровано портрет сучасної української молоді в розрізі її ціннісних орієнтацій, до якого увійшли: 1) з блоку життєвих та побутових цінностей – сімейне щастя; любов; незалежність; 2) з блоку матеріальних – добробут близьких; матеріальна забезпеченість; власне житло; не користуватися програмами споживчого кредитування; високий дохід; 3) з соціально-економічного блоку – інтелігентність, доброта та порядність керівника; свобода у виборі місця роботи; кваліфіковано виконувати свою роботу, працювати в дружньому колективі. Зазначені результати мають бути враховані при оцінці потенціалу ЕА та визначенні векторів впливу на ціннісні орієнтації з метою регулювання ЕА молоді.

Емпіричним шляхом визначено вплив ціннісних орієнтацій на економічну активність молоді. Виявлено вікову динаміку значущості ціннісних орієнтацій для молоді, на основі чого обґрунтовано, що діагностика ціннісної сфери молоді є важливою передумовою для формування дієвого механізму заохочення молоді до продуктивної економічної поведінки, складові якої залежать від рівня та якості економічної активності.

Побудовано рельєф вікової динаміки ЕА молоді активного та інертного типів, активний пік якого припадає на 19-20-річний вік, а перехід до інертного типу зафіксовано починаючи з 30-річного віку. Виокремлено групи ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, що притаманні представникам активного та інертного типів ЕА. Обґрунтовано, що отримані результати мають бути враховані на всіх рівнях управління трудовою поведінкою молоді на ринку праці.

У розділі 3 «Пріоритетні напрями регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій» обґрунтовано концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, надано рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці, запропоновано механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечує її активну поведінку

на ринку праці.

Дисертантом вперше розроблено концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на логіко-змістовній схемі механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, який спрямований на створення умов щодо зростання економічної активності молоді через стимулювання та підтримку такої поведінки на ринку праці, яка дозволяє вигідно реалізувати наявні здібності до праці, знання та досвід з урахуванням ціннісних орієнтацій. Унікальність механізму полягає в тому, що до інструментів регулювання запропоновано включити алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що дозволить більш адресно та ефективно впливати на поведінку молоді на ринку праці. Рекомендовано диференційоване використання різних видів регулювання (коригуючого, превентивного, антикризового, стратегічного), залежно від актуальних завдань, фактичного та бажаного стану об'єкту регулювання (ЕА молоді), характеристик зовнішнього середовища (ринку праці, його молодіжного сегменту, стану національної економіки, ситуації в компанії тощо).

Обґрунтовано провідну роль закладів вищої освіти як суб'єктів регулювання економічної активності молоді та формування її ціннісних орієнтацій; визначено передумови, пріоритетні напрями та механізми регулюючого впливу.

Удосконалено механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечують її активну поведінку на ринку праці, який, на відміну від існуючих, передбачає процес сортування цінностей молоді з метою виділення еталонних ціннісних орієнтацій, змодельованих для прийняттого рівня економічної активності в наявному середовищі, охоплює поєднання методів інституційного, економічного та соціального впливів та сприяє стимулюванню такої поведінки молоді на ринку праці, що відрізняється економічною активністю активного типу.

Розроблено алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді,

що передбачає використання розробленої анкети, змістовне наповнення якої визначається фокусом дослідження та дозволяє сформувати портрет сучасної української молоді (або окремих її соціально-демографічних груп) в розрізі ціннісних орієнтацій, а також сформувати карту ціннісної сфери, що може виступати універсальним інструментом соціально-економічного управління на всіх етапах участі молодої людини в соціально-трудовах відносинах на ринку праці – від отримання освіти і виходу на ринок праці до завершення трудової кар'єри.

Запропоновано авторські підходи щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці за рахунок розробки адаптивної моделі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, яка ґрунтується на активній та системній взаємодії суб'єктів ринку праці (роботодавців, центрів зайнятості, навчальних закладів тощо) в напрямі створення умов ефективного використання потенціалу економічної активності молоді з урахуванням ціннісних орієнтацій.

Практичне значення отриманих результатів дослідження ґрунтується на тому, що основні положення, викладені у дисертації, доведено до рівня конкретних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. Науково-прикладні розробки щодо регулювання економічної активності молоді можуть бути впровадженні в практику соціально-економічного управління на національному, регіональному та корпоративному рівнях задля забезпечення ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, а також на індивідуальному рівні – з метою формування у молоді ціннісних орієнтацій, які забезпечують розвиток економічної активності активного типу, сприяють зростанню рівня участі молоді у робочій силі та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудовах відносин.

Ключові слова: ринок праці, молодь, економічна активність молоді, цінності, ціннісні орієнтації, регулювання економічної активності молоді.

SUMMARY

Somyk O. Regulation of economic activity of young people on the basis of their value orientations. – Qualification research paper as a manuscript.

Thesis for a PhD Degree by Field of study 05 «Social and Behavioral Sciences» by Program Subject Area 051 «Economics». – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The thesis is devoted to development of theoretical and methodological approaches to scientific and practical recommendations on regulation of economic activity of youth on the ground of their value orientation.

Scientific novelty of the obtained research results is in the deepening of theoretical basics and development of a set of scientific-practical recommendations for regulation of economic activity of the young people on the base of their value orientations.

In section 1 «Theoretical basis of regulation of economic youth activity in behavior paradigm of social development» the theoretical approaches to understanding the concept of «economic activity» are combined; studied evolution of concept «value orientations» and its essence in economic science; justified the role of value orientations as regulating factor of youth activity in behavior paradigm of social development.

Based on the generalization of existing approaches to the definition of concept «economic activity» (process, personal, institutional) the author enriched conceptual and categorical apparatus of research, namely, he proposed to identify two types of economic activity (EA): potential (which is shown as aspiration of a human to any actions with aim of obtaining some economical results and/or its intention to be active participant of labor market (desire to find work, inspiration to change job or its process, desire to retrain, desire of career growth and so on) and factually (producing by human material and intangible benefits with further transformation them into material reward which is directed in its turn to satisfy the needs and reproduction of labor power). Justified that potential EA must be the

priority object in regulation subjects of labor market and under this influence it can be turned into factual EA. Factual EA in its turn acquires displays of active and inert types; by its nature the actual EA is similar employment.

It is emphasized that the most promising category of labor market participants in terms of regulatory impact on the level of economic activity, but at the same time, and the riskiest, from the point of view of unpredictability of behavior in the labor market, is the youth, which acts as a driver of socio-economic processes.

According to the results of research of multidisciplinary evolution of concept «values» and «value orientations» the author gave them interpretation as economic categories, namely values are suggested to be considered as elements of the spiritual or material spheres of life, which are considered by human being as first and foremost for satisfaction of spiritual and material needs; value orientations-these are the elements of worldview of person or group of people and determine this or that advantages, necessity and aspiration on separate human values.

Dissertation candidate justified, that in behavioral paradigm of social development the role of value orientation is increasing and is the key factor of influence on economic activity of young people. Author proposes the author classification of values, defining the economic activity of a person according levels (individual and collective, which cover social and/or national, regional, corporate) with right content (economic and social). This classification allows to conduct a structured identification of relevant value orientations of young people and put into basis of the author's scientific tools.

Regulation of economic activity of young people on the basis of their value orientation is defined by the author as the process of multi-directional targeted influence on youth behavior on labor market and its economic activity to use youth labor potential on the labor market, to increase the quality of youth labor market and to support comfort well-being of youth in sphere of social-labor relations.

In section 2 «Analysis of economic activity indicators and identifying value

orientations of youth in Ukraine» analyzed the dynamics of economic activity of young people on the labor market of Ukraine; conducted social measurement of youth value sphere; defined the influence of youth value orientations on its economic activity. Analysis of situation on labor market of Ukraine in 2013-2019 showed that dynamics of youth economic activity is directly defined with the total conjuncture of labor market, and its level is different for youth groups of different age, and in 2019 in Ukraine its level was in range from 36,2% for age group of 15-24 years till 82% for age group 30-34 years (in general for population aged 15-70 years, this index made 63,4%).

Using the developed questionnaire, a structured study of the value orientations of youth was carried out and their influence on the economic activity in three blocks: subject-material, socio-economic, vital household. The age group from 17 till 34 was examined in six regions of Ukraine: Odesa, Cherkasy, Vinnytsia, Zaporizhzhia, Kyiv and Lviv regions. On the basis of the results obtained it is revealed value orientations which reinforce this or that type of economic behavior, it means they determine the economic activity. There was conducted research of economic activity of different types and kinds of respondents; the determinant factors while choosing a job were revealed, the most important are the pay level, interesting job content and career prospects, also safe conditions of job.

The portrait of modern youth was created in the context of its value orientations and it includes: 1) from block of vital household values – happiness of family; love; independence; 2) from material block – welfare of relatives; material security; personal housing; don't use the programs of living credit; high income; 3) from social and economic block – to be free while choosing a place of work, do your job skillfully, work in a friendly team under the guidance of good, kind and intelligent person. All above mentioned results must be taking into account while potential assessment of EA and defining vectors of influence on value orientations with the aim to regulate EA of youth.

Empirically determined the influence of value orientations on the economic

activity of young people. It is revealed the age dynamics of the significance of value orientations for youth, based on this was made the conclusion that it is very important to form the effective mechanism for engagement youth to productive behavior, which depends upon level and quality of economic activity.

The relief of age dynamics EA of youth active and inert types is built, active peak is at 19-20 aged youth and transition to inert type is fixed beginning with 30 years of age. Highlighted groups of value orientations of modern Ukrainian youth, which is inherent to representatives of both types as active, so inert EA. It is substantiated that obtained results must be taken into account on all levels of labor behavior management on labor market.

In section 3 «Priority directions of economic youth activity on the base of their value orientations» are substantiated the conceptual approaches to regulation of economic youth activity on the base of their value orientations, also are given recommendations for stimulating productive economic behavior of young people on labor market, proposed a mechanism of formation value orientations of youth which provides the active behavior on labor market.

Dissertation candidate is the first who worked out the conceptual approaches for registration of youth economic activity on the basis of their value orientations, based on logical scheme of regulating mechanism of youth activity, which is directed for creation of conditions for increasing of economic activity of youth by means of stimulation and support of such behavior on labor market, that permits profitable implementation of existing abilities to job, knowledge and experience with regard to value orientations. The uniqueness of this mechanism lies in the fact that it is proposed to include the algorithm of revealing the most significant value orientations of youth in its turn it will permit to render more effective influence on youth on labor market.

Differentiated use of types of regulation (corrective, preventive, anti-crisis, strategic) is recommended, depending on the current tasks, the actual and desired state of the object of regulation (youth EA), the characteristics of the environment, labor market, its youth segment, national economy, situation in the company, etc.).

The leading role of education institutions as subjects of regulation of youth economic activity and formation of its value orientations is substantiated. The preconditions, priority directions and mechanisms of their regulatory influence are defined.

Improved the mechanism of formation youth value orientations, which will provide their active behavior on labor market and which apart from existing provides a sorting process of youth values to select standard value orientations, modelled for acceptable level of economic activity in the existing environment; covers the combination of such methods as institutional, economic and social influence that stimulates the youth behavior on labor market which is distinguished by economic activity of active type.

Worked out algorithm of revealing the significant youth value orientation, which provides usage of developed questionnaire, content of which is determined by focus research and permits to form a portrait of modern Ukrainian youth (or its separate social- demographic groups) with regards of value orientations, also to form a chart of value sphere which can be the universal instrument for social-labor relations on labor market – from getting education and entering the labor market up to the end of labor career.

Author suggested his own approaches one of the stimulation of youth economic behavior productivity on labor market due to development of adaptive regulation model for economic activity of youth on the ground of its value orientations, which is based on the active and system interactions of labor market subjects (employers, employment centers and education institutions and so on) in the direction of creation the appropriate conditions of effective usage of economic activity potential of youth taking into account their value orientations.

The practical significance of obtained results of this research is based on the fact that the main provisions, outlined in this scientific work have been brought to the level of specific recommendations for regulation of economic youth activity based on their value orientations. Scientific and applied developments in regulation of economic activity of young people can be put into practice of social-economical

management on national, regional and corporate levels to provide effective usage of youth labor potential on the labor market, also on individual level – with aim of formation of value orientations among young people, which provide development of economic activity of active type, promote to increase level of youth participation in work force and support comfortable well-being of youth in the sphere of social and labor relations.

Keywords: labor market, youth, economic activity of youth, values, value orientations, regulation of economic activity of young people.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Сомик О. М. Класифікація цінностей у контексті детермінант економічної активності. *European journal of economics and management*. 2019. Vol. 5. Iss. 4. P. 104-109.

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

2. Сомик О. М. Освіта та професійна підготовка молоді як складові стратегії виходу з економічної кризи. *Економіка і організація управління*. 2017. №4 (28). С. 185-192.

3. Сомик О. М. Роль ціннісних орієнтацій у формуванні економічної активності в контексті поведінкової економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2018. №36. С. 61-65.

4. Сомик О. М., Дороніна О. А. Регулювання економічної активності з урахуванням ціннісної складової поведінки молоді. *Ефективна економіка*. 2020. №4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8000>. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці механізму регулювання економічної активності молоді, систематизації та аналітичному обґрунтуванні результатів.*

Публікації за матеріалами конференцій

5. Сомик О. М. Оцінка впливу економічної системи на поведінку та цінності людини. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: праці XVI Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених*. 13–14 грудня 2016 р., м. Вінниця. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. Т. 1. С. 164–165.

6. Сомик О. М. Ціннісна складова економічної активності людини. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: праці XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. 4–6 грудня 2017 р., м. Вінниця. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Т. 3. С. 196-198.*

7. Сомик О. М. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій людини з її економічною активністю. *Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Proceedings of International Scientific Conference. January 27, 2017, Kielce. Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2017. Part II. P. 6-8.*

8. Сомик О. М. Цінності в структурі факторів економічної поведінки. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи: зб. матеріалів конференції. 16-17 травня 2019 р., м. Вінниця. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т. 1. С. 128-130.*

9. Сомик О. М. Типологія економічної активності як прояв цінностей сучасної молоді. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії: матеріали міжнародної наукової конференції. 22 травня 2020 р., м. Суми. Суми, Україна: МЦНД, 2020. Т. 1. С. 78-81.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ У ПОВЕДІНКОВІЙ ПАРАДИГМІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ	26
1.1. Теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «економічна активність»	26
1.2. Еволюція поняття «ціннісні орієнтації» та його сутність в економічній науці	39
1.3. Роль ціннісних орієнтацій як чинника регулювання економічної активності молоді у поведінковій парадигмі суспільного розвитку	53
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ В УКРАЇНІ	72
2.1. Аналіз динаміки показників економічної активності молоді на ринку праці України	72
2.2. Соціологічний вимір ціннісної сфери молоді в Україні.....	90
2.3. Визначення впливу ціннісних орієнтацій молоді на її економічну активність	120
Висновки до розділу 2.....	138
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ НА ОСНОВІ ЇЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ	141
3.1. Концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.....	141
3.2. Рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді.....	162
3.3. Механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечує її активну поведінку на ринку праці.....	174
Висновки до розділу 3.....	187
ВИСНОВКИ	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ	213

ВСТУП

Актуальність теми. Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що прогресу в усіх сферах досягають саме ті країни, які приділяють посилену увагу молоді та її всебічному розвитку. Молодь розглядається як впливовий фактор економічного зростання, а її економічна активність визначає рівень конкурентоспроможності економіки країни, її соціально-економічного розвитку, рівень та якість життя. Економічна активність молоді перебуває під впливом численної сукупності факторів, як внутрішнього, так і зовнішнього (відносно індивіда) характеру, що обумовлюються сучасною економічною парадигмою. Економічна активність молоді безпосередньої реалізується у середовищі відносин на ринку праці, проте за відсутності належних умов підтримки, стимулювання та регулювання вона залишається невикористаним потенціалом, стримуючи суспільний та індивідуальний розвиток.

Ринок праці в Україні тривалий час характеризується наявністю кризових явищ, багатовекторною розбалансованістю попиту та пропозиції, низьким рівнем урегульованості та гнучкості, що транслюється на ринок праці молоді та, відповідно, стримує її прагнення ефективно реалізувати свій трудовий потенціал.

Сучасним доробком вітчизняної економічної науки в сфері регулювання економічної активності, поведінкових аспектів економічної діяльності людини, проблематики молодіжного ринку праці та зайнятості молоді є роботи О.М. Анісімової, В. П. Антонюк, К.С. Безгіна, О. О. Гетьман, О. А. Дороніної, Т. П. Збрицької, Л. М. Ільч, О. І. Іляш, Г. С. Кабаченко, О. Ю. Клепанчук, М. А. Кондрюк, М. О. Кримоваї, Е. М. Лібанової, Л. С. Лісогор, Ю. М. Маршавіна, О. Б. Мельниченко, Г. В. Назарової, Т. І. Паустовської, І. Л. Петрової, О. Г. Сидорчук, Л. В. Шаульської, О. В. Швець, Н. С. Якимової, Л. Д. Яценко та інших. Різні аспекти поняття «економічна активність» в широкому контексті досліджують І. С. Вчєрашня, Н. Гусак, О. О. Мітус, А. О. Сігайов, Я. Тітов, А. М. Турило та інші.

Вивченням поведінкової сфери людини, зокрема у відносинах на ринку праці, дії поведінкових законів в економічній науці займались зарубіжні науковці Д. Акерлоф, Г. Беккер, Д. Канеман, Д. Кейнс, А. Тверські, Р. Тейлер, М. Тейллард, Т. Шеллінг, Р. Шиллер.

Проблематика ціннісних орієнтацій, механізми їх формування та характер впливу на поведінку людини тривалий час становить предмет наукового інтересу дослідників, які є представниками різних наукових напрямів (економічного, психологічного, соціологічного, політичного тощо): Д. Аджемоглу, А. Адлера, Б. Ананьєва, А. Г. Асмолова, Г. Беккера, І. Бентама, Б. С. Братусь, Ф. Е. Василюка, М. Вебера, Ф. Вернона, Т. Гоббса, Е. Еріксона, Б. В. Зейгарника, П. І. Зінченко, І. С. Кіна, Д. А. Леонтьєва, Г. Ліндсей, А. Маслоу, Р. С. Немова, Г. Олпорта, М. Рокича, С.Л.Рубінштейна, В.І.Слободчикова, А.Сміта, Р.Л.Солсо, В. Є. Чудновського, П. Шеремета, Р. Шеремета, Ш. Шварца, І. Янжул та інших.

Визнаючи ґрунтовність наукових результатів зазначених дослідників, акцентуємо, що в сучасних умовах розвитку поведінкової парадигми суспільних відносин та зростаючих викликів для економіки, регулювання економічної активності молоді потребує нових нестандартних підходів. Економічну активність молоді логічно розглядати як особливий вид її поведінки на ринку праці, що має кінцеву ціль, яка формується на основі ціннісних орієнтирів. Така ідея тлумачення економічної активності базується на існуванні зв'язку економічної активності людини з її ціннісними орієнтаціями. Таким чином, актуальним стає дослідження ціннісної сфери молоді як підґрунтя регулювання поведінки на ринку праці. Пріоритетність регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій зумовили вибір теми дисертаційної роботи та постановку дослідницьких завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного

університету імені Василя Стуса «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (номер державної реєстрації 0117U006342, 2017 – 2020 рр.), в межах якої систематизовано ціннісні орієнтації, що визначають та характеризують економічну активність сучасної української молоді; розроблено алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді та прогнозування рівня її економічної активності на ринку праці; удосконалено механізм регулювання економічної активності молоді за допомогою аналізу ціннісної складової; розроблено рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методичних підходів і науково-практичних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

Відповідно до мети в роботі було поставлено і вирішено такі задачі:

узагальнити теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «економічна активність»;

дослідити еволюцію поняття «ціннісні орієнтації» та його сутність в економічній науці;

обґрунтувати роль ціннісних орієнтацій як чинника регулювання економічної активності молоді у поведінковій парадигмі суспільного розвитку;

проаналізувати динаміку показників економічної активності молоді на ринку праці України;

здійснити соціологічний вимір ціннісної сфери молоді в Україні;

визначити вплив ціннісних орієнтацій молоді на її економічну активність;

обґрунтувати концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій;

надати рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді;

запропонувати механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що

забезпечує її активну поведінку на ринку праці.

Об'єкт дослідження – процес регулювання економічної активності молоді як прояву її поведінки на ринку праці.

Предмет дослідження – теоретичні положення та науково-практичні підходи до регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу дослідження складають фундаментальні положення економічної теорії, висвітлені у наукових працях вітчизняних та закордонних вчених з питань регулювання економічної активності молоді, поведінкової економіки, діагностики та формування ціннісних орієнтацій. В процесі дослідження використано низку загальних та спеціальних методів: *діалектичний метод наукового пізнання* (для узагальнення теоретичних основ дослідження, обґрунтування ролі ціннісних орієнтацій як чинника регулювання економічної активності молоді); *систематизації та порівняння, аналізу та синтезу* (для упорядкування понятійно-категоріального апарату дослідження та удосконалення класифікації цінностей, які визначають економічну активність); *історико-логічний* (для вивчення еволюції поняття «ціннісні орієнтації»); *методи статистичного аналізу* (для аналізу динаміки показників економічної активності молоді на ринку праці України); *кореляційно-регресійного аналізу* (для визначення залежності економічної активності молоді від показників ВВП на душу населення та середньої заробітної плати); *соціологічного опитування* (для виміру ціннісної сфери молоді в Україні та визначення впливу ціннісних орієнтацій молоді на її економічну активність); *системно-структурний* (для розробки логіко-змістовної схеми механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій; для обґрунтування провідної ролі закладів вищої освіти як суб'єктів регулювання економічної активності молоді та визначення передумов, пріоритетних напрямів, механізмів їх регулюючого впливу); *абстрактно-логічний* (для обґрунтування рекомендацій щодо

стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді та побудови механізму формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечує її активну поведінку на ринку праці); *графічний метод* (для візуалізації результатів дослідження).

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні матеріали та публікації Міжнародної організації праці, Всесвітнього економічного форуму, Статистичної служби Європейського союзу, офіційні дані Державної служби статистики України та Державної служби зайнятості, результати власних досліджень економічної активності та ціннісних орієнтацій молоді в Україні, праці провідних вітчизняних та закордонних вчених.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у поглибленні теоретичних засад та розробці комплексу науково-практичних рекомендацій щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

Основні наукові результати полягають у такому:

вперше:

розроблено концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на логіко-змістовній схемі механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, який спрямований на створення умов щодо зростання економічної активності молоді через стимулювання та підтримку такої поведінки на ринку праці, яка дозволяє вигідно реалізувати наявні здібності до праці, знання та досвід з урахуванням ціннісних орієнтацій. Унікальність механізму полягає в тому, що до інструментів регулювання запропоновано включити алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що дозволить більш адресно та ефективно впливати на поведінку молоді на ринку праці.

удосконалено:

науково-практичний підхід щодо обґрунтування провідної ролі закладів вищої освіти як суб'єктів регулювання економічної активності

молоді (як сфери формування затребуваних ринком праці компетентностей та середовища набуття ціннісних орієнтацій, які стимулюють економічну активність молоді), а саме визначено передумови, пріоритетні напрями та механізми регулюючого впливу (інформаційно-консультативні; соціально-психологічні; діагностичні; формуючі; корегуючі; нормативно-поведінкові);

механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечують її активну поведінку на ринку праці, який на відміну від існуючих передбачає процес сортування цінностей молоді з метою виділення еталонних ціннісних орієнтацій, змодельованих для прийняттого рівня економічної активності в наявному середовищі; охоплює поєднання методів інституційного, економічного та соціального впливів та сприяє стимулюванню такої поведінки молоді на ринку праці, що відрізняється економічною активністю активного типу;

підходи щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді за рахунок розробки адаптивної моделі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, яка ґрунтується на активній та системній взаємодії суб'єктів ринку праці (роботодавців, центрів зайнятості, навчальних закладів тощо) в напрямі створення умов ефективного використання потенціалу економічної активності молоді з урахуванням ціннісних орієнтацій;

отримали подальшого розвитку:

понятійно-категоріальний апарат дослідження, а саме 1) запропоновано ідентифікувати два типи економічної активності (ЕА): потенційну (проявляється як прагнення людини до дій, що мають за мету отримання економічного результату та /або її намір бути активним учасником ринку праці та фактичну (вироблення людиною матеріальних та нематеріальних благ з подальшим перетворенням їх у матеріальну винагороду, що направляється, в свою чергу, на задоволення потреб та відтворення робочої сили). Обґрунтовано, що потенційна ЕА має бути пріоритетним об'єктом

регулюючого впливу суб'єктів ринку праці та під цим впливом може перетворюватися у фактичну ЕА; 2) регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій визначено автором як процес багатовекторного цілеспрямованого впливу на поведінку молоді на ринку праці та її економічну активність з метою ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, зростання рівня участі молоді у робочій силі, підвищенні якості трудового життя молоді та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин;

класифікація цінностей, які визначають економічну активність людини, що передбачає їх розподіл за рівнями (індивідуальні та колективні, які в свою чергу включають суспільні та/або національні, регіональні, корпоративні цінності) і змістовним наповненням (економічні та соціальні) та дозволяє здійснювати структуроване виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді;

алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що передбачає використання розробленої анкети, змістовне наповнення якої визначається фокусом дослідження та дозволяє сформувати портрет сучасної української молоді (або окремих її соціально-демографічних груп) в розрізі ціннісних орієнтацій та карту ціннісної сфери, що можуть виступати універсальним інструментом соціально-економічного управління на всіх етапах участі в соціально-трудових відносинах.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні положення, викладені в дисертації, доведено до рівня конкретних рекомендацій, спрямованих на регулювання економічної активності молоді.

Отримані наукові результати впроваджено:

на регіональному рівні: в діяльності департаменту економіки і інвестицій Вінницької міської ради (довідка № 11-000-004-38883/2 від 27.04.2020 р.) при розробці Стратегії розвитку Вінницької міської об'єднаної територіальної громади 2030 з метою збалансованості економіки та ринку праці ОТГ, закріплення молоді на місцевому ринку праці та ефективного

відтворення її трудового потенціалу - рекомендації щодо врахування ціннісної сфери молоді в процесі регулювання її економічної активності та підходи щодо мотивації молоді до підприємництва та інноваційної діяльності;

на рівні підприємств: у практичній діяльності ТОВ «ЕКО-СФЕРА» (довідка № 210 від 20.05.2020 р.) з метою забезпечення підприємства молодими працівниками, регулювання їх економічної активності та забезпечення ефективності кадрової політики в цілому - рекомендації щодо діагностики ціннісної сфери молоді в контексті її економічної активності та підходи щодо формування складових механізму управління персоналом на основі ціннісних орієнтацій молоді.

Результати досліджень використовуються в навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса (довідка № 25/01.1.3-43 від 12.05.2020 р.) при викладанні дисциплін «Економіка праці та соціально-трудові відносини», «Ринок праці», «Економічна соціологія», в навчальному процесі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/24-1 від 15.05.2020 р.) при викладанні дисциплін «Психологія мотивації поведінки і діяльності», «Психологія управління», «Соціальна психологія».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Викладені в роботі наукові положення, висновки і рекомендації отримані автором самостійно і знайшли відображення в опублікованих працях. З праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті положення, які належать автору особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації оприлюднені і схвалені на Міжнародній науковій конференції «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії» (м. Суми, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи» (м. Вінниця, 2019 р.); Міжнародній науковій конференції «Інноваційна економіка:

процеси, стратегії, технології» (м. Кельце, Республіка Польща, 2017 р.); Шістнадцятій та Сімнадцятій Міжнародних наукових конференціях студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Вінниця, 2016 р., 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи відображені в 9 публікаціях загальним обсягом 3,2 д.а., з яких особисто автору належить 2,9 д.а., у тому числі 1 стаття у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 3 статті у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 1,6 д.а., з яких особисто автору належить 1,3 д.а.; 5 публікацій за матеріалами наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 232 сторінки. Текст дисертації містить 8 таблиць, з них 3 таблиці займають 3 повні сторінки, 48 рисунків, з них 4 рисунки займають 4 повні сторінки, 6 додатків на 20 сторінках, список використаних джерел із 179 найменувань на 19 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 186 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ У ПОВЕДІНКОВІЙ ПАРАДИГМІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Теоретичні підходи щодо тлумачення поняття «економічна активність»

Поняття «економічна активність» належить до базового понятійного апарату сучасної економічної науки та окремих її галузей (глобальної економіки, макроекономіки, мікроекономіки, економіки праці тощо). В широкому контексті вона є багатозначним терміном та характеризує здатність участі економічних суб'єктів, а також рівень та результативність цієї участі у економічних процесах та взаємодії з іншими суб'єктами економічних відносин. Поняття «економічна ефективність» є багаторівневим, оскільки формується та забезпечується на різних рівнях, а саме національної економіки в цілому, окремих суб'єктів господарювання (ділова активність), а також проявляється у вигляді економічної активності населення та окремих його соціально-демографічних груп. Відповідно до мети, об'єкту та предмету даного дослідження в дисертації зосереджуємося на вивченні економічної активності молоді як прояву її поведінки на ринку праці.

Термін «активність» (англійською «activity») в широкому контексті трактується як діяльність. В тлумачному словнику зазначено: «Активність – це енергійна діяльність; діяльна участь у будь-чому; протилежне – пасивність» [106, с. 29].

Проаналізуємо різні підходи до тлумачення поняття «економічна активність» (ЕА). В довідниковій літературі економічна активність визначається як дії, що передбачають виробництво, розподіл та споживання товарів та послуг на всіх рівнях суспільства [155]. Валовий внутрішній

продукт або ВВП – це один із способів оцінки економічної активності, а ступінь поточної економічної активності та прогнози її рівня на майбутнє можуть суттєво впливати на ділову активність та прибуток, а також, на інфляцію та процентні ставки».

Економічна активність входить до основних індикаторів економічного розвитку, що вимірюють здатність економіки створювати достатні можливості для працевлаштування населення та можуть дати корисну інформацію про результати економічного розвитку країни в цілому. Також впливовим індикатором разом з економічною активністю – є рівень безробіття та інтенсивність праці [72].

Значення економічної активності як індикатора економічного розвитку зазначається в низці наукових праць. Вважається, що на економічний розвиток, як процес економічного зростання, найбільше впливають три фактори, що безпосередньо пов'язані з людськими ресурсами: економічна активність, рівень безробіття та інтенсивність праці. Наголошується на взаємозв'язку кожного з факторів між собою та їх впливом на кінцевий результат економічного розвитку. Тобто, економічна активність, змінюючи свій рівень змінює рівень економічного розвитку, що є впливовим аргументом на користь розробки дієвих та гнучких механізмів регулювання економічної активності.

Економіст А. Клінг [162] в своїх роботах проводить цікаву паралель між економічною активністю людини та економічним зростанням як таким. Зрозуміло, що підвищуючи економічну активність населення буде зростати вся економіка. Але А. Клінг пов'язує економічну активність з витрачанням грошей (грошових ресурсів) і під таким кутом погляду на дане явище він зазначає, що коли людина проявляє активність у витрачанні грошей на потрібні їй товари та послуги – це є найсильнішим рушієм зростання економіки. У цьому випадку задіяні суб'єкти виробництва отримують сигнал до більшого та якіснішого виробництва товарів. Але, коли активність висока, а гроші під час цієї активності витрачаються менше, і ще потрібні людині

товари та послуги хоча б частково виробляються самою людиною для особистісного споживання, економіка починає втрачати. Падає темп зростання економіки, сповільнюється виробництво та зменшується об'єм ринку праці.

Зважаючи на твердження А. Клінга, зазначимо, що для максимального ефекту від економічної активності людини потрібно щоб людина витрачала гроші на товари і послуги, а не робила щось самотійно. Тож можна припустити, що обмежуючи можливість людини робити щось самотійно й стимулювати її витрачати на послуги і товари більше грошей – тоді економічний ефект буде збільшуватись.

Сформулюємо визначення економічної активності на основі досліджень А. Клінга. Економічна активність – це забезпечення людиною своїх потреб товарами та послугами, частково або повністю забезпечуючи цей процес витрачанням грошей.

Інституційний підхід у визначенні економічної активності використовує А. Сміт. Він вважає, що економічна активність – це інституційно структуроване фінансування, виробництво та комерціалізація товарів чи послуг [173, с. 3].

Французький національний інститут статистики та економічних досліджень дає наступне визначення економічної активності: «Економічна активність – це процес, в якому витрачаються ресурси та як результат виробляються товари та послуги» [154]. В даному дослідженні поняття економічної активності використовується для індивідуальної характеристики людини, але, як вже зазначалося, поняття економічної активності досить широко застосовується в економічній науці для характеристики діяльності різних економічних суб'єктів господарювання. Одним з напрямів є використання поняття ЕА для характеристики фінансових показників роботи підприємства.

Дослідники А. М. Турило та І. С. Вчєрашня дають визначення економічній активності підприємства, на їх думку ЕА характеризує

економічну діяльність, проявляється безпосередньо через зміну її рівня (інтенсивності) в часі, є наслідком дії сукупності суб'єктивно-об'єктивних чинників та оцінюється з позиції внутрішньо-зовнішнього середовища підприємства [121, с. 82]. Вважаємо, що аналогічний підхід може бути застосовано й для визначення економічної активності людини на ринку праці.

Економічна активність населення реалізується в середовищі відносин ринку праці, але у той же час є фактором його розвитку. Зростання рівня економічної активності населення та забезпечення економічного зростання на цій основі можливе за рахунок розробки механізмів її регулювання.

Економічна активність розглядається як результат діяльності економічно-активного населення. Економічно активне населення є основою ринку праці та має вплив на рівень їх соціально-економічного розвитку. Коли в країні зростає економічна активність населення, зростають його доходи та рівень життя, що стає підґрунтям макроекономічного зростання.

За визначенням Я. Тітова економічно-активне населення – це накопичений людський капітал, що має надзвичайно великий вплив на соціально-економічний розвиток країни, зокрема забезпечує можливість використовувати новітню техніку і технологію на виробництві, впроваджувати різноманітні інновації, суттєво підвищує продуктивність праці, підсилює економічну, трудову і творчу активність населення [118, с. 202]. На основі даного тлумачення можна зазначити, що економічна активність – це економічний процес, в якому задіяний людський капітал, що дає можливість підвищувати соціально-економічні показники розвитку країни та суб'єктів її основних економічних галузей.

О. Грішнова дає наступне визначення економічної активності: «економічна активність – це прагнення працездатної людини застосувати на практиці наявні у неї здібності до праці, знання та досвід за винагороду в грошовій або іншій формі. Реалізація цього прагнення проявляється у зайнятості людини економічною діяльністю. Неможливість такої реалізація

проявляється у безробітті» [34, с. 41].

Серед активностей людини можна виділяти економічну активність (в контексті даної роботи активність і діяльність використовуватимемо як синоніми) та неекономічну. Всі види діяльності, якими людина отримує необхідні блага та ресурси для задоволення потреб життєдіяльності в широкому розумінні можна вважати економічною активністю. Одним із способів виявлення економічної активності, можна назвати спосіб фіксування активності, яка керується раціональністю та логікою. Мотивацією до здійснення такої діяльності є власний інтерес людини. Людина в такому випадку буде оцінювати, що вона отримує в обмін на виконання якихось дій (певної активності). Неекономічна діяльність здійснюється з емоційних або соціальних причин. Отже, якщо займатися будь-якою діяльністю (наприклад, малюванням) як хобі, то це є неекономічною діяльністю, а якщо реалізовувати продукт такої діяльності та отримувати за це грошову винагороду, то вона вже перетворюється в економічну активність. Таким чином, мотив будь-якою активності є визначальною ознакою її характеру (економічна/неекономічна).

Визначимо декілька ознак-характеристик, що притаманні економічній діяльності [178].

1. Отримання прибутку. Вся економічна діяльність приносить дохід, який не обов'язково виражений в грошовому вираженні. Наприклад, якщо селянин вирощує певні види сільськогосподарської продукції (картопля, морква та інше) та отримує замість оплати своєї праці врожай – це теж вважається прибутком і така діяльність буде економічною.

2. Вироблення продукції або надання послуг.

3. Споживання. Споживання є частиною активізуючих факторів попиту на ринку, що стимулює виробництво товарів та послуг, породжує конкуренцію.

4. Заощадження, інвестиції. Вважається що заощадження – це дохід, який не витрачається. Накопичення багатства (депозити, акції, золото,

фондові ринки) дає можливість для інвестицій цих накопичень в подальшу економічну діяльність країни.

Економічна активність – це бажання людини, що є працездатною, практично застосовувати свої здібності, знання, вміння, навички, компетенції з ціллю отримання доходу. Реалізація такого бажання проявляється в зайнятості економічною діяльністю, відповідно не реалізація – у безробітті.

На ринку праці економічна активність населення реалізується через його залученість до складу робочої сили. Державний комітет статистики України згідно з міжнародними класифікаціями [45] визначає робочу силу (економічно активне населення) як осіб віком 15–70 років, які протягом певного періоду часу забезпечують пропозицію робочої сили на ринку праці. Населення поза робочою силою (економічно неактивне населення) – особи, які не мають роботи і не займаються її пошуками, тобто не можуть бути класифіковані як зайняті або безробітні [101]. Згідно такого підходу, економічна активність – це забезпечення пропозиції робочої сили на ринку праці. Таким чином, можна узагальнити наукові підходи до визначення сутності досліджуваного поняття, виокремивши серед них процесуальний, видовий (потенційний) та інституційний (табл.1.1).

Якщо діяльність людини із виготовлення, надання, придбання та продажу товарів чи послуг вважати проявом економічної активності, то будь-яка дія, яка передбачає виробництво, розповсюдження чи споживання продуктів чи послуг – є економічною активністю (діяльністю). Також, економічна активність включає в себе і прагнення людини до праці з ціллю отримання винагороди в грошовій, або в будь якій іншій формі. Тобто, існує матеріальна складова, та нематеріальна складова економічної активності. Ці складові можуть входити до економічної активності як одночасно так і кожна окремо.

З вищезазначеного можна виокремити якісні прояви економічної активності (її типи). Якщо людина, наприклад, виробляє продукт, отримує за це гроші, витрачає гроші для задоволення своїх потреб та відтворення

робочої сили та здійснення подальшої діяльності – це, на нашу думку, буде зразкова форма економічної активності.

Таблиця 1.1

Наукові підходи до визначення поняття «економічна активність»

Процесуальний підхід	1	Тітов Я. [118, с. 202]	Економічна активність – це економічний процес в якому задіяний людський капітал, що дає можливість підвищувати соціально-економічні показники розвитку країни.
	2	Гусак Н. [38]	Економічна активність – стани зайнятості та безробіття.
	3	Турило А.М., Вчєрашня І.С. [121, с. 82]	Економічна активність характеризує економічну діяльність, проявляється безпосередньо через зміну її рівня (інтенсивності) в часі, є наслідком дії сукупності суб'єктивно-об'єктивних чинників та оцінюється з позиції внутрішньо-зовнішнього середовища.
	4	Клінг А. [162]	Економічна активність – це забезпечення людиною своїх потреб товарами та послугами, частково або повністю забезпечуючи цей процес витрачанням грошей.
	5	«Cambridge Dictionary» [155]	Це дії, що передбачають виробництво, розподіл та споживання товарів та послуг на всіх рівнях суспільства.
	6	Французький національний інститут статистики та економічних досліджень [154]	Економічна активність – це процес, в якому витрачаються ресурси та як результат виробляються товари та послуги.
	7	Довідникова література (узагальнене визначення) [106]	Діяльність людини, що пов'язана з економічною площиною людського побуту.
Видовий підхід (потенційний вид ЕА)	8	Грішнова О. [34, с. 41]	Економічна активність – це прагнення працездатної людини застосувати на практиці наявні у неї здібності до праці, знання та досвід за винагороду в грошовій або іншій формі. Реалізація цього прагнення проявляється у зайнятості людини економічною діяльністю.
	9	Мірзоєв Д. Ш. [73, с.58]	Економічної активність – як присутність населення на ринку праці у якості робочої сили, так і витрати домогосподарств, отриманих у результаті трудової діяльності та нетрудових доходів
Інституційний підхід	10	Сміт А. [173, с. 3]	Економічна активність – це інституційно структуроване фінансування, виробництво та комерціалізація товарів чи послуг.
	11	Державний комітет статистики України [40]	Економічна активність – це забезпечення пропозиції робочої сили на ринку праці.

У такому вигляді економічна активність може бути виміряна та оцінена. Визначимо цей тип економічної активності як *фактичну економічну активність*.

Інший тип економічної активності має нематеріальні ознаки та характеристики, які неможливо кількісно виміряти в даний момент часу. Прагнення до дій, що спричиняють економічний результат, виступає ознакою другого типу економічної активності. Наприклад, це можуть бути такі прагнення, як бажання вийти на роботу, прагнення або безпосередньо сам процес пошуку роботи, тощо. Зауважимо, що прагнення повинно бути підкріплене потенційною можливістю виконати ту чи іншу роботу, або діяльність. Мається на увазі, що людина повинна бути здатна до економічної діяльності, а саме мати працездатний вік, бути фізично придатною, та таке інше. Визначимо цей тип економічної активності як *потенційну економічну активність* (рис.1.1).

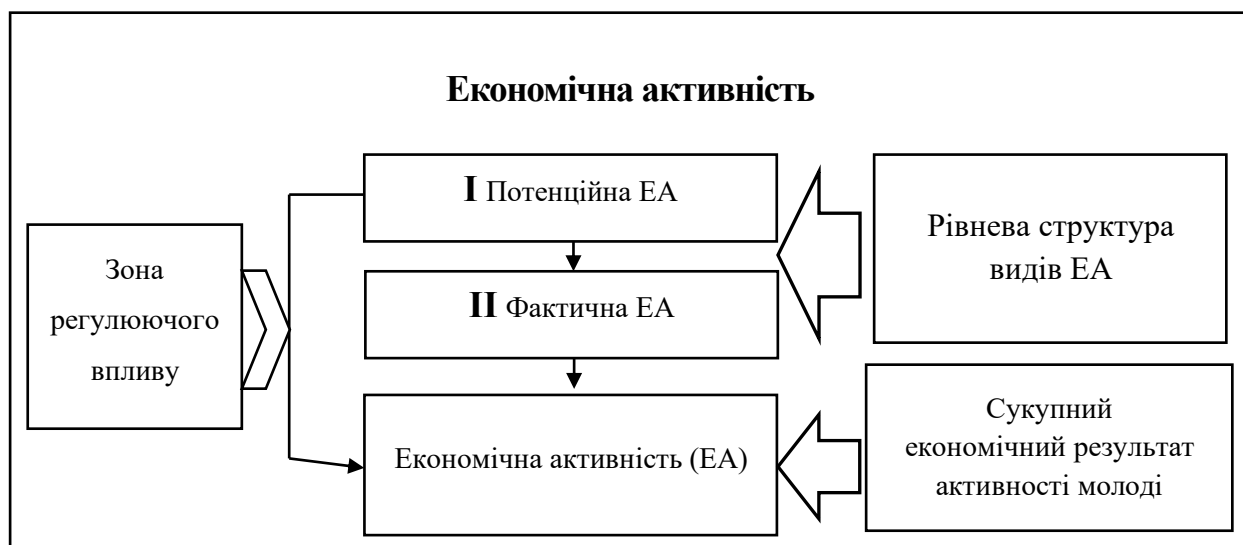

Рис. 1.1. Типи економічної активності

Джерело: складено автором

Потенційна економічна активність проявляється як прагнення людини до дій, що мають за мету отримання економічного результату та /або її намір бути активним учасником ринку праці (бажання знайти роботу, прагнення або безпосередньо сам процес зміни робочого місця, бажання

перекваліфікуватися, прагнення кар'єрного зростання тощо).

Зазначимо, що потенційна ЕА має бути пріоритетним об'єктом регулюючого впливу суб'єктів ринку праці та під цим впливом може перетворюватися у фактичну ЕА. Фактична ЕА, в свою чергу, набуває проявів активного та інертного типів; за своєю природою фактична ЕА є аналогічною зайнятості. Детальне дослідження складових економічної активності дасть змогу точніше визначити методи її подальшого регулювання, що є також предметом та одними з основних науково-практичних підходів даного дослідження.

Економічна активність, знаходячись в стані потенційної активності, може набувати різних векторів розвитку та різних проявів фактичної реалізації. Від моменту появи прагнення або бажання проходить певний час до фактичного здійснення цього прагнення чи бажання. Регулюючи потенційну економічну активність можливо міняти цей проміжок часу, зменшуючи, або навпаки збільшуючи його. Також, можливо досить швидко міняти вектор направлення потенційної економічної активності, а від цього може залежати вибір роботи на ринку праці, який може бути більш ефективним, або менш ефективним у своїй перспективі (рис. 1.2) [115]. Розглядаючи типи економічної активності населення, необхідно звернути увагу на відмінності об'єктів, на які спрямована економічна активність залежно від того, до якого типу належить ця активність населення.

Визначимо, що об'єктами фактичної економічної активності (притаманна працюючому населенню) є продуктивна праця, внутрішня мобільність, збільшення прибутку. Об'єктами потенційної економічної активності (спостерігається, зокрема, у безробітних) є пошук праці, започаткування власної справи, підвищення конкурентоспроможності тощо.

Саме виокремлена «потенційна» частина економічної активності може бути найбільш прийнятною складовою для вдалого регулювання (корекції) процесу економічної активності та для більш точного прогнозування результатів цієї активності.

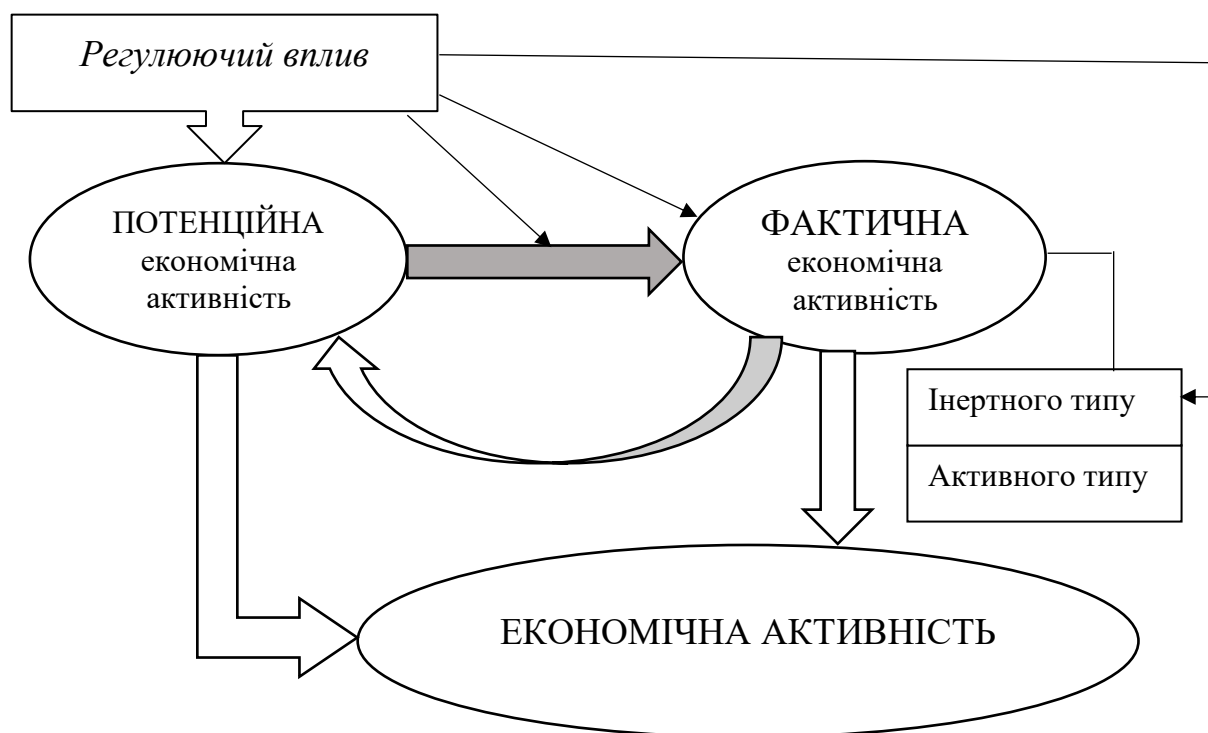

Рис. 1.2. Економічна активність як об'єкт регулювання

Джерело: складено автором

Слід зауважити, що й впливаючи на фактичну економічну активність, так само можна досягати певних регуляційних ефектів, але на нашу думку, це буде більш витратно по переважній більшості показників, таким як ресурси, витрачений час, очікуваний економічний результат. Це пояснюється тим, що в процесі реалізації економічної активності (фактична ЕА), людина менш мобільна до змін у своїй діяльності. Потенційна економічна активність – має високу придатність до змінювання та корекції, так як може бути представлена лише бажанням, або діями, які направлені на реалізацію цього бажання. Так, впливаючи, з метою регулювання, на потенційну ЕА можна достатньо швидко отримати регулюючий ефект, тому що на даному етапі корекція самого бажання, його сили, його вектору, певних дій, що направлені на реалізацію цього бажання або прагнення – є досить дієвою та ефективною [115].

Підсумуємо, що під регулюванням потрібно розуміти вплив на силу

прагнення людини реалізовувати свій трудовий потенціал.

Оскільки сферою реалізації, а в певній мірі й формування економічної активності є ринок праці, визначимо його основні характеристики.

У широкому розумінні поняття, ринок праці – це система суспільних відносин, пов'язаних з купівлею і продажем послуг праці працівників. Іншими словами, це середовище, де купляється і продається специфічний товар – праця людини. Ринок праці – це сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу за допомогою ціни на працю (заробітної плати) [106]. Іншими словами, ринок праці – це ринок одного з факторів виробництва, де домогосподарства в ролі найманих працівників пропонують свою працю (трудові послуги), а роботодавці (власники) – виробники товарів та послуг – потребують її.

Ринок праці – важлива складова економічної системи сучасної країни та цілого світу, оскільки від стану в якому знаходиться ринок праці в значній мірі визначаються темпи економічного зростання цієї економічної системи. Також ринок праці є ключовим елементом соціально-економічної політики, яку проводять владні структури. Таким чином, ринок праці відчуває на собі одночасно вплив і соціальної, і економічної політики регіону або держави в цілому. Розглядаючи ринок праці як економічну категорію, беззаперечним фактором впливу на функціонування ринку праці в науковому середовищі вважають соціальні чинники, а якщо більш ґрунтовно розбирати ці процеси, то і соціально-психологічні фактори окремої одиниці ринку праці – працівника, що є досить важливим на мікроекономічному рівні.

Першим виділив поняття «ринок праці» К. Маркс, описавши в своїх роботах процес купівлі робочої сили на ринку праці та визначивши, що робоча сила є специфічним товаром [163].

Особливість ринку праці проявляється як купівля-продаж робочої сили через соціально-економічні та трудові відносини. На ринкову пропозицію робочої сили впливають як загальний соціально-економічний стан держави (зокрема, рівень мінімальної і середньої заробітної плати, а також рівень

заробітної плати за окремими категоріями працівників), так і демографічні показники (чисельність і вікова структура населення). Водночас ринковий попит на робочу силу, враховуючи ці критерії залежності, оперує також поняттями взаємозамінних чинників виробництва (зокрема, основних промислово-виробничих фондів). Заробітна плата як основний інструмент регулювання описаних вище взаємовідносин купівлі-продажу залежить від комплексу чинників, основним з яких є співвідношення попиту і пропозиції. Водночас на рівень оплати праці значний вплив має розвиток механізмів інституційного регулювання зайнятості населення [103].

В дослідженні американського вченого П. Даймонда [167] доведено, що від того, як функціонує ринок праці залежить розвиток всієї економіки. Є певна залежність від того, як довго працівник шукає роботу. Можна припустити, що економічна активність людини також має прямий вплив на те, як швидко працівник знаходить потрібну роботу. Чим довше часу працівник витрачає на пошук роботи тим більші видатки несе він та економіка в цілому. Така тенденція має негативні наслідки того, що із збільшенням часу для пошуку роботи працівник частково втрачає свою майбутню продуктивність праці, а частково свою кваліфікацію. Економіка України зацікавлена в мінімізації зайвих витрат, що утворюються через тривалий пошук роботи працівниками, тим більше, якщо їх можна уникнути.

Довгострокове перебування у стані безробіття збільшує для працівників ризики втрати навичок та професійних вмінь, призводить до ослаблення мотивації до активного пошуку роботи; також з часом зменшує шанси на працевлаштування; як наслідок знижує рівень життя, сприяє поступовій деградації особистості та звужує можливості для самореалізації. Фахівці вважають, що упродовж 12 місяців у осіб, не зайнятих трудовою діяльністю, втрачається здатність до самоорганізації. Після двох-трьох років бездіяльності суспільство практично втрачає цих людей як робочу силу, а для зміни ситуації їм необхідна довготривала реабілітація, що потребує додаткових витрат [150].

Акцентуємо, що найбільш перспективною щодо регулюючого впливу на рівень економічної активності, але в той же час, й найбільш ризиковою, з точки зору непередбачуваності поведінки на ринку праці, категорією його учасників є молодь, яка виступає драйвером соціально-економічних процесів. Адже, молоді притаманні енергійність, амбітність, здатність до інноваційної діяльності, низький рівень асоціативних бар'єрів, що дозволяє швидко забувати невдачі та розчарування, які у зрілому віці стають перешкодою активної поведінки [26, с. 1].

Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що політичних та економічних успіхів досягають саме ті держави, які приділяють посилену увагу розвитку молодого населення, інвестують в молодь як у власне майбутнє. Останнім часом спостерігається підвищення впливовості молоді в економічному, суспільно-політичному і культурному житті. Вважаємо молодь основною перспективною рушійною силою економічних процесів сьогодення та майбутнього, а економічна активність молоді є чинником розвитку ринку праці та економіки в цілому.

Молодь – соціально-демографічна група, відокремлена на основі сукупності вікових характеристик і особливостей соціального стану. Молодість як певна визначена фаза, етап життєвого циклу біологічно універсальна, але її конкретні вікові рамки, пов'язаний з нею соціальний статус і соціально-психологічні особливості мають соціально-історичну природу і залежать від суспільного ладу, культури та властивих даному суспільству закономірностей соціалізації [76].

Всесвітня організація охорони здоров'я надає статус молоді людям віком від 10 до 29 років [179]. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» містить таке положення: «молоді громадяни – громадяни України віком від 14 до 35 років [97]. Саме така вікова категорія буде розглядатися в даному дослідженні.

Безперечними перевагами молоді на ринку праці є її трудовий потенціал, високий рівень освіти, сучасна та якісна професійної освіта за

міжнародними стандартами, висока мобільність, можливість набуття інтегрованих спеціальностей, здатність до творчої діяльності, інакше мислення, висока працездатність. Молодь найбільш сприйнятлива до економічних, соціальних і технологічних новацій [8]. Активна економічна поведінка молодого населення впливає практично на всі аспекти економіки регіонів та країни, і є одним із найважливіших джерел її розвитку [148, с. 147].

Розвиток та самореалізація молоді є однією із суспільних цінностей. В усі часи молоді покоління є носіями прогресу, нових знань та навичок. У сучасному світі інформаційних технологій, коли обсяги знань швидко зростають і досягнення останніх десятиліть набагато перевищують здобутки, накопичені за попередні сотні років, креативність і активність молоді, як носія таких знань є важливим і необхідним елементом сталого розвитку. Одним із основних пріоритетів державної політики України має стати зміна існуючого становища шляхом створення умов для активізації участі молоді у суспільно-економічному житті держави, розвитку її наукового та трудового потенціалу і самореалізації, забезпечення гідної зайнятості [130, с. 42].

Вищевикладене обумовлює підвищену увагу приділену в межах даного дослідження питанням регулювання економічної активності молоді як джерелу економічного та соціального розвитку.

1.2. Еволюція поняття «ціннісні орієнтації» та його сутність в економічній науці

Ціннісні орієнтації як предмет дослідження різних галузей науки, що вивчають людину та її поведінку пройшли тривалий еволюційний шлях теоретичного опрацювання та емпіричного визначення ролі в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Одні з перших та ґрунтовних напрацювань щодо ціннісних орієнтацій зроблено у філософії. Поняття цінностей вперше з'являється у Стародавній

Греції. У V столітті до нашої ери в Стародавній Греції активно розвивається філософська думка, зароджується філософія як наукова теорія, починає формуватися та розвивається система понять, вирішуються основні філософські проблеми. Цей період вважається початком Західної філософії, тоді зароджуються філософські течії та школи, закладаються теоретичні основи та основні ідеї філософської думки. Так, грецький філософ Сократ, який відіграв велику роль у постановці і глибокій розробці соціально-етичних проблем, в своїх ученнях дає роз'яснення, що саме є цінністю, або, як він називав – що є благом. Сократ був тим першим мислителем, хто зробив революцію у світогляді людей того часу, ціннісна проблематика на довгі віки стала центральним елементом як філософії, так і наук, які були пов'язані з людиною [35, с. 394].

Сократ стверджував, що душа людини – це є сама людина і тому душа та духовне займають першочергове місце в житті. Тілесному ж присвоюється другорядне значення. «О кращий з людей, громадянин міста Афін, найбільшого з міст і найбільш прославлений за мудрість і силу, чи не соромно тобі, що ти дбаєш про гроші, щоб їх було у тебе якомога більше, про славу і почесі, а про розумність, про істину і про душу свою, щоб вона була якомога краще, не дбаєш і не думаєш? Адже я тільки і роблю, що ходжу і переконую кожного з вас, старого й молодого, дбати не про добробут ваш, або про гроші, а про душу, щоб вона була якомога краще, кажу вам: не від грошей народжується доблесть, а від доблесті бувають у людей і гроші і всі інші блага – як у приватному житті, так і в суспільному» [120, с. 277]. З однієї з промов Сократа можна побачити яка роль надається духовним та матеріальним благам. Якщо вважати, що цінність є духовною категорією по своїй природі, тому що вона існує лише в свідомості людини, то слід зауважити, що саме духовне в людині Сократ називає найбільшою цінністю. Тобто людські духовні прояви, якими можуть бути цінності, вважалися ним важливими та тими, що заслуговують на увагу та вивчення. Також з цих висловлювань бачимо, що вистроюється чіткий алгоритм, послідовність

ієрархічного зв'язку між результатами активності людини (матеріальними благами) та духовними цінностями. Наголошується, що не від матеріальних благ людина здобуває духовні багатства своєї душі, а навпаки, від духовних якостей набуваються матеріальний добробут, гроші та інші блага.

Усвідомлення важливості цінностей для людини прийшло тоді, коли мислителі Стародавньої Греції почали замислюватись про сенс буття. Розуміння того, що поведінкою людини керує духовне (душа), дало початок багатьом науковим теоріям минулого та сучасності, зробило не одне відкриття у сферах закономірностей людської поведінки, правил існування у соціумі, будь то теорія психоаналізу, чи напрям поведінкової економіки [114].

Розуміння цінностей не знайшло остаточного, завершеного визначення у філософських ученнях Сократа, але його аналіз даної проблеми відкрив розуміння природи цінностей. «Перш за все, поняття користі відносно і саме по собі невизначено; воно завжди передбачає якусь мету: кожна доцільна дія, навіть аморальна, неодмінно корисна для окремої мети. Все питання в тому, яка це мета? Є цілі загальні та конкретні, справжні і несправжні, користь же завжди відносна і умовна. Тому ніяке відносне благо не є безумовне, а так, користь не може бути кінцевою метою людини, як це необхідно визнає утилітаризм» [120].

З цієї цитати Сократа простежується, що для кожної окремо взятої цілі можна виділити свої «корисні» дії, які будуть корисні тільки для даної цілі, а для інших можуть бути не корисними. Отже, ціннісні настанови можуть формувати комплекс дій, що обумовлюють поведінку людини. Знаючи пріоритетні цілі, можемо спрогнозувати набір дій, які необхідні для їх подальшої реалізації. Сократ доводить відносність зовнішніх благ, наполягає на тому, що жодне з благ не є справжнє благо саме по собі і залежить від того як воно вживається.

Економічна думка та пов'язані із нею аспекти, набула достатньої значущості серед мислителів Стародавньої Греції для спроби теоретичного обґрунтування економічних процесів. Цінності, а також інші вагомні фактори

людської економічної поведінки знайшли своє відображення в роботах Ксенофонта, Платона та Аристотеля. Разом із Сократом, вони першими проаналізували економічні явища і спробували виявити закономірності розвитку суспільства.

Філософія І. Канта, якого вважають засновником німецької класичної філософії, стала наступним етапом розвитку людських уявлень про цінності. І. Кант відзначився насамперед тим, що осмислив і узагальнив основні проблеми філософії взагалі і особливо Нового часу, подав їх у вигляді співвідношень: чуттєвість і мислення, свідомість і розум, річ у собі і явище, апріорне й апостеріорне, свобода і причинність, пізнаваність світу та її межі. Головна риса його вчення – проблемність і проблематичність [127, с. 267]. Слід виділити вчення про регулятивні принципи практичного розуму, за яким І. Кант стверджував, що вищі цінності буття мають не онтологічні, а регулятивні підстави до існування [35]. Були поставлені такі питання до природи цінностей, а зокрема проблема природи, способу функціонування в суспільстві, способу буття загалом.

Послідовником ідей І. Канта був німецький філософ Г. Риккерт [127]. Головна ідея цієї школи – про засадничу роль цінностей в епістемології, що була трансформована у філософії Віндельбанда у тезу про принципову відмінність наук про природу від наук про культуру, знайшла подальший розвиток у розрізненні Г. Риккертом чотирьох сфер буття. Перша сфера охоплювала чуттєві об'єкти і становила предмет науки. Друга – це сфера об'єктів культури (історії), мистецтва, моралі та ін. Осягнути ці останні об'єкти можливо тільки шляхом розуміння, а не раціональних узагальнень. Розрізнення перших двох сфер ішло у руслі поділу Віндельбандом наук на номотетичні (вивчають закони природи) та ідеографічні (або індивідуалізуючі). Г. Риккерт вважав, що обидві сфери ціннісно залежні, але друга – більшою мірою, ніж перша. Третя сфера, що її вирізняв Г. Риккерт, утворювала певне підґрунтя (так звану “профізичну” реальність) для чуттєвих та культурних об'єктів. Четверта – охоплювала сферу

метафізичного буття» [127, с. 550].

Справедливо буде провести паралелі між ідеями Г. Риккерта, та постулатами сучасної поведінкової економіки. Так, Г. Риккерт вперше сформулював та позначив різницю між раціональністю – законами природи, та ірраціональністю – цінностями (культурними феноменами). Як приклад можна навести теоретичні напрацювання американського економіста сучасності Р. Талер. Так, в доповіді нобелівського комітету за 2017 р., про внесок Р. Талер в економічну науку, йдеться про наступне: «Економісти прагнуть розробити моделі людської поведінки та її взаємодії з ринком та іншими економічними механізмами. Але ми, люди, ведемо себе надто складно. Хоча ми і намагаємося приймати раціональні рішення, ми маємо обмежені пізнавальні здібності і обмежену волю. Поки наші рішення часто керуються власними інтересами, ми також дбаємо про справедливість. Крім того, когнітивні здібності, самоконтроль і мотивація можуть значно відрізнятися у різних людей» [176]. Як можна зрозуміти, маючи на увазі власні інтереси – йдеться про біологічні потреби, які узагальнюють раціональні механізми поведінки. На відміну від значення «справедливості», де мається на увазі ірраціональне у поведінці людини, тут працюють ціннісні настанови. Отож, саме Г. Риккерт позначив різницю між раціональністю – законами природи, та ірраціональністю – цінностями (культурними феноменами) [114].

Вивчення та узагальнення понять «цінність», «ціннісні орієнтації» відбувалося й у соціально-психологічних наукових галузях. В соціальних та психологічних науках проблемами цінностей в різні часи займалися А. Адлер, Б. Ананьєв, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Клакхон, А. Леонтьєв, А. Маслоу, Ф. Ніцше, А. Леонтьєв, Ф. Клакхон, Т. Парсонс, Г. Риккерт, М. Рокич, Ф. Стротбек, Ш. Шварц та ін.

Аналізуючи роботу Е. Дюркгейма «Ціннісні і "реальні" судження», А. Гофман [31] зауважує, що цінності є важливим фактором формування та функціонування соціальних норм і законів. «Суспільство існує згідно з

ціннісними орієнтирами членів цього суспільства. Як і в ранніх своїх роботах, Дюркгейм підкреслює примусовий характер соціальних фактів. Однак, тут він вже не просто доводить роль «соціального примусу» і «соціального середовища», але й прагне проникнути в механізми інтеріоризації соціальних норм. Підкреслюючи роль ціннісного аспекту соціальної регуляції, він приходить до уявлення про те, що в нормальних умовах зовнішня соціальна детермінація здійснюється через ціннісні орієнтації індивідів. Належне і бажане, норми і цінності в такому тлумаченні виявляються двома сторонами однієї медалі. Соціальні норми ефективні тільки в тому випадку, коли вони спираються не на зовнішній примус, а на моральний авторитет суспільства – такий пафос дюркгеймовської думки» [31].

Таким чином, ще в кінці XIX, на початку XX століття Е. Дюркгейм визначив цінності та ціннісні орієнтації соціально-значущими феноменами, які безпосередньо знаходяться у витоків розуміння законів соціуму, та досліджуючи цінності людей Е. Дюркгейм поставив це вивчення в основу всієї соціологічної науки, одним із засновників якої Е. Дюркгейм по праву й вважається.

Е. Дюркгейм вважав, що важливо розрізняти ціннісні та реальні судження людей. В процесі виявлення ціннісних орієнтацій потрібно виявляти не оціночні судження людини, на кшталт таких як «подобається», «люблю», «не подобається», які Дюркгейм називає «реальними», а ціннісні – коли людина відчуває цінність того чи іншого предмету, який є реальним для будь якого члена суспільства. Тобто, якщо цінність існує незалежно від думки окремого індивіда, тоді вона може вважатися справжньою цінністю, та може впливати на поведінку як окремого індивіда, так і цілого суспільства [31].

Під цінностями розуміють складну ієрархічну систему понять і переконань, які формуються на перетині особистісних мотивів, біологічних, психологічних, соціальних, економічних потреб, цілей, світогляду особистості та під впливом умов соціального, культурного, освітнього середовища. Ціннісні орієнтації виступають регулюючим механізмом

прийняття рішень, обумовлюючи поведінку особистості в тій чи іншій ситуації, визначаючи перспективи її розвитку [37]. Дане визначення є коректним й для досліджуваної економічної площини з точки зору поведінкової парадигми, що саме поведінка обумовлює економічну активність людини.

Проблему ціннісних орієнтацій та їх формування висвітлюють багато вчених, представників психологічної науки, такі як П. І. Зінченко, С. Л. Рубінштейн, Р. С. Немов, А. Маслоу, Е. Еріксон, І. С. Кін, Ф. Е. Василюк, Б. С. Братусь, Б. В. Зейгарник, А. Г. Асмолов, В. Є. Чудновський, В. І. Слободчиков, Р. Л. Солсо, Д. А. Леонтьєв та інші. В економічній науці можна назвати таких вчених як А. Сміт, І. Бентам, Г. Беккер. В історії економічної думки Т. Гоббс, наприклад, давав визначення цінності з точки зору самої людини. Цінність людини за Гоббсом подібна до всіх інших речей, це її ціна, тобто вона заслуговує стільки, скільки можна дати за користування її силою, і тому є річчю не абсолютною, а як така, що залежить від нужди в ній і від оцінки з боку іншої людини [28, с. 66]. Треба зазначити, що в цьому визначенні Т. Гоббс зв'язав соціальну й економічну сфери, використавши тим самим соціально-економічний підхід.

Зазначимо засадні термінологічні принципи визначень ціннісної сфери людської економічної поведінки (активності). Оперуючи поняттями цінності та ціннісні орієнтації маємо необхідність чітко визначити та відокремити ці терміни. Однозначного розрізнення цих понять в літературі не простежується. Часто вони вживаються як рівнозначні. Ш. Шварц зазначає, що при вивченні характеристик суспільства, культури і окремих соціальних груп використовується термін «цінність». При вивченні окремих індивідів вживаються як поняття ціннісна орієнтація, так і поняття цінність [58].

Під ціннісними орієнтаціями розуміється свій відбиток у свідомості людини цінностей, визнаних як стратегічні життєві цілі і загальні світоглядні орієнтири. Ціннісні орієнтації – це інтеріоризовані особистістю цінності соціальних груп» [58].

Щоб розділити значення понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» за змістом наведемо їх визначення у наступних формулюваннях [108]. «Ціннісні орієнтації (англ. Value orientations) – важливий компонент світогляду особистості або групової ідеології, що виражає переваги і прагнення особистості або групи щодо тих чи інших узагальнених людських цінностей (добробут, здоров'я, комфорт, пізнання, громадянські свободи, творчість, працю і т. ін.)» [20]. «Цінності – те, що людина цінує в своєму житті, в навколишньому світі, в людях, матеріальній та духовній культурі людей, чим особливо дорожить і чому надає найбільш важливе значення» [98]. У сучасному розумінні цінності – це ідеї, норми, процеси, відносини матеріального і духовного порядку, які мають об'єктивну позитивну значимість і здатні задовольняти певні потреби людей [51]. З цих визначень констатуємо, що цінності – це ті або інші елементи духовної чи матеріальної сфери життєдіяльності людини, які є для неї цінними (або мають ціну).

Ціннісні орієнтації – це «соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про оточуючу дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості» [116].

Психолог Ж.В. Горькая зазначає «Як регулятори соціальних відносин, цінності задають критерії належного, бажаного для різних сфер соціальної активності через громадські чи групові установки і оцінки, імперативи і заборони, виражені в формі нормативних уявлень про добро і зло, справедливість, красу, чесність і так далі. На рівні індивідуальної свідомості, цінності є основою організації і управління життям та діяльністю людини, вони лежать в основі будь-яких оцінок і впливають на будь-які рішення людини» [30].

Цінності в економічній площині розглядаються як основа певної економічної поведінки. Так, сформована Ф. Аквінським, М. Лютером і Ж. Кальвіном ціннісна ідеологія – нова трудова етики, спочатку була сприйнята населенням Європи, а вже на її основі було сформовано

капіталістичні форми економічної діяльності [141]. З таких фактів можна зробити висновок, що цінності є обов'язковою умовою формування того чи іншого соціально-економічного устрою, який в свою чергу повинен базуватися саме на цінностях суспільства [108].

Вважаємо, якщо в тому чи іншому суспільстві панують цінності ринкових відносин, то на базі таких цінностей побудується ринкова економічна модель, тоді як інша форма економічного устрою в таких умовах не буде успішною у своєму розвитку.

З точки зору економічної поведінки, на думку доктора економічних наук Безгіна К.С людина у своїх судженнях, діях, при встановленні цілей керується своїми ціннісними настановами. Дослідник зазначає: «Цілі суб'єкта, як і його судження, є фрагментами його цінностей, які знаходяться на поверхні, відкриті для діагностики і через які опосередковано ми можемо судити про його цінності. Слід зазначити, що точність такої діагностики набагато вище традиційних маркетингових опитувальників, тестів і анкет. Таким чином, цінність в телеологічному трактуванні не відноситься ні до сфери об'єктів, ні до сфери суб'єкта. Цінність не збігається з річчю і не зводиться до оцінки суб'єктивного акту, вона існує і при відсутності акту оцінки. Це трансцендентальне буття, що дозволяє суб'єкту знайти поведінкові детермінанти [10].

Крім того, науковці виділяють такі групи класичних уявлень про цінності: як осередок функціональних властивостей і характеристик (субстанціональний аспект), як інструмент досягнення мети (телеологічний аспект), як спосіб стратифікації (соціальний аспект), як індивідуальні переваги (суб'єктивний аспект) [12, с.33].

Узагальнюючи, можемо зробити висновок, що цінності є рушійною силою поведінки людей в цілому. Саме для даного дослідження важливо, що вивчаючи чинники людської поведінки, всі поведінкові прояви розглядаються в економічній площині та безпосередньо як економічна поведінка, економічна активність.

На основі узагальнення розглянутого еволюційного шляху розвитку понять «цінність», «ціннісні» орієнтації сформулюємо визначення цінностей (в економічній парадигмі). *Цінності* – це елементи духовної та, або матеріальної сфер життєдіяльності, яким надається першочергове значення та які вважаються людиною вкрай необхідними для задоволення духовних або матеріальних потреб. Під цінностями мається на увазі весь спектр ресурсів, котрі можуть вважатися цінними та необхідними. Що ж стосується ціннісних орієнтацій, то цей термін використовується для визначення вектору та його складових працюючого механізму людської активності. *Ціннісні орієнтації* – елемент світогляду особистості або групи людей, що визначає ті або інші переваги, необхідність та прагнення щодо виокремлених людських цінностей [108].

Вважаємо за доцільне акцентувати увагу на тлумаченні базових категорій ціннісної сфери людської економічної поведінки (активності) в термінах економічної науки (рис.1.3).

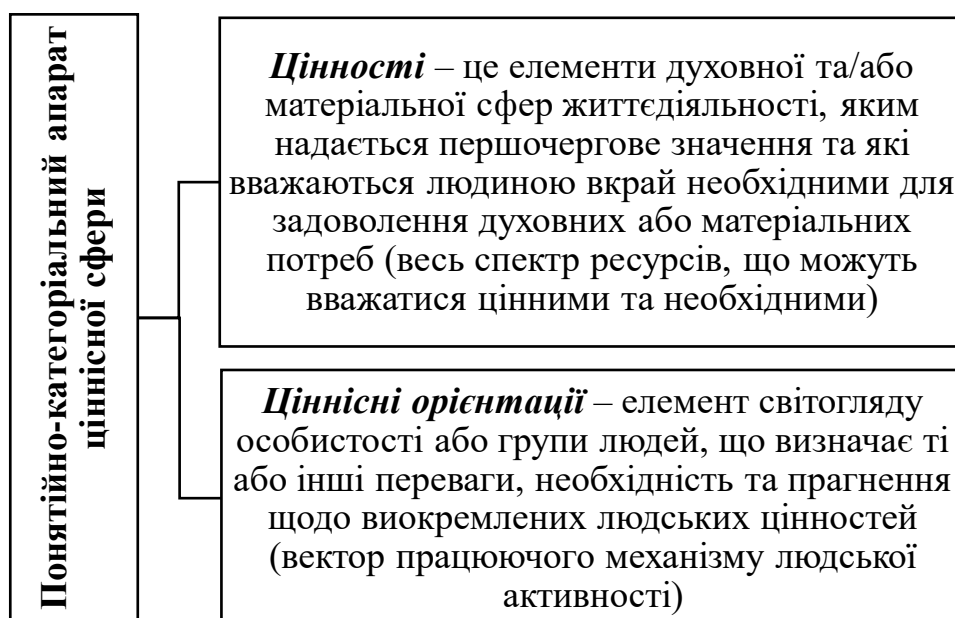

Рис. 1.3. Базові категорії ціннісної сфери

Джерело: складено автором

В економічній теорії трактування поняття цінність тісно пов'язане з корисністю, яка є абстрактною категорією, що застосовується в економічній теорії для визначення задоволення, яке отримують люди від споживання блага [81, с. 8]. Щодо сфери економічних відносин, зміст поняття цінність розкриває термін «економічна цінність», що розглядається як «...характеристика об'єкту, що означає його певну значимість в економічних відносинах».

В часи, коли міждисциплінарна взаємодія поширюється у майже всіх наукових сферах, ринок праці, як категорія економічної науки, не є винятком. Проникнення різних поглядів, вплив різних культур, релігій, звичок, то що, призводить до складнощів в управлінні людськими ресурсами, зменшує ефективність класичного менеджменту. Визначити відмінності, а в той же час подібності людей в їх ціннісних орієнтирах вважається нагальним завданням поведінкової економіки, адже тільки спираючись на цінності людини можна спрогнозувати її поведінку в різних ситуаціях економічної площини.

Майкл Д. Хіллс (дослідник з університету Ваїкато, Нова Зеландія) в одній з своїх публікацій [161] про теорію цінностей Ф. Клакхона й Ф. Стротбека, аналізує стан вивчення людських цінностей, та як вони впливають на поведінку людини, а також рівень значущості визначення цінностей для сучасного ринку праці та економіки. М. Д. Хіллс відзначає, що в процесі пошуку людських відмінностей та схожестей, спочатку вчені психологи, а потім й вчені інших галузей соціальних та поведінкових наук, прийшли до висновку, що відмінностей та схожих рис дуже багато та їх досить точно можна виділити. Такі вивчення проводилися для того, щоб навчитися прогнозувати поведінку людини, адже це, безперечно, був би ключ до відкриття певних законів поведінки, які відкрили б великі можливості для прогнозування (управління, маніпулювання) людської поведінки. Але не все було зрозуміло, ніякі відмінності чи схожість не давали можливості для адекватного прогнозування поведінки. Після того, як були проведені

вивчення цінностей (основними дослідниками були Ф. Вернон, Г. Ліндсей, Г. Олпорт, М. Рокич, Ш. Шварц) різних культурних груп людей, були визначені основні, єдині цінності – загальноприйняті для людей будь якої культури. Кількісна цифра варіювалась від 5 до 36 основних цінностей. І саме знаючи цінності людини, дослідники нарешті змогли достовірно прогнозувати поведінку людини – це було найбільше відкриття в поведінкових науках починаючи з 30-х років XX століття і до наших днів.

Як окремий науковий напрям в межах економіки, останніми роками стрімко розвивається поведінкова економіка, де ціннісна сфера є однією з впливових. На нашу думку, саме ця галузь економічної науки найбільш наближена до реалій людського життя. Закони поведінкової економіки працюють швидко та досить ефективно, що дає змогу достовірно перевіряти їх дію, впроваджувати в різні сфери економічного життя. Класиками поведінкової економіки є Д. Акерлоф, Г. Беккер, Д. Канеман, Д. Кейнс, В. Сміт, Р. Талер, А. Тверські, М. Тейллард, Т. Шеллінг, Р. Шиллер.

Економічна політика, яка заснована на поведінкових законах, може вирішити економічні проблеми, що дуже повільно піддавались корегуванню. Поведінкові підходи, які раніше використовувались в психології та наочно продемонстрували дієві результати по корекції поведінки людини тепер впроваджені в економічну науку, адже, на нашу думку, економіка створюється поведінкою людини, тому використання поведінкових підходів в економіці відкрило нові можливості для розвитку та економічного зростання.

Вважаємо, що приклади впровадження ідей поведінкової економіки для підвищення економічних показників, будь-то рівень економічної активності, продуктивність праці чи заощадливість, демонструють дієвість таких механізмів впливу. Від ситуативного впливу, коли людині за допомогою реклами присвоюють тимчасові цінності якоїсь поведінки, наприклад купляти одягу червоного кольору, чи споживати більше соків, або використовувати сервіси безготівкової оплати товарів та послуг, до зміни

ціннісних орієнтацій на рівні базових цінностей людини, що може докорінно змінити її поведінку, а тим самим і змінити рівень економічної активності та інші не менш важливі економічні звички.

Для аналізу поведінки, що впливає на прийняття рішень та на економічну активність потрібно приймати до уваги психологічні механізми формування такої поведінки, тому що це рухає вперед економічний розвиток [159].

Врахування усіх факторів, що впливають на те, як люди поведуть себе та приймають рішення, дозволяє краще пояснювати економічні проблеми і сприяє пошуку їх рішень. Ціннісні орієнтації – є одним із головних та базових чинників, що впливають на економічну поведінку. В поведінковій парадигмі суспільного розвитку ціннісні орієнтації актуалізують свою роль як ключовий чинник впливу на економічну активність молоді.

Поведінкова економіка, доводить, що люди не в змозі приймати правильні, раціональні рішення, які можна було б прогнозувати. Результати поведінкових експериментів показують, що люди емоційні, короткозорі, легко збиваються з пантелику і відволікаються. Проте, досліджуючи ціннісну сферу молоді та зіставляючи ціннісні орієнтири з моделями економічної поведінки є можливість впливати на рівень економічної активності, або, хоча б просто передбачати його для ефективного використання на ринку праці.

Узагальнюючи еволюційний розвиток розуміння цінностей та ціннісних орієнтацій людини, зробимо висновок про першочерговість ціннісного впливу на економічну активність (рис.1.4). Таким чином, тлумачення категорій ціннісної сфери (цінності, ціннісні орієнтації) пройшло тривалий еволюційний шлях, набуваючи розвитку в межах предметної сфери різних наук, що вивчають людину та її поведінку, а саме – філософії, соціології, психології, економіки тощо.

Як видно з рис.1.4 наукове тлумачення цінностей розпочиналось з вивчення їх природи та акцентуванні уваги на духовних цінностях як фактору розвитку людини та суспільства.

Рис. 1.4. Еволюційна зміна тлумачень категорій ціннісної сфери
складено на основі [20, 28, 30, 31, 35, 58, 120, 141, 159, 161]

У економічному тлумаченні цінності набули форми уявлення щодо цілей, яких прагне людина в економічній діяльності; а ціннісна орієнтація розглядається як втілення доцільності економічного вибору суб'єкту економіки, який запроваджує свою діяльність на певному ринку (в контексті тематики даної роботи - ринку праці).

У поведінковій економіці ціннісні орієнтації є визначальним чинником впливу на економічну поведінку людини та її активність на ринку праці. Саме таке тлумачення буде закладено в основу розробки теоретико-методологічних засад регулювання економічної активності молоді на сучасному етапі розвитку економіки та суспільства.

1.3. Роль ціннісних орієнтацій як чинника регулювання економічної активності молоді у поведінковій парадигмі суспільного розвитку

Ціннісні орієнтири характеризують стан суспільства, визначають шляхи і результати його розвитку. Для особистості, зазвичай, характерні досить стійкі ціннісні орієнтації, у тому числі й ті, що обумовлюють економічну поведінку. Така особливість ціннісної сфери, що полягає в досить тривалій стійкості ціннісних орієнтацій, відіграє важливе значення при використанні їх в механізмах регулювання економічної активності молоді. Спираючись на дослідження ціннісної сфери можливо довгострокове прогнозування регулюючого ефекту в економічній активності.

Стійкість ціннісних орієнтацій має також свою динаміку, так, в зрілому віці, ціннісні орієнтації менш гнучкі, чим у представників категорії молоді. Молодим людям притаманна гнучкість ціннісних орієнтацій, потреб, поведінки, здатність до засвоєння нових норм та цінностей [77]. Отож, впливаючи на ціннісні орієнтації людини, найбільшого ефекту формуючого впливу отримують цінності молоді. Тому, категорія молоді представляє для даного дослідження підвищений інтерес.

Людина робить свій економічний вибір зважуючи вигоди від різних варіантів господарської активності й оцінюючи свої потенційні та реальні можливості. Економічна поведінка індивіда є результатом суб'єктивно-раціонального вибору, тобто вибору в контексті індивідуальних уявлень про раціональність (оптимальність, розумність) певних дій [143 с. 591]. Можна зробити висновок, що індивідуальні уявлення людини є продуктом сформованих ціннісних орієнтацій та настанов. Це означає, що ціннісні орієнтації здійснюють досить сильний та безпосередній вплив на економічну поведінку, економічну активність будь-якого члена сучасного суспільства. Цей факт робить проблему ціннісних орієнтацій людини, механізму їх формування, важливою частиною досліджень економічної поведінки,

актуалізує цей напрямок у сучасній економічній науці [107].

«Значення і мета всіх зроблених зусиль, полягає в тому, щоб прокреслити лінію, яка веде від поверхні економічних явищ до основних цінностей і речей, найбільш значущих в людському житті» [172].

У сучасній економічній теорії проблемами поведінки людини з точки зору економічного підходу займався Г. Беккер, американський економіст, лауреат Нобелівської премії 1992 р. «за розповсюдження сфери мікроекономічного аналізу на цілий ряд аспектів людської поведінки й взаємодії, включаючи неринкову поведінку». Г. Беккер у своїх роботах неодноразово підкреслює важливість вивчення причин людської поведінки, а саме, що міркування про ірраціональність поведінки, нецтві, дурості або зрушеннях у системі цінностей відображають усього лише недолік розуміння багатьма економістами людської поведінки, «цілісну схему» аналізу якої і дає економічний підхід [14, с. 11]. Відомий економіст Л. Роббінс визначав економічну теорію як науку, яка вивчає людську поведінку з погляду співвідношення між цілями й обмеженими коштами, які можуть мати різне вживання [168]. Тим самим Л. Роббінс наголошував на важливості вивчення поведінки людини, і як наслідок, всього, що з нею пов'язано.

Слід звернути увагу на зміст таких понять як «людський потенціал» й «людський капітал», як таких, що впливають на соціально-економічну сферу життя людини [107]. Вважаємо, що у цих поняттях закладені характерні якості й особливості людської особистості, а ціннісні орієнтації, хоч і опосередковано, також входять в складові людського капіталу. Так, людський потенціал того або іншого суспільства (співтовариства, соціальної групи) виявляється на основі вивчення його стану, а зокрема здоров'я, знань, праці, доходів, кваліфікації, зайнятості, адаптованості до соціальних змін, задоволеності інфраструктурою, складу культурно-ціннісних орієнтацій та ін. під кутом зору соціального виміру економіки й соціально-економічних можливостей суспільства [143, с. 572]. Людський капітал – це сформований в результаті інвестицій та накопичений людиною певний запас здоров'я, знань,

навичок, здатностей, мотивацій, який веде до підвищення кваліфікації людини як працівника, доцільно використовуються в тій або в іншій сфері суспільного відтворення, сприяють зростанню продуктивності та якості праці й тим самим ведуть до підвищення заробітків даної людини [143 с. 572.].

Г. Беккер особливу роль надає так званим вподобанням людини, які формуються й набувають розвитку в тісному взаємозв'язку із ціннісними орієнтаціями. Можливість відстеження спрямованості вподобань, їх деяку стабільність, забезпечує надійну основу для передбачення реакцій людини на ті або інші зміни. Глибинні вподобання визначаються через відношення людей до фундаментальних аспектів їх життя, таких як здоров'я, престиж, почуттєві насолоди, доброзичливість або заздрість, і треба зазначити, аж ніяк не завжди залишаються стабільними, якщо наприклад мати на увазі ринкові товари й послуги [14, с.32]. Про значущість ціннісних орієнтацій в економічній поведінці свідчить наступне твердження: «Гарне здоров'я й довге життя являють собою важливі цілі для більшості людей, але кожному з нас досить хвилинного міркування, щоб переконатися, що названі цілі далеко не єдині: іноді кращим здоров'ям або більшою тривалістю життя можна пожертвувати, тому що вони вступають у конфлікт із іншими цілями» [14, с. 38].

Головний зміст міркувань, які описуються в працях Г. Беккера [14, с. 47], про значущість поведінки, яка зумовлена ціннісними орієнтаціями, полягає в тому, що «людську поведінку не слід розбивати на якісь окремі фрагменти, в одному з яких вона носить максимізуючий характер, в іншому – ні, в одному мотивується стабільними перевагами, в іншому – нестійкими, в одному приводить до нагромадження оптимального обсягу інформації, в іншому – не приводить. Можна скоріше вважатися, що вся людська поведінка характеризується тим, що учасники максимізують корисність при стабільному наборі переваг і накопичують оптимальні обсяги інформації й інших ресурсів на безлічі різноманітних ринків» [107].

Таким чином, можна припустити, що існує взаємний двоспрямований зв'язок між ціннісними орієнтаціями людини та економічними факторами які

на них впливають. Ціннісні орієнтації здатні формуватися й змінюватися під впливом саме економічно обумовлених факторів для кожного, окремо взятого індивіда. Вивчення цих питань може відкрити дослідникам більш глибоке розуміння принципів і механізмів економічної поведінки людини, і як наслідок, дати можливість регулювати рівень економічної активності. Так, враховуючи особливості ціннісних орієнтацій людини, можна більш ефективно управляти економічними процесами пов'язаними з її участю, тим самим мати можливість застосовувати механізми, що дозволяють підвищити економічну ефективність окремих процесів та дій [107].

Досліджуючи ціннісну сферу молоді та її вплив на економічну активність виділимо ефект взаємовпливу ціннісної та економічної сфер. Економічна сфера, в якій відбуваються постійні зміни, неминуче впливає й на кожного члена суспільства, формуючи його ціннісні установки, поведінку, соціальну та економічну активність. Цей вплив здатен змінити звичні правила і норми соціально-економічної поведінки людини, а отже, призвести до непрогнозованих результатів у подальшому всебічному розвитку і еволюціонуванні українського суспільства. Отже, проблематика дослідження впливу економічної системи на поведінку людини та її цінності є актуальною та потребує майбутнього комплексного та міждисциплінарного вивчення.

Розглянемо механізми та деякі наслідки впливу економічної системи на поведінку та цінності людини [110]. Результати проведення різних соціологічних досліджень показують, що на сьогодні вплив економічної ситуації в Україні розповсюджується на майже кожного її громадянина. Звернемося до результатів одного з соціологічних опитувань Центру Разумкова. На питання: «Зараз в Україні дуже складна фінансово-економічна ситуація. Чи відчули Ви особисто на собі її наслідки?» було отримано такі результати [69]:

«так, і дуже серйозно» – 59,2% респондентів;

«так, певною мірою» – 36,6% респондентів.

Отже, можна зробити висновок, що вплив економічної ситуації та

пов'язані з цим зміни в житті людей є актуальною темою для соціально-економічних досліджень.

Звертаючись до праць німецького соціолога, філософа і психоаналітика Е. Фромма можна виділити і проаналізувати сутність впливу економічної системи на особистість людини. Е. Фромм вважав, що спосіб життя, обумовлений особливостями економічної системи, перетворюється в основний чинник, що визначає характер і поведінку людини, бо владна потреба самозбереження змушує прийняти умови, в яких їй доводиться жити [128, с. 32]. Прагнення до задоволення потреб, що виникли під впливом економічної необхідності спонукає людей до певних вчинків і таким чином, в свою чергу, стає активною силою, що впливає на процес суспільного розвитку [128, с. 36]. Е. Фромм спробував пояснити як саме впливають економічна ситуація та її чинники на людину. У сучасному розвиненому суспільстві «індивід звільняється від економічних і політичних залежностей. Він набуває і позитивну свободу – разом з активною і незалежною роллю, яку йому доводиться відігравати в новій системі, – але при цьому звільняється від зв'язків, які давали йому відчуття впевненості та приналежності до якоїсь спільноти. Її відносини з побратимами, в кожному з яких вона бачить можливого конкурента, набули характер відчуженості і ворожості; індивід вільний – це означає, що він самотній, ізольований, йому загрожують з усіх боків. Нова свобода неминуче викликає відчуття невпевненості та безсилля, сумнівів, самотності і тривоги. Щоб мати можливість діяти, людина повинна якось позбутися цього» [128, с. 76]. Так, принцип роботи заради накопичення капіталу об'єктивно відіграв величезну позитивну роль у розвитку людства. Але, суб'єктивно він змусив людину працювати заради позаособистісних цілей, перетворив її в слугу спорудженої нею самою машини і тим самим, посиливши в ній почуття особистої нікчемності і безсилля [128, с. 122]. У цих твердженнях можна розпізнати основну проблему і основний конфлікт, зазначені Е. Фроммом ще у середині XX століття. Ця проблема полягає в необхідності визначення та аналітичного

осмислення цього явища, вирішення конфлікту результатів впливу економічної системи на особистість людини, яка знаходиться всередині цих взаємодіючих процесів, в спрямуванні цих змін на позитивний лад [110].

Аналогічну проблему висвітлює у своїх роботах В. С. Будкін, його робота «Економічна свобода» або «Залежна економіка» – дилема регіону пострадянських держав» вказує на те, що збільшення свободи в цілому та економічної свободи, зокрема, слугує основою для більш високого рівня економічного розвитку країни та посилення її впливу в рамках світової економіки. Автор обґрунтовує тісний зв'язок дефіциту свободи людини та нездатності здійснювати системний інноваційний розвиток економіки, що зумовило і нездатність ефективно використовувати виробничий, кадровий і технологічний потенціалі більшості пострадянських країн [24]. Таким чином, досліджуючи вплив економічної ситуації та економічних факторів на поведінку людини, її соціально-економічну активність та ціннісні орієнтири, отримуємо можливість регулювати й прогнозувати наслідки такого впливу.

У сучасній економічній науці ціннісний фактор стає важливим елементом новітніх теорій. Все більше вчених-економістів звертається до дослідження та використання у своїх роботах поняття «цінності». Це обумовлено тим, що осмислення розуміння сутності цінностей дозволяє обґрунтувати та пояснити зміни в економічних процесах України та держав сучасності в цілому. Низка економічних невдач, що супроводжує, процес впровадження, здавалося б, прогресивних економічних реформ, спонукає науковців та практиків з різних галузей соціальних і поведінкових наук відшукувати нові механізми регулювання економіки. Сучасні тенденції осмислення суспільно-політичних та соціально-економічних процесів вказують на те, що науковці все більше звертаються до використання поняття «цінності» та з використанням, так званого ціннісного підходу, намагаються пояснити – чому все саме так, а не інакше [108].

Цінності в економіці стають так само важливими, як і дослідження показників ВВП [142].

Останніми роками провідні економісти світу досліджують проблематику людських цінностей та їх впливу на різні сфери життя суспільства, у тому числі – економічну поведінку окремих індивідів та суб'єктів економіки. У наукових працях, ціннісний підхід ще не є повністю розробленим, але багато сучасних економістів використовують його елементи. Одні дослідники звертаються до культурних цінностей, інші – до релігійних, де то – до побутових й поведінкових, але існує ще багато різних ціннісних сфер людського життя, у кожної з яких можна виокремити ті чи інші різновиди цінностей [108].

Слід зауважити, що постіндустріальне суспільство повністю змінило ціннісні орієнтації сучасної людини, на перший план вийшли фактори освіти та наукових досліджень. Є тенденція послаблення потреби в матеріальних благах й виходу на перший план соціальних чинників. У. Гузар зазначає, що наочно такі тенденції проявляються в процесі прийому на роботу працівника. При влаштуванні на роботу працівник більше цікавиться внутрішнім соціальним кліматом компанії, успіхами підприємства, ставленням керівництва до своїх підлеглих. Дуже часто винагородою для працівника стають не матеріальні ресурси, а моральні та соціальні фактори, такі як самореалізація, професійне зростання, почуття власної значущості [36, с. 36].

Американські економісти Д. Аджемоглу і Д. Робінсон в роботі «Чому нації занепадають» [1, с 431-432] провели ґрунтовне дослідження причин економічного занепаду багатьох держав по всьому світу, наголошуючи саме на важливості ціннісного фактору. Проте, описані ними цінності носять загальний характер, без уточнюючих характеристик, як наприклад, цінності свободи, ринкові цінності. Частіше всього цінності розглядаються як складові культури в її широкому розумінні. Отже, актуальними є подальші більш ґрунтовні дослідження ролі цінностей в економічних процесах [108].

Цінності людини є складною системою, яка, на думку певного кола науковців, набуває постійних змін. Незважаючи на широке тлумачення цінностей та використання їх в різних проявах людської природи, цінності є

ядром всієї культури загалом. Від цінностей залежить економічна поведінка, культурні прояви, політичні процеси. Р. Інлегарт вважає, що культура, включаючи в себе цінності людини (групи людей, спільнот, країн, національностей), є дуже важливою для процесу розвитку більшості країн світу. На думку Р. Інлегарта, цінності можуть змінюватись за умов економічних змін в сторону покращення добробуту. Якщо тривалість економічного добробуту буде дорівнювати 6 – 7 років, то в суспільстві, в колі людей, які перебувають у такому середовищі, настає зміна ціннісних орієнтацій і тільки тоді суспільство спроможне на демократичне перетворення для подальшого успішного економічного розвитку [52]. Тобто, економіка може впливати на формування та зміну цінностей. Ми припускаємо, що молодь більш вразлива для формуючого впливу на ціннісні орієнтації, тому у дослідженні увага приділена саме ціннісним орієнтаціям молоді.

З метою використання поняття «цінності» у економічних дослідженнях та вивчення їх впливу на економічну поведінку вважаємо за доцільне систематизувати численну низку цінностей у певні групи та розробити відповідну класифікацію.

Перед тим як перейти до класифікації цінностей потрібно зауважити, що коли цінності впливають на економічну поведінку людини, то результати цієї поведінки не завжди будуть корисними з економічної точки зору, тобто очікувана раціональна поведінка з однаковою вірогідністю буде нераціональною – не принесе ніякої економічної користі. Соціоекономісти та інституційні економісти стверджували, що поведінкові та економічні закономірності, які економічна наука намагається відкрити, виростають з інших джерел, ніж поведінка, мотивована граничною корисністю [9, с. 58]. Окреслимо гіпотезу, відповідно якої повинні існувати кореляційні зв'язки між окремими цінностями (їх групами) та рівнем економічної активності, і якщо вона підтвердиться, в подальшому стане можливим прогнозування економічної успішності в різних соціо-економічних умовах (за умови

домінування тих чи інших груп цінностей).

Доцільно розрізняти цінності двох типів: цінності суспільства і соціальних груп (колективні цінності); цінності особистості (індивідуальні цінності).

В методиці дослідження цінностей Шварца використана модель узагальнення людських цінностей та розподіл їх на 10 основних ціннісних напрямків, які в сукупності повністю характеризують всі сфери особистості [58]:

- влада (соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами);
- досягнення (особистий успіх в відповідно до соціальних стандартів);
- гедонізм (насолюда або чуттєве задоволення);
- стимуляція (хвилювання і новизна);
- самостійність (самостійність думки і дії);
- універсалізм (розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи);
- доброта (збереження і підвищення благополуччя близьких людей);
- традиція (повага і відповідальність за культурні та релігійні звичаї та ідеї);
- конформність (стримування дій і мотивів, які можуть зашкодити іншим і не відповідають соціальним очікуванням);
- безпека (безпека і стабільність суспільства, відносин і самого себе).

Керуючись економічною спрямованістю дослідження, безпосередньо пов'язаного з активністю на ринку праці виділимо специфічні цінності, які пов'язані з економічною активністю (рис. 1.5).

При цьому, слід зазначити, що вплив цих цінностей та груп цінностей на рівень економічної активності людини та молоді, зокрема, може бути як позитивний так і негативний, що буде визначатися конкретними умовами та середовищем демонстрації поведінки людини на ринку праці.

Цінності економічного характеру	Цінності соціального характеру
▪ Господарча ініціатива	▪ Читання книг, відвідуванні кіно, театрів
▪ Бажання жити краще інших	▪ Заняття спортом
▪ Підприємництво	▪ Спілкування з друзями
▪ Матеріальна забезпеченість	▪ Сімейне щастя, любов, діти
▪ Добробут близьких	▪ Пріоритет інтересів окремої людини
▪ Зменшення вільного часу	▪ Безпека та захист з боку держави
▪ Життєзабезпечення	▪ Прагнення до свободи
▪ Накопичення інтелектуального капіталу	▪ Патріотичність
▪ Здатність йти на ризик	▪ Рівень довіри
Цінності особистісно-поведінкового характеру	
▪ Самостійність	
▪ Жага до влади	
▪ Особистісна відповідальність	
▪ Незалежність	
▪ Самодисципліна	
▪ Самооцінка	
▪ Гнучкість	
▪ Самоконтроль	
▪ Відповідальність	

Рис. 1.5. Структура цінностей, що визначають економічну активність людини

Джерело: складено автором

Представлені на рис. 1.5 цінності з певним рівнем умовності можна

розподілити на такі, що мають економічний характер, соціальний характер та особистісно-поведінковий. Отже, окремі з представлених цінностей можна віднести як до однієї, так й до іншої групи.

Зробимо спробу класифікувати цінності, які повинні корелювати із економічною активністю за напрямками (рис. 1.6).

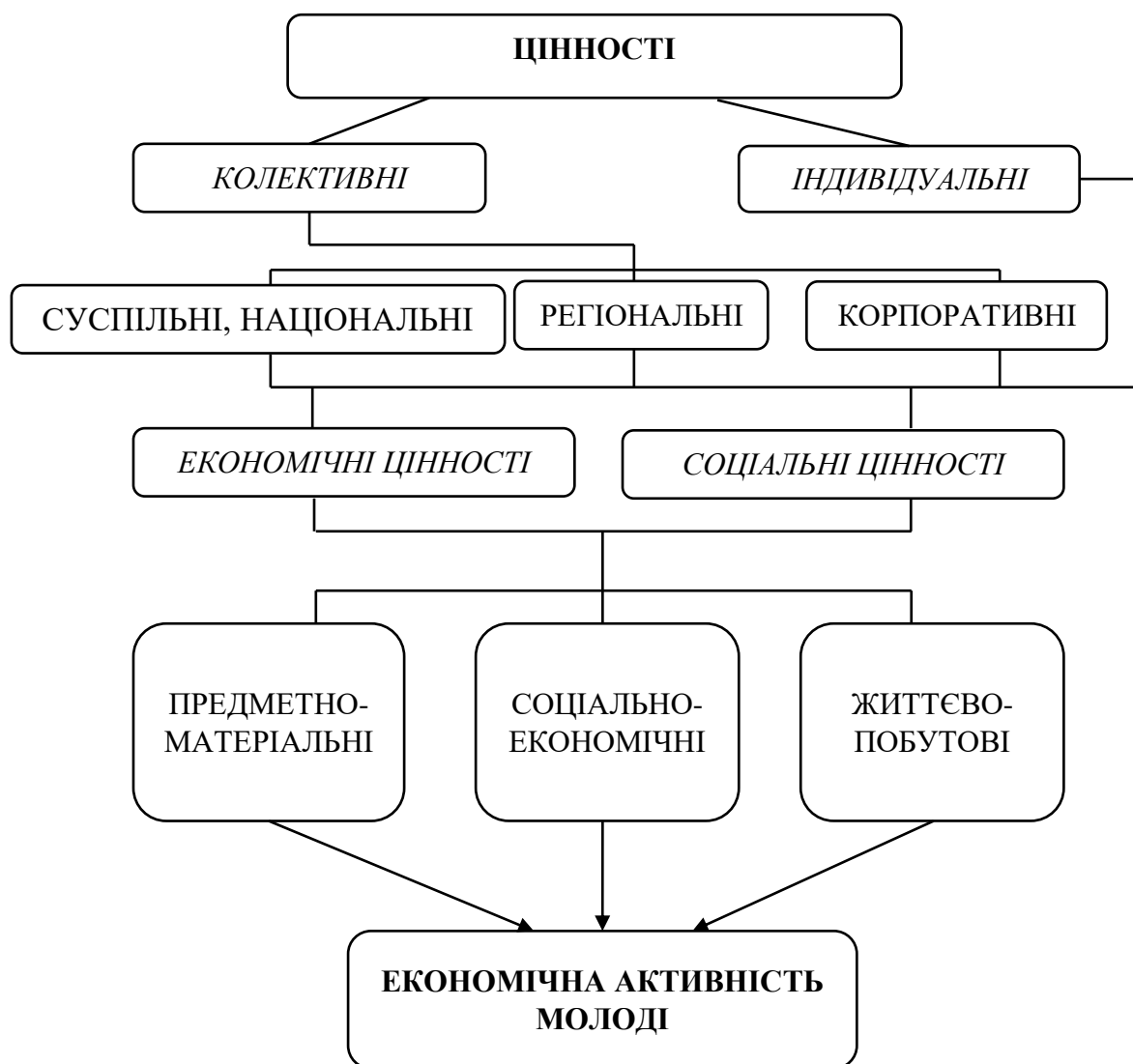

Рис. 1.6. Класифікація цінностей, що визначають економічну активність молоді

Джерело: складено автором

Виділимо три групи цінностей:

1. Соціально-економічні: відчуття свободи у виборі місця роботи;

кваліфіковане та якісне виконання своєї роботи; стабільний дохід; дружні стосунки в робочому колективі; престижність місця роботи та посади.

2. Життєво-побутові: любов та сімейне щастя, спілкування з друзями, мати вільний час для свого хобі, читання книг та відвідування культурних заходів.

3. Предметно-матеріальні: добробут близьких, матеріальна забезпеченість, власний автомобіль та житло, жити краще ніж інші, отримання соціальних грошових допомог.

Запропонована структурна класифікація цінностей використана при розробці анкети для виявлення пріоритетних ціннісних орієнтацій молоді. Розділення на три змістовні блоки дає ефективне застосування регулюючих інструментів, які можуть бути розроблені саме для потрібної групи ціннісних орієнтацій [108]. Розподіл на підгрупи в подальшому дасть змогу більш точно окреслити коло вагомих цінностей, які найсильніше впливають на економічну поведінку людини. Умовне розділення цінностей на три підгрупи, а саме – соціально-економічні, життєво-побутові та предметно-матеріальні було використано в формуванні структури анкети з визначення домінуючих цінностей молоді. Це дає змогу структурно та комплексно підійти до дослідження цінностей молоді, важливих при моделюванні її економічної активності.

У ході дослідження зроблено спробу довести або спростувати гіпотезу про кореляційний зв'язок впливу окремих цінностей людини на рівень її економічної активності в умовах поведінкової парадигми суспільного розвитку.

На економічну активність людини впливають як внутрішні фактори, тобто ті впливи, генератором яких є сама людина, так і зовнішні фактори, що формуються у зовнішньому середовищі. До внутрішніх чинників, що впливають на ЕА пропонуємо відносити такі: соціально-демографічні характеристики власника робочої сили, мотивованість, очікування, рівень освіти, професійно-кваліфікаційні характеристики. У цій сукупності

чинників особистісні чинники, що зумовлюють перехід бажань в дії («action» – активність) являють собою цінності людини, а точніше – її ціннісні орієнтації.

До зовнішніх чинників, що впливають на економічну активність людини, молоді людини на ринку праці відносимо: рівень життя, рівень розвитку економіки та її стан, стан ринку праці, демографічну ситуацію, активність трудової міграції, рівень соціального захисту, якість політики зайнятості тощо.

Економічна активність є результатом дій, що передбачають виробництво, розподіл та споживання товарів та послуг на всіх рівнях суспільства. А дії, у свою чергу, можливі завдяки вольовим зусиллям, які стимулюють активність для досягнення визначеної цілі. Так, можна вважати, що ціннісні орієнтації є первинними утвореннями, які спонукають людину на дії, що ведуть до подолання шляху до бажаної цілі. Не дивлячись на те, що цілі можуть бути досить різними, але маємо припущення, в контексті якого цілі формуються в межах ціннісних орієнтацій. Це дає можливість прогнозувати напрямлення активності людини, тобто, знаючи домінуючі цінності можна прогнозувати який шлях до цілі буде обраний, наприклад, з наявних пропозицій на ринку праці. Цей процес цілком може бути самокерованим, точніше керованим законами ринку, але коли на ринку складаються специфічні умови, в яких пропозиції обмежені та не піддаються швидким реагуванням на попит, закони ринку не працюють. За таких умов, саме регулювання економічної активності знизить напруження, дасть поштовх для розвитку ринку праці та людського потенціалу.

Виведемо визначення процесу регулювання економічної активності в широкому сенсі, яке будемо використовувати в контексті даного дослідження.

Регулювання економічної активності – це управління процесом економічних дій людини (економічної поведінки, поведінки на ринку праці) з подальшими соціально-економічними наслідками, які виконуються згідно з

поставленими цілями та на основі дотримання встановлених норм та правил.

Управління процесом економічних дій – це комплекс заходів направлених на бажану зміну дій людини, які пов’язані з економічною діяльністю, у даному дослідженні економічні дії розглядаємо у контексті поведінки людини на ринку праці. Під соціально-економічними наслідками мається на увазі зміна економічних показників та соціальних ефектів діяльності окремої людини, таких як рівень доходу, зайнятість, продуктивність праці, якість життя тощо. Дії людини завжди підкріплені конкретними цілями, що встановлюються за різними алгоритмами цілепокладання, а підґрунтям цілепокладання вважаємо ціннісні орієнтації. Всі дії повинні бути підпорядкованими встановленим нормам та правилам, знаходитись в правовому полі, і це дає можливість пристосувати процес регулювання до конкретних особливостей правового та соціально-економічного середовища країни.

Специфічну поведінку, результати якої направлені на досягнення економічних цілей можна розглядати як загальний процес економічної активності людини. Якщо аналізувати поведінку як процес, що відбувається у часі та має конкретне спрямування (ціль), то уявний ланцюг поведінки обов’язково складається з елементів, що нерозривно пов’язані з кінцевим результатом (ціллю) даної поведінки. Вектор спрямування формується цілеспрямованістю, а вже ціль формується на основі ціннісних орієнтирів. Окресливши таку схему формування економічної активності продемонструємо її зв’язок з ціннісними орієнтаціями молоді та вектори її регулювання.

Оскільки наряду з регулюванням зайнятості, оплати праці, умов праці, регулювання економічної активності здійснюється у прив’язці до ринку праці, варто концептуально розглянути сутність регулювання ринку праці та зайнятості.

Традиційно, регулювання зайнятості населення відбувається на декількох рівнях. На першому, загальнодержавному або макрорівні,

відбувається регламентація прав працівників і роботодавців, закладаються основи трудового та соціального законодавства. Крім того, на державному рівні вживаються заходи, які надають непрямий вплив на механізм реалізації політики зайнятості. Перш за все це податкова та кредитно-грошова політика. Другий, регіональний, територіальний або мезорівень вважають базовим щодо інших рівнів. На даному рівні здійснюється поглиблений аналіз напрямів розвитку галузей економіки, що в свою чергу стає основою досліджень ринку праці та дає можливість прогнозування основних тенденцій зайнятості [63, с. 6]. При цьому, у кожній країні існує своя національна модель регулювання зайнятості. На формування цієї моделі впливають системні чинники, серед яких: перевага проведенню активної або пасивної політики зайнятості; ступінь централізації ринку праці та законодавства з питань зайнятості та соціального захисту; рівень контролю за найманим працівником з боку роботодавця; рівень географічної та професійної мобільності працівників тощо [63, с. 6].

Регулювання ринку праці здійснюється для забезпечення рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили, для оптимізації розміру заробітної плати, забезпечуючи при цьому сприятливі умови для професійної самореалізації, соціальний захист, а також права працівників та роботодавців. Метою регулювання ринку праці – є підвищення продуктивності зайнятості населення, створення нових робочих місць. В результаті чого очікується отримання економічного та соціального ефектів.

Регулювання ринку праці можна трактувати як систему правових та організаційно-економічних заходів щодо забезпечення ефективної зайнятості та раціонального використання робочої сили [7, с. 6]. Ефективність регулювання ринку праці на державному рівні, хоча і є основним рівнем регулювання, але недосконалість функціонування державних інституцій не дають повною мірою реалізовувати регулюючу роль.

Існує необхідність підвищення ефективності регулювання ринку праці в Україні. На думку О. І. Іляш, необхідність регулювання складових ринку праці в Україні обумовлена наступними факторами [56]:

деструктивні зміни у кон'юктурі ринку праці (спад економічної активності населення, прискорення темпів скорочення робочої сили);

посилення дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили;

недосконалість механізмів державної підтримки приватної ініціативи громадян у сфері малого та середнього бізнесу та створення сприятливого підприємницького середовища;

відсутність передумов збільшення пропозиції трудових ресурсів високого рівня професійно-кваліфікаційної підготовки на ринку праці через неефективні механізми формування та реалізації національної профорієнтаційної та освітньої стратегій;

недосконалістю політики регулювання трудової міграції.

Наведені фактори виявляють необхідність змін на рівні державного регулювання ринку праці, а особистісний рівень представника робочої сили зовсім не врахований. Вважаємо за необхідне звернути увагу на особистісні фактори, що впливають на учасників ринку праці, а саме на представників робочої сили (економічно активне населення), тому що без врахування особистісних чинників окремої людини зовнішнє регулювання не дасть повноцінного очікуваного ефекту.

Разом із загальними принципами моделі ринку праці в державі, об'єктом її політики є окрема людина, яка перебуває на ринку у сфері визначених соціально-трудових відносин: як незайнятий і безробітний, так і зайнятий в економіці. Тому, держава не має права залишати поза увагою цю окрему людину, бо від добробуту, комфортності, влаштованості кожної людини у будь-якій ситуації залежить і благополуччя держави [84].

Поділяємо думку науковців, що регулювання ринку праці загалом, та рівня економічної активності представників робочої сили досить складно

робити на фоні фінансово-економічної, демографічної кризи, радикальних змін життєвих цінностей та пріоритетів сучасної молоді [6, 27, 43, 99].

Якщо представник робочої сили не повністю реалізовує свій економічний потенціал на ринку праці, то для вирішення цієї проблеми необхідне втручання з метою регулювання ринку праці. Паустовська Т.І. зазначає, що система якостей працівника виявляється у його спроможності успішно витримувати конкуренцію на ринку праці [84]. Дослідниця зауважує, що основою конкурентоспроможності кваліфікованого фахівця є його висока професійна компетентність та доцільні цінності орієнтації; чітко визначений професійний інтерес; цілеспрямованість; ґрунтовні професійні знання; значний інтелектуальний потенціал; міцні вміння і навички, котрі він може гнучко застосувати в динамічно мінливих умовах конкретного виробництва та економіки у цілому [84]. Забезпечення конкурентоспроможності робочої сили є однією з цілей регулювання ринку праці.

Виходячи з цього, прослідковується наголошення на певних ціннісних орієнтаціях молоді людини, які б позитивно впливали на підвищення рівня економічної активності та успішну діяльність молоді на ринку праці України, тим самим демонструючи регулюючий ефект. Отже, виокремивши особистісну складову людського капіталу, таку як ціннісні орієнтації, та провівши теоретичний аналіз впливу ціннісних орієнтацій людини на її економічну активність, зможемо надати авторське тлумачення сутності регулювання рівня економічної активності на основі ціннісних орієнтацій.

Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій визначимо як процес багатовекторного цілеспрямованого впливу на поведінку молоді на ринку праці та її економічну активність з метою ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, зростання рівня участі молоді у робочій силі, підвищенні якості трудового життя молоді та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин.

У системі соціально-економічного управління та регулювання ринку праці, регулювання економічної активності молоді вважаємо дієвим чинником впливу на зміцнення кадрового потенціалу молоді. При цьому, на думку Т. В. Карпенко, кадровий потенціал відрізняється від трудового на величину потенційних можливостей кваліфікованих кадрів, що працюють не за фахом; некваліфікованих і малокваліфікованих робітників, а також незареєстрованих безробітних [59, с. 6]. В свою чергу, це буде виступати резервом економічного зростання та людського розвитку.

Висновки до розділу 1

1. На основі узагальнення теоретичних підходів щодо тлумачення поняття «економічна активність» визначено його багатоаспектність, багаторівневність та багатосуб'єктність. Зазначено, що в межах даного дослідження економічна активність розглядається як поведінка людини, що реалізується в середовищі ринку праці.

Запропоновано розділяти два види економічної активності (ЕА): потенційну та фактичну. Визначено, що потенційна ЕА – вид економічної активності, який проявляється як прагнення людини до дій, або її дії, що спричиняють економічний результат, а фактична ЕА – вироблення людиною матеріальних та нематеріальних благ з подальшим перетворенням їх в грошову форму, які перенаправляються, в свою чергу, на виробництво та на задоволення своїх потреб. Акцентовано, що найбільш перспективною щодо регулюючого впливу на рівень економічної активності, але в той же час, й найбільш ризиковою, з точки зору непередбачуваності поведінки на ринку праці, категорією його учасників є молодь, яка виступає драйвером соціально-економічних процесів.

2. Дослідження еволюції трактування поняття «ціннісні орієнтації» дозволило зауважити, що в умовах поведінкової парадигми суспільного розвитку ціннісні орієнтації є драйвером економічної поведінки людини та її активності на ринку праці.

3. Запропоновано авторську класифікацію цінностей, що визначають економічну активність людини за рівнями (індивідуальні та колективні, які охоплюють суспільні та/або національні, регіональні, корпоративні) та змістовним наповненням (економічні та соціальні). Виокремлено три групи цінностей: соціально-економічні, життєво-побутові та предметно-матеріальні, які було враховано при розробці анкети з вивчення цінностей молоді.

4. Розкрито специфіку регулювання економічної активності як управління процесом економічних дій людини з подальшими економічними наслідками, які виконуються згідно з поставленими цілями та на основі дотримання встановлених норм та правил. Теоретично обґрунтовано гіпотезу щодо доцільності регулювання економічної активності на основі ціннісних орієнтацій. Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій визначено як процес багатовекторного цілеспрямованого впливу на поведінку молоді на ринку праці та її економічну активність з метою ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, зростання рівня участі молоді у робочій силі, підвищенні якості трудового життя молоді та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз динаміки показників економічної активності молоді на ринку праці України

В економіці України намічені позитивні тенденції, які безперечно, мають під собою належне підґрунтя. На шляху інтеграції української економіки в Європейський економічний простір відбувається зміна в багатьох сферах економіки, де активно починають працювати ринкові механізми. Щоб процес економічного розвитку був сталим, та на кожному етапі якого можна було б отримати конкретні результати, наприклад, такі як зростання ВВП, зменшення рівня безробіття, підвищення рівня життя населення, зменшення відтоку кваліфікованої робочої сили, потрібно врахувати багато важливих факторів, серед яких центральне місце займають фактори, пов'язані з ринком праці.

В Україні, за останні п'ять років, ринок праці зазнав великих змін. Пов'язано це, насамперед, через військовий конфлікт на сході країни, тимчасову окупацію кримського півострову (АР Крим, м. Севастополь). Багато підприємств були вимушені припинити свою роботу, зникла велика кількість робочих місць, економіка країни опинилась у черговій кризі. Рівень життя громадян України стрімко знизився, що призвело до зміни трудової активності населення. Значно зросла трудова міграція, робоча сила не знаходячи попиту на батьківщині масово виїжджає за кордон.

На ринку праці України та й інших країн світу, одні тенденції розвитку постійно змінюють інші, зникають старі і з'являються нові професії. Існування економіки окремої країни неможливе без взаємопроникнення в неї глобальних світових економічних тенденцій. Тенденції на ринку праці України завжди будуть частково збігатися з загальносвітовими, а ще більше

із європейськими тенденціями, тому що процеси євроінтеграції вже запуснені та впевнено ведуть нашу країну не тільки в економічний простір Європейського середовища, а й в простір ціннісно-культурного західного середовища. Людські цінності змінюються і зараз цей процес може бути дуже швидким. Прогнозування таких змін, за умови вагомого впливу ціннісних орієнтацій на економічну активність, дасть впевненість в доцільності сьогоденішньої економічної політики України.

В економічному житті на динаміку ринку праці впливає декілька факторів, вони впливають як на пропозицію робочої сили, так і на її попит. Так, пропозиція робочої сили визначається в першу чергу демографічними факторами: рівень народжуваності, темпи зростання чисельності працездатного населення, статеві-вікова структура. Крім демографічного, важливим фактором динаміки ринку є рівень економічної активності працездатного населення, перш за все, молоді як основної рушійної сили економічних процесів та основним фактором змін в цих процесах.

Сьогоднішній стан ринку праці в Україні характеризується як кризовий. Кризою охоплена переважна більшість видів економічної діяльності та сегментів ринку.

Провідні дослідники, що вивчають проблематику розвитку ринку праці виокремлюють низку тенденцій, що мали місце останніми роками. Концентовано представимо їх, оскільки саме на їх основі буде проведено аналіз показників економічної активності молоді на ринку праці України та розробка рекомендацій щодо їх регулювання. Серед основних тенденцій сфери економічної активності та ринку праці слід зазначити:

структурна асиметрія українського ринку праці, що викликана, зокрема, практикою використання нетипових адаптаційних механізмів роботодавців до змін економічної кон'юнктури, тобто стійкістю до збереження зайнятості, що пояснюється як жорсткістю законодавства про працю в частині регулювання звільнення постійних працівників, так і підтримкою доволі стабільної зайнятості внаслідок гнучкості в оплаті праці

(затримки у виплаті заробітної плати, низький її рівень) та тривалості робочого часу, а також суттєвого рівня тінізації практик праці [17, с. 19]. При цьому асиметрії проявляються у таких сферах: демографічної структури пропозиції робочої сили, якості пропозиції робочих місць, професійно-кваліфікаційної структури, мобільності робочої сили, збалансування продуктивності та компенсації праці, участі у формуванні та реалізації політики зайнятості [64, с. 196];

низька ціна робочої сили, що викликала зниження мотивації до праці, особливо серед молоді, і стимулювало зовнішню трудову міграцію [68];

наявність такої категорії людей як працюючі бідні, що призводить до нездатності домогосподарств забезпечити гідний рівень життя, відсутності в більшості з них умов самореалізації, бідності та соціальної нестабільності [85, с. 37];

падіння престижу робітничих професій [68];

загострення професійно-кваліфікаційного дисбалансу між потребами ринку праці та підготовкою кадрів [19, 49, 68];

наймасштабніше за всю сучасну історію країни внутрішнє переміщення населення та, як результат, вихід на ринок праці регіонів працівників з числа внутрішньо переміщених осіб, а також учасників АТО [5, 15, 16];

проблеми працевлаштування молоді [32, 50, 53, 66]. Головна проблема працевлаштування людей молодого віку – переоцінка значення досвіду роботи, якого в них часто бракує, навіть якщо наявні якісні професійні компетенції [33, с. 3]. Дискримінація молоді під час працевлаштування в середньому в країнах Європи виявляється у 30% випадків [33, с. 9];

погіршення стану ринку праці та зміна його основних параметрів внаслідок розвитку процесів діджиталізації економіки [3, 87, 88, 90, 117].

Рівень економічної активності населення є важливим фактором зайнятості в економічних системах. Показником економічної активності вважають об'єм виробництва ВВП [104]. Проаналізуємо динаміку рівня ВВП України у 2013–2019 рр. (табл. 2.1). Згідно припущення, на динаміку рівня

ВВП має впливати рівень економічної активності населення.

Таблиця 2.1

Динаміка рівня ВВП в Україні у постійних цінах 2010 року

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
% до відповідного періоду попереднього року	0,0	-6,6	-9,8	2,4	2,5	3,4	3,7
млрд. грн.	1465,2	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6	3974,6

Джерело: складено на основі [40]

Зіставивши рівні ВВП та ЕА населення відображене дуже невелике відносне коливання рівнів ЕА та ВВП. Це свідчить про застійні тенденції у функціонуванні ринку праці країни, отож, відповідно потребує регулюючого впливу для його активізації (рис. 2.1). Зіставивши показники темпів приросту ВВП та рівня економічної активності (далі ЕА) за 2016–2019 рр. то приріст ВВП супроводжується відповідним підвищенням рівня ЕА.

Вважаємо, що припущення про зв'язок ВВП та рівня ЕА має під собою теоретично-статистичне підґрунтя (рис. 2.1).

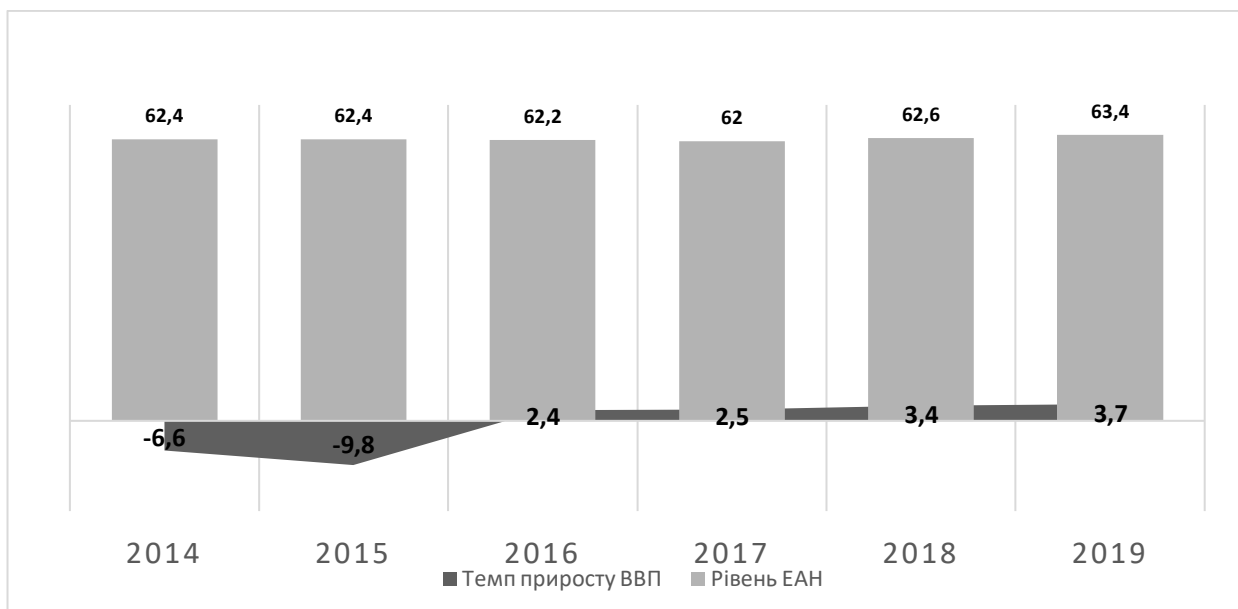

Рис. 2.1. Порівняльна динаміка темпів приросту ВВП та рівня економічної активності населення України у 2014-2019 рр., %

Джерело: складено на основі [40]

Для аналізу та співставлення даних, а також для виявлення закономірностей між отриманими у дослідженні даними та статистичними даними, необхідно використовувати джерела з великими масивами релевантної статистичної інформації. Як зазначено у звіті Державної служби статистики України про збір статистичної інформації стосовно ринку праці, метою проведення вибіркового обстеження населення з питань економічної активності є отримання даних про склад та структуру робочої сили, вимірювання обсягів зайнятості та напрямів діяльності населення, а також визначення рівня безробіття [71]. Всі дані Державної служби статистики України є відкритими та можуть бути використані в аналітичних цілях, отже проаналізуємо дані статистичних звітів стосовно ринку праці України [44, 101, 102] та доповнимо їх даними Державної служби зайнятості України щодо стану зайнятості та безробіття молоді в Україні [82].

Якщо проаналізувати ринок праці України, такі його показники як рівень зайнятості та рівень безробіття, то їх динаміка свідчить про розбалансованість ринку праці та турбулентні процеси його розвитку. Аналіз показників ЕА населення України (табл. 2.2) засвідчує, що темпи приросту показників зайнятості в Україні демонструють їх зниження, а показників безробіття – зростання. При цьому, за аналогічний період більшість країн Європейського Союзу досягла позитивних зрушень у сфері зайнятості населення [92].

Ці тенденції вказують на необхідність впровадження дієвих механізмів, які направлені на зміни тенденцій розвитку показників ЕА в напрямі покращання показників ринку праці, що позитивно впливатимуть на економічний розвиток та ефективне використання наявного трудового потенціалу.

Специфічним сегментом ринку праці України є його молодіжний сегмент, що має свої тенденції розвитку та потребує застосування специфічних інструментів дослідження та регулювання [70, 78, 79, 89, 145,146].

Можна припустити, що найбільш активним сегментом працездатного населення є молодь. Однією з найбільш важливих і одночасно проблемних складових ринку праці є його молодіжний сегмент, що віддзеркалює основні тенденції розвитку економіки, освіти та ринку праці. Ринок праці молоді – частина ринку праці, що є комплексом соціально-економічних відносин держави, підприємців і молодих громадян, які починають трудову діяльність у віці від 14 до 35 років. Важливою рисою ринку праці молоді є те, що він стає сучаснішим, якісно оновлює потенціал загального ринку праці, і тим самим постає одним із значущих інноваційних чинників суспільного прогресу. Головним предметом розгляду молодіжного ринку праці є поняття «молодь» як особлива соціально-демографічна група [21].

Молодіжний ринок праці має свої особливості розвитку та тенденції. Поступове скорочення обсягів зайнятості серед молоді, складнощі пошуку першого робочого місця, невідповідність рівня та якості отриманої освіти професійним обов'язкам, відсутність досвіду роботи, невідповідність запитів молоді та пропозицій роботодавців посилюють напругу на ринку праці в молодіжному сегменті. Наряду із тим що молодіжний ринок праці досить перспективний, існуючі проблеми працевлаштування молоді мають певні соціально-економічні наслідки, такі як зростання безробіття, зниження рівня життя, поширення пасивних нерегламентованих і деструктивних моделей поведінки, збільшення зовнішньої трудової міграції, психологічні зміни, які приводять до втрати мотивації до праці, зміни ціннісних орієнтацій [61].

У доповіді Державного інституту сімейної та молодіжної політики, в яких наголошується на важливості вивчення поведінки молоді на ринку праці, та важливості пошуку можливостей регулювання її економічної активності: «Будучи носієм інноваційного потенціалу суспільства, молодь

складає більшу половину працездатного населення країни і формує особливий контингент ринку праці, який значно відрізняється від інших учасників цього ринку. З одного боку, молоді люди більш освічені, мобільні, ініціативні, відкриті та готові до змін і пошуку роботи. Вони володіють новими знаннями, професіями і технологіями, є носієм інтелектуального потенціалу, значним потенціалом соціально-економічного розвитку країни. З іншого боку, молоді люди мають певні соціальні проблеми з побудовою власної кар'єри, пов'язані з рівнем освіти, вибором професії, професійним становленням у процесі оволодіння конкретною професією в закладі освіти, початком трудової діяльності, вибором трудового напрямку в рамках професії, професійним зростанням. Молоді, яка виходить на ринок праці, як правило, не вистачає професійної підготовки і відповідного досвіду роботи» [75].

В умовах жорсткої конкуренції на сучасному ринку праці молодь має вміти довести наявність у себе відповідних знань, умінь і навичок. Тому перед державою постає завдання формування такого механізму державного регулювання молодіжного сегменту ринку праці, який би забезпечував: всебічну взаємодію зацікавлених сторін (органів державного управління, закладів вищої та професійної освіти, роботодавців і молоді) у розв'язанні проблеми молодіжного безробіття і професійно-кваліфікаційного дисбалансу ринку праці; професійне самовизначення та розвиток молоді; набуття першого професійного досвіду та пошук ефективних форм зайнятості; удосконалення умов стажування, проходження практики і влаштування на перше робоче місце молодих людей; підвищення мотивації молоді до високопродуктивної діяльності. Молодіжна політика у сфері зайнятості і працевлаштування має враховувати особливості саме цієї вікової категорії населення, специфіку регіональних ринків праці, складність формування й функціонування соціально-трудових відносин між роботодавцем і молоддю.

Як зазначено вище, молодіжний сегмент ринку праці не тільки якісно оновлює потенціал загального ринку праці, а ще й є найбільш проблемною складовою загального ринку праці. Мобільність молоді на ринку праці в

різних своїх проявах являє собою, на нашу думку, елемент нестабільності і проблемності функціонування ринку праці. Молодь цілком може стати як рушієм економічних процесів, так і сповільнити розвиток всієї економіки. Регулювання цього процесу активності вкрай необхідне для перспективного прогнозування економічних програм, підвищення рівня довіри інвесторів економіки, збільшення об'єму ринку праці, появою нових конкурентних робочих місць, зменшення рівня безробіття.

Представники молоді, як спадкоємці державних традицій, суспільних та правових норм, за певних умов можуть бути однією з найбільш активних соціальних груп і знаходитись в авангарді внутрішньої державної політики, суспільно-виробничої діяльності та економічного розвитку держави [136, с. 594].

Перш ніж дослідити динаміку показників економічної активності молоді на ринку праці України, зазначимо, що молодь займає значне місце в структурі населення України (рис. 2.2.)

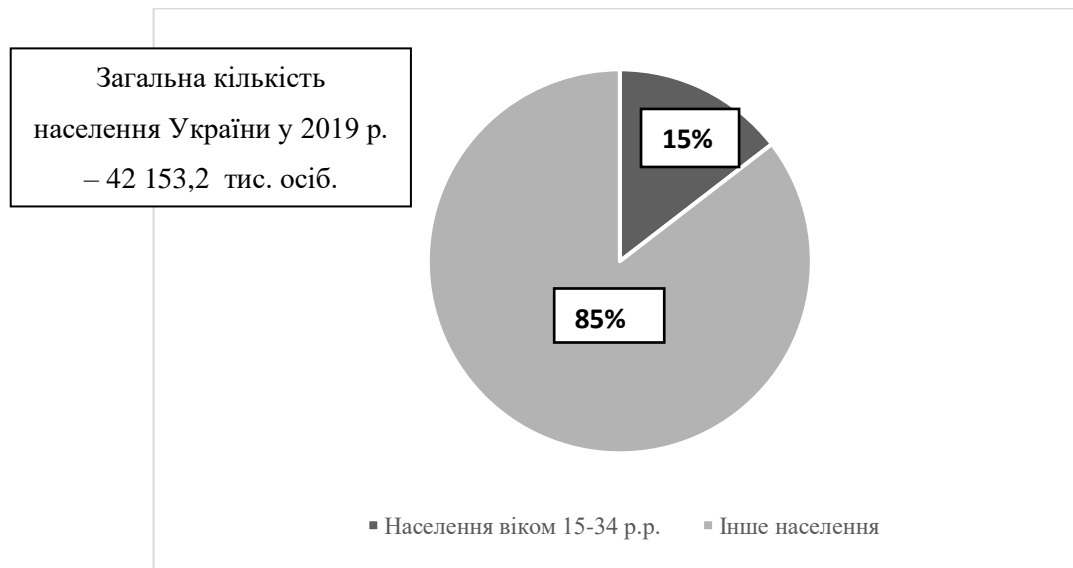

Рис. 2.2. Молодь у структурі населення України у 2019 р., %

Джерело: розраховано автором за даними [40]

З рисунку 2.3 бачимо, що починаючи з населення від 25 років і старше, спостерігається тенденція до збільшення частки населення даної категорії в загальній структурі населення України. Це свідчить про пришвидшення

процесу старіння населення і являє собою негативний чинник економічного розвитку.

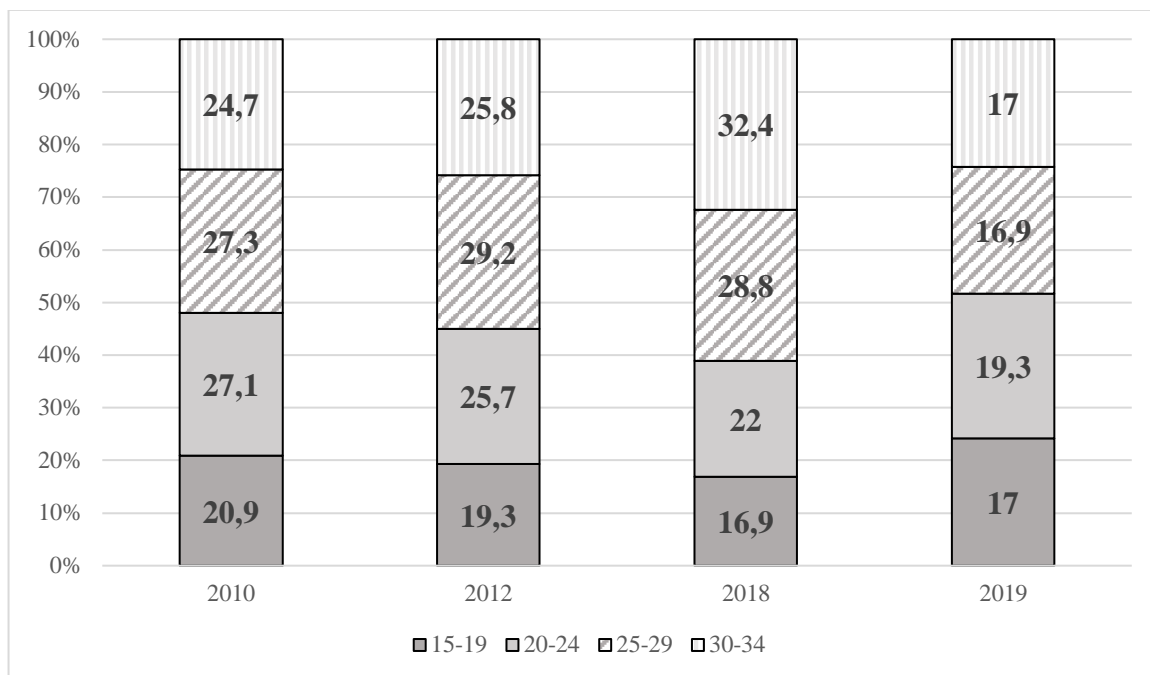

Рис. 2.3. Демографічний розподіл молоді за окремими віковими групами в Україні у 2010-2019 рр. (станом на початок року), %

Джерело: розраховано автором за даними [40]

Вважаємо, що негативна тенденція щодо скорочення частки молодих людей (до 25 років) серед економічно активного населення (рис. 2.3) обумовлена переважно демографічними факторами, такими як народжуваність, смертність та міграція. На глобальному рівні також спостерігається старіння населення. Результатом цього є дисбаланс між часткою молоді до 35 років та іншою часткою економічно активного населення 35-70 років. Тому, сьогодні в Україні, увага до молоді є (повинна бути) настільки критичною.

За статистичними даними, станом на 01.01.2019 р. чисельність молоді віком від 14 до 35 років в Україні становила 10885,0 тис. осіб, на початок 2017р. – 11530,2 тис. осіб, на початок 2015 р. – 12 160,1 тис. осіб. Тобто порівняно з початком 2015 р. чисельність молоді зменшилась майже на 2 млн. осіб. Скорочення чисельності молоді відбувається на тлі зменшення

загальної чисельності населення країни. Насамперед, останнім часом зменшувалась чисельність 20–24-річних та подеколи тих, кому від 25 до 29 років, натомість, чисельність 30–34-річних осіб до 2018 р. ледве збільшувалась.

Динаміка чисельності молоді в Україні у найближчому майбутньому буде залежати від рівня смертності у молодіжному віці, структурних і кількісних особливостей молодших і старших когорт та особливо від інтенсивності та напрямів міграцій. Вважаємо, що показник інтенсивності міграції, який є дуже вагомим в статистичному прогнозування, може регулюватися зусиллями державних інститутів. Потрібно знаходити нові інноваційні шляхи регулювання як міграційної, так й економічної активності молоді.

Гусак Н. досліджуючи економічну активність молоді України розділяє економічну активність на два показники – об’єктивні (рівень економічної активності, зайнятість, безробіття) та суб’єктивні (задоволеність роботою, настанови що до роботи) [38]. Для нас важливо, що відокремивши суб’єктивні показники, ми маємо можливість дослідити їх окремо та виявити вплив суб’єктивних показників на об’єктивні. Під суб’єктивними показниками визначимо також ціннісні орієнтації молоді, які також стосуються економічної активності.

Вивчаючи ЕА в сегменті молодіжного ринку праці графічно представимо динаміку її рівня за віковими групами молоді та проведемо її зіставлення (рис. 2.4).

Динаміка рівня економічної активності населення за віковими групами свідчить про загальну позитивну тенденцію до невеликого збільшення рівня ЕА в усіх вікових категоріях. Зазначимо, що найнижчий, порівняно з іншими, рівень ЕА в усі роки виявлено в населення віком 15-24 рр., це пояснюється тим, що в даному віці людина зайнята навчанням та багато хто ще не виходить на ринок праці. Загальна динаміка рівнів ЕА різних вікових груп молоді має хвилеподібний характер. Для вікової групи 25-29 років у 2014 р.

порівняно з 2013 р. зафіксовано суттєве скорочення рівня ЕА, що викликано подіями в країні. Для населення у віці 30-34 років зафіксовано зниження рівня ЕА у 2019 році порівняно з 2018 р.

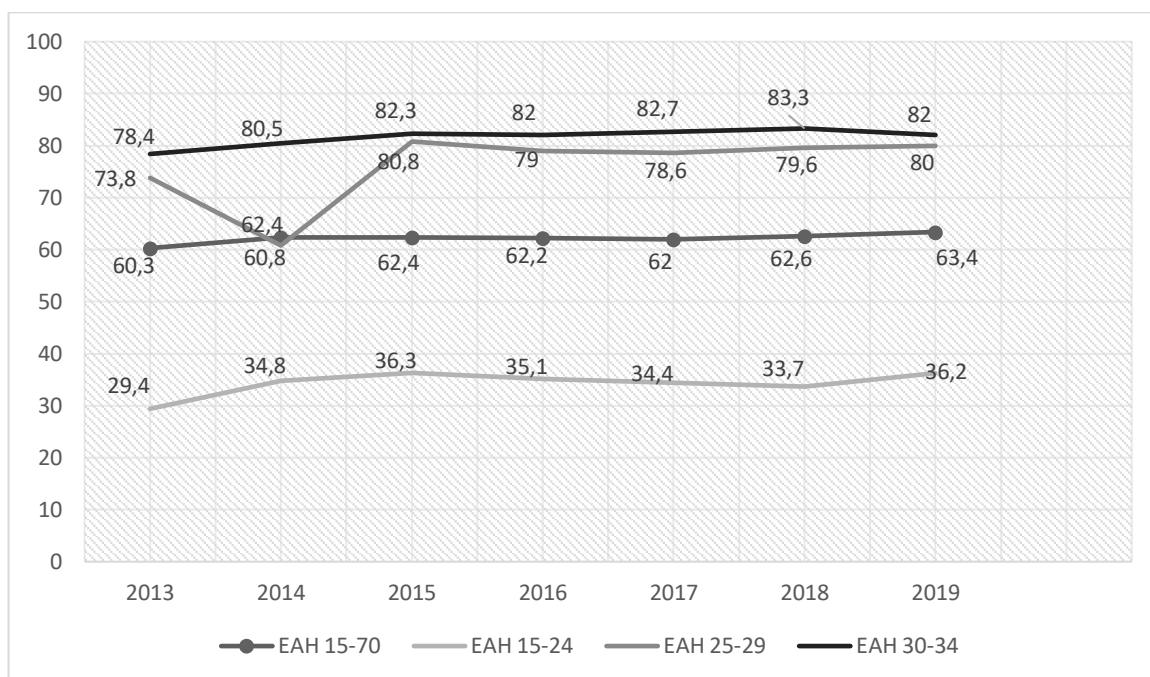

Рис. 2.4. Динаміка рівня економічної активності населення України за віковими групами у 2013 – 2019 рр., % до загальної чисельності населення відповідної вікової групи

Джерело: розраховано автором за даними [40]

Динаміка ЕА всього населення віком від 15 до 70 років (рис. 2.4), хоч й засвідчує про загальну позитивну тенденцію, але темпи приросту є незначними та такими, що суттєво не впливають на економічний розвиток. Отже, враховуючи, що у динаміці ЕА молоді не простежується чітко виражених тенденцій до зростання, слід зауважити, що без регулюючого впливу на ЕА молоді ринок праці не буде розвиватися в повній мірі та буде розбалансованим. Регіональний контекст показників економічної активності молоді в Україні проілюстровано в додатку В.

Досліджуючи категорію молоді, звернемо увагу на те, що саме в період молодості людина набуває освіти, опановує нові професії, активно навчається новому. Тобто освітній процес в цей період активно впливає на поведінку

молодої людини. Відповідно отриманій освіті людина реалізовує себе на ринку праці. Логічний результат – чим краща освіта, тим вищий рівень ЕА та ефективніша реалізація себе на ринку праці (рис. 2.5).

В цілому, таке логічне твердження підтверджується статистичними даними – вища освіта сприяє більшому рівню економічної активності. Винятком стала категорія населення з професійно-технічною освітою, де рівень ЕА випереджає всі рівні вищої освіти окрім повної вищої. Це свідчить про затребуваність ринком праці молодих працівників, що мають професійно-технічну освіту та мають робітничі спеціальності.

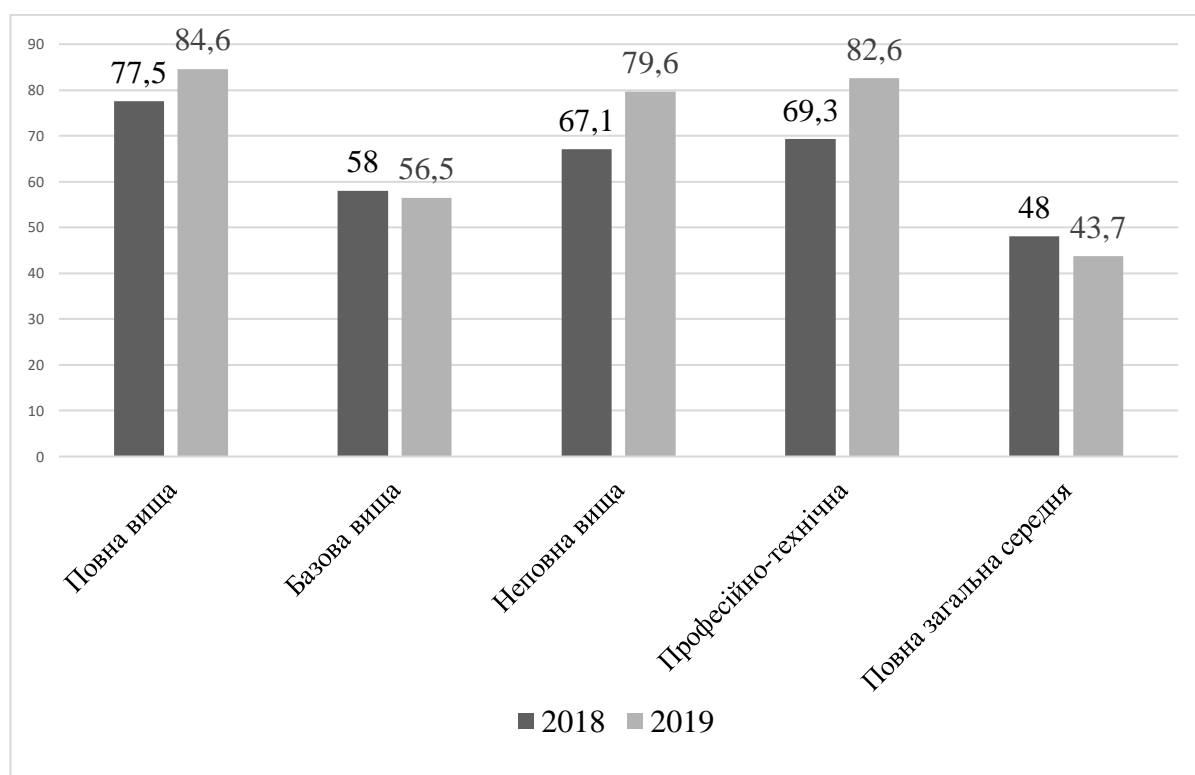

Рис. 2.5. Рівень економічної активності населення у віці 15-34 роки за освітою у 2018-2019 рр, % до населення відповідного рівня освіти

Джерело: розраховано автором за даними [44,102]

Характер економічної поведінки молоді простежується через динаміку показників активності молоді на ринку праці України (табл. 2.3). За наведеними даними видно, що рівень зайнятості за всіма категоріями молоді (населення у віці 15-34 роки) дещо знижується відносно 2013 року, а рівень безробіття – не суттєво, проте зростає. В цілому – динаміка цих показників

дуже повільна та не відповідає темпам бажаного економічного розвитку. З цих даних додатково можемо констатувати необхідність регулюючого впливу для активізації цієї динаміки.

Таблиця 2.3

**Показники економічної активності молоді на ринку праці України у
2013-2019 рр.**

Показник	Вікові категорії молоді	Роки						
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Робоча сила (економічно активне населення у віці 15-70 років), тис. осіб	15-24 роки	2216,8	1952,1	1615,7	1484,3	1384,9	1302,2	1365,9
	25-29 років	3124,7	2882,6	2563,8	2433,5	2308,0	2235,5	2123,1
	30-34 роки	2917,4	2819,9	2609,6	2633,1	2718,7	2754,7	2661,2
Рівень зайнятості населення України, %	15-24 роки	32,5	29,5	28,2	27,0	27,9	27,6	30,6
	25-29 років	73,8	71,6	71,8	69,8	69,7	71,8	73,3
	30-34 роки	78,4	74,9	74,3	74,7	74,6	75,9	76,0
Рівень безробіття населення України (за методикою МОП), %	15-24 роки	17,4	23,1	22,4	23,0	18,9	17,9	15,4
	25-29 років	8,7	11,1	11,2	11,7	11,3	9,8	8,4
	30-34 роки	6,4	9,3	9,7	8,9	9,8	8,9	7,3

Джерело: складено автором за даними [40]

Досить високий рівень безробіття серед молоді у віці 15-24 роки є актуальною проблемою (рис. 2.7). В Україні рівень безробіття серед молоді цієї вікової групи в 2019 р. склав 15,4%, що є середнім показником серед країн Євросоюзу (15,2%). Така картина обумовлена об'єктивними причинами, саме в цьому віці молоді люди здобувають освіту, ще не мають досвіду роботи та необхідних компетенцій, щоб конкурувати на ринку праці з представниками інших вікових категорій.

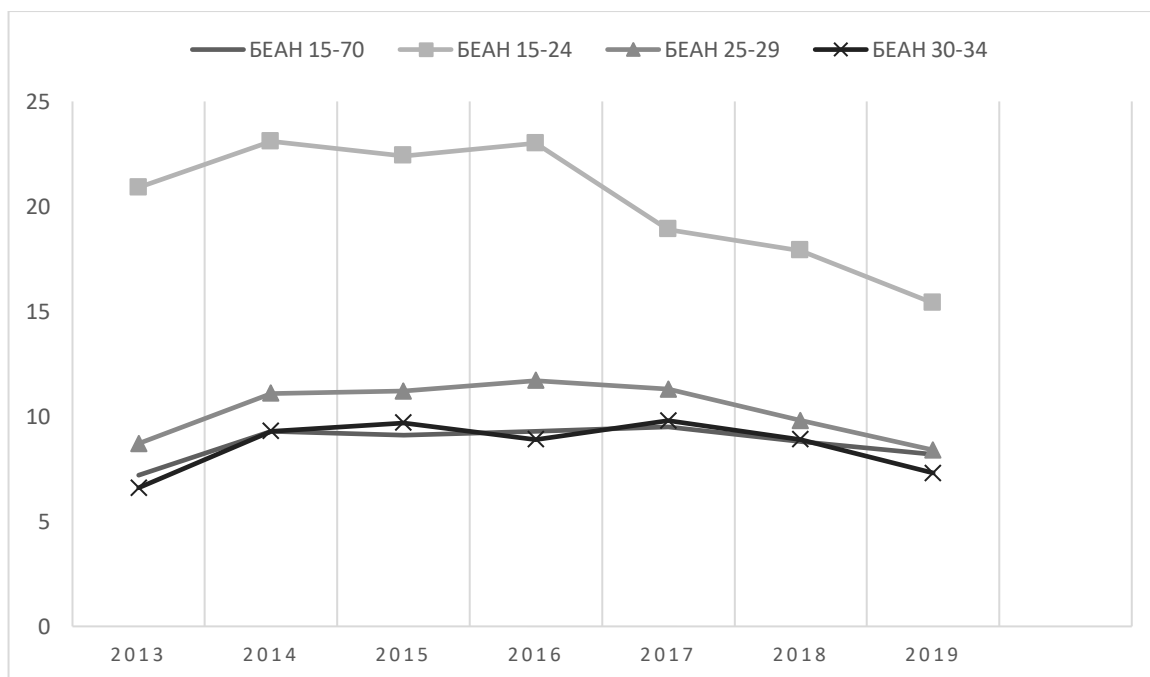

Рис. 2.6. Динаміка рівня безробіття молоді в Україні у 2013-2019 рр.,%
Джерело: складено автором за даними [40,44,102]

З точки зору подальшого регулювання економічної активності молоді представляє певний інтерес дослідження показників зайнятості та безробіття молоді в Україні в розрізі рівня освіти (табл. 2.4). Таким чином, зазначимо, що найвищий рівень зайнятості молоді спостерігається серед осіб з вищою освітою (78,2), що навіть більше, ніж по населенню України в цілому.

Найвищий рівень безробіття (13,5%) є характерним серед молоді, яка має базову, початкову загальну середню освіту або не має освіти взагалі. При цьому, загальний рівень безробіття молоді становив у 2019 р. в Україні 9,5% порівняно з рівнем безробіття всього населення у віці 15-70 років у 8,2%.

Щодо структури зайнятості молоді в Україні за професійними групами (рис. 2.7) можемо констатувати таку позитивну тенденцію, як зростання частки молоді, що відноситься до професіоналів та фахівців (висококваліфіковані працівники) та зменшення частки молоді, що належить до групи «Найпростіші професії».

Таблиця 2.4

Показники економічної активності молоді в Україні залежно від рівня освіти у 2019 р.

	Усього	Повна вища	Базова вища	Неповна вища	Професійно-технічна	Повна загальна середня	Базова, початкова загальна середня або не мають освіти
Зайняте населення, тис. осіб	16668,0	5405,5	307,4	3 329,2	4 362,1	2 905,9	357,9
Усе населення у віці 15 років і старше	16 578,3	5378,1	307,4	3 315,6	4 352,1	2 888,2	336,9
15-34 роки	5 566,5	2062,8	194,0	992,4	1 309,9	909,1	98,3
Рівень зайнятості населення, у відсотках	51,7	67,8	56,1	56,8	59,7	40,0	10,9
Усе населення у віці 15 років і старше	58,2	72,5	56,9	62,2	63,6	44,7	17,8
15-34 роки	57,6	78,2	50,1	72,0	73,9	38,8	8,5
Безробітне населення, тис. осіб	1 487,7	687,1	687,1	687,1	440,1	306,0	54,5
Усе населення у віці 15 років і старше	1 487,7	687,1	687,1	687,1	440,1	306,0	54,5
15-34 роки	583,7	300,6	300,6	300,6	153,3	114,4	15,4
Рівень безробіття населення, у відсотках	8,2	7,1	7,1	7,1	9,2	9,5	13,2
Усе населення у віці 15 років і старше	8,2	7,1	7,1	7,1	9,2	9,6	13,9
15-34 роки	9,5	8,5	8,5	8,5	10,5	11,2	13,5

Джерело: складено автором за даними [40,44,82,102]

Зростання частки зайнятих за професійною групою «Працівники сфери торгівлі і послуг» є характерним для всіх вікових груп зайнятих на ринку праці України. Більш детальна інформація щодо професійної структури зайнятості молоді в Україні у 2018-2019 рр. представлена в додатку Д.

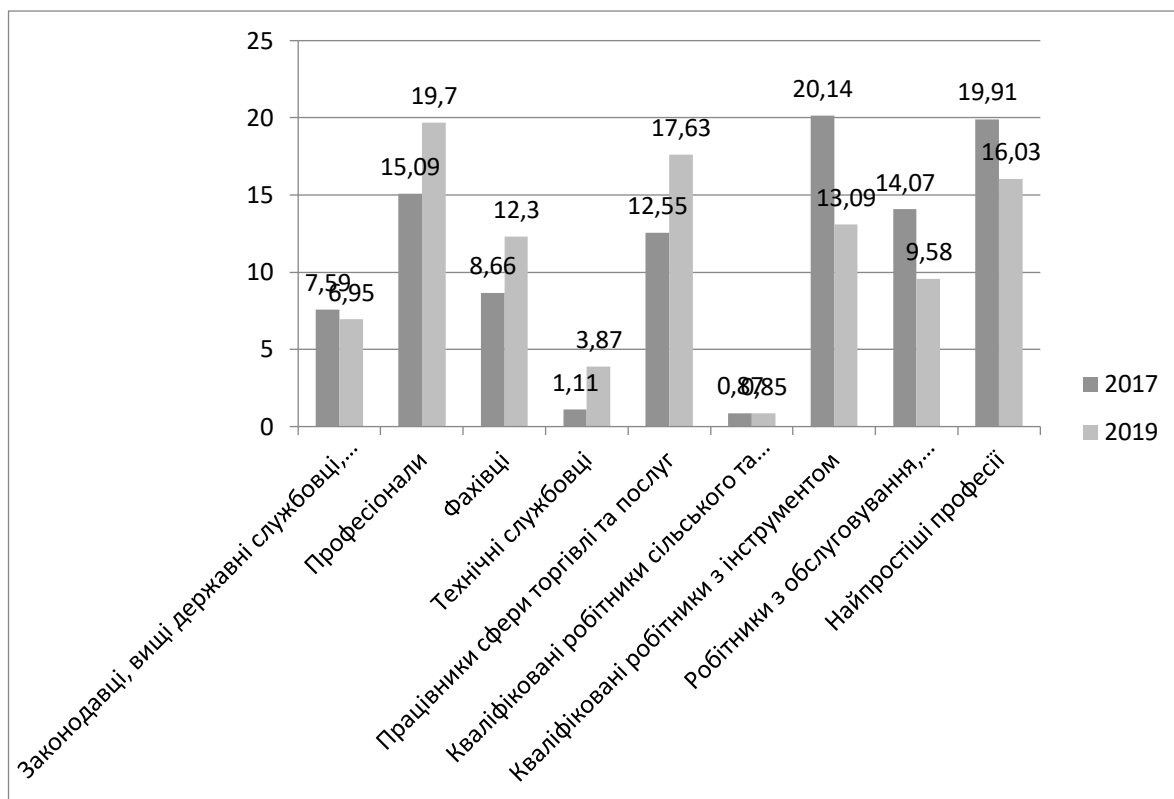

Рис. 2.7 Динаміка структури зайнятості молоді за професійними групами в Україні, %

Джерело: складено автором за даними [40,44,102]

В ході аналізу показників економічної активності молоді на ринку праці України за даними державної офіційної статистики встановлено, що 20-30% молоді різних вікових груп є неформальнозайнятими (табл. 2.5). За сукупність факторів це можна вважати негативним явищем, хоча з точки зору активної економічної активності молодих громадян це може розглядатися більш позитивно, ніж стан безробіття або потенційної економічної активності.

Таблиця 2.5

Зайнятість молоді у формальному та неформальному секторах економіки в Україні у 2019 році

Вікова група молоді	Зайняте населення			У тому числі працювали на підприємствах			
	Усього, тис.осіб	з нього неформально зайняте		формального сектору			неформального сектору
		тис.осіб	%	Усього, тис.осіб	формальна зайнятість, тис.осіб	неформальна зайнятість, тис.осіб	
15-24 роки	1 155,4	331,0	28,65	974,8	824,4	150,4	180,6
25-29 років	1 944,6	433,1	22,27	1 704,4	1 511,5	192,9	240,2
30-34 роки	2 466,5	492,1	19,95	2 190,4	1 974,4	216,0	276,1

Джерело: складено автором за даними [102]

З точки зору регулювання економічної активності потенційним об'єктом може виступати частка молоді, яка не входить до складу робочої сили. На діаграмі (рис. 2.8) відслідковується зменшення чисельності економічно неактивної молоді 15-24 роки, що частково зумовлене зменшенням абсолютної кількості населення даного віку в Україні.

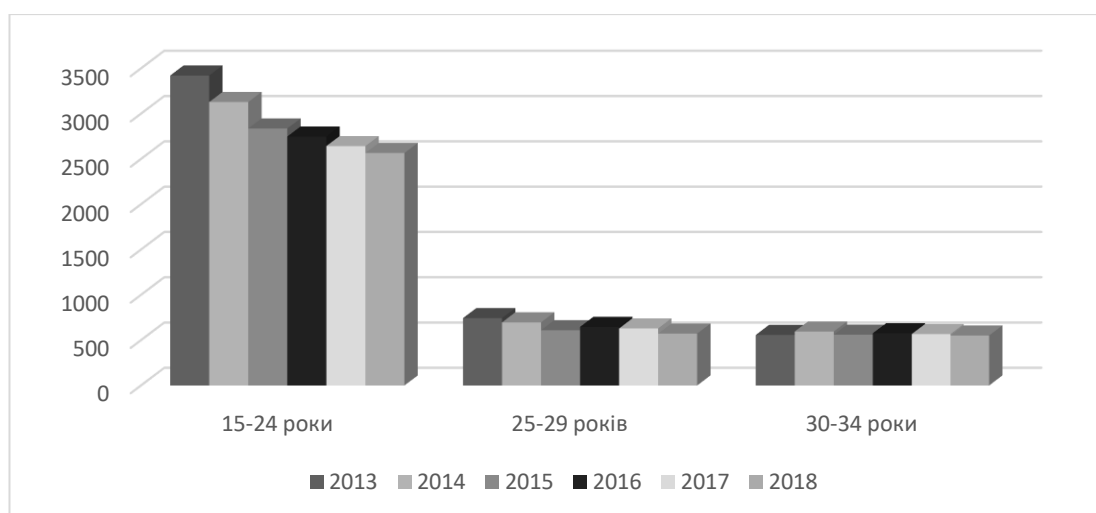

Рис. 2.8. Чисельність економічно неактивної молоді в Україні у 2013-2018 рр., тис. осіб.

складено автором за даними [40,44]

Розподіл економічно неактивної молоді за регіонами України у 2018 р. представлено в таблиці у додатку Ж.

На завершення зазначимо, що основні вектори розвитку ринку праці в Україні знаходяться під впливом аналіз тенденцій розвитку молодіжного сегменту ринку праці на світовому рівні, який характеризується доволі значними показниками рівня безробіття молоді. Питома вага молоді в загальній чисельності безробітних у світі складає більше ніж 35%. На глобальному рівні спостерігається негативна тенденція щодо скорочення частки молодих людей серед економічно активного населення. Так, в період 1997–2017 рр. вона зменшилась з 21,7% до 15,5% [158].

2.2. Соціологічний вимір ціннісної сфери молоді в Україні

Як вже зазначалося у роботі, основною гіпотезою дослідження є те, що ціннісні орієнтації людини мають зв'язок з рівнем та якістю економічної активності. Дослідивши природу ціннісних орієнтацій, можна припустити, що ціннісні настанови можуть визначати поведінку людини на ринку праці, а саме рівень економічної активності.

Статистичні показники стану економіки України, ринку праці є основним джерелом наукових спостережень, прогнозів, аналітичних звітів, тощо. Проте, поділяємо думку науковців з приводу того, що дослідження специфіки молодіжної економічної активності, які базуються на статистичному аналізі об'єктивної ситуації на ринку праці й у соціально-трудовій сфері України, доцільно поєднувати із систематичним вивченням ціннісних і поведінкових орієнтацій молоді у цій царині [65, с.430].

В частині нашого дослідження, проведений з використанням соціологічних методів, об'єктом аналізу буде не тільки економічна активність молоді, а й ціннісні орієнтації молодого населення, що мають вплив на її економічну активність.

Розвиток бази діагностичних інструментів та методологічних розробок дослідження ціннісної сфери особистості бере початок ще понад століття тому. Зараз існують методики виявлення домінуючих ціннісних орієнтацій з досить широким інструментарієм діагностики – від опитування респондентів до проєктивних методів діагностики. Як показує практика, усі вони мають як переваги, так і недоліки. Не існує жодного точного методу, всі існуючі методики піддаються жорсткій критиці. Але, якщо підійти до цього ґрунтовно й професійно, та підбирати або адаптувати конкретні інструменти виявлення ціннісних орієнтацій, тоді можна досягти бажаного результату й отримати необхідні дані про реальні ціннісні уподобання особистостей – представників молоді населення України.

На основі дослідження М. С. Яницького та А. В. Серого «Основні методологічні підходи до вивчення ціннісно-змістовної сфери особистості» [147] умовно розділимо наявні методики дослідження ціннісно-змістовної сфери особистості на шість груп:

1. Методики діагностики провідної, домінуючої ціннісної орієнтації, особистісної спрямованості, або мотиваційної тенденції (тести Оллпорта-Вернона-Ліндсея, Едвардса та ін.);
2. Методики, спрямовані на дослідження цілісної системи або ієрархії ціннісних орієнтацій особистості (тести Рокича, Фанталової, Шварца, Сеніна, Інглхарта, Шледера);
3. Проєктивні методи вивчення ціннісно-змістовної сфери особистості (методики кантрі, Оллпорта-Гілеспі, аксіобіографічна методика Вардомацького);
4. Методики вивчення процесів і рівня особистісного розвитку, що виявляють сформованість ціннісно-змістовної сфери (САТ, УСК);
5. Методики дослідження життєвих цілей, рівня свідомості життя і змістовних орієнтацій (PIL, СЖО, МПС);
6. Методика вивчення системи особистісних конструктів (ТРР).

У методиках першої та другої груп використовується метод

ранжирування запропонованих цінностей. Автори даних методик пропонують обрати або порівняти вже виписані конкретні приклади цінностей (на розсуд автора тесту), а потім порахувавши рейтинги цих цінностей обрати ті, що мають велике значення для респондента, а потім вважати їх домінуючими для даної особистості. Недоліком цього методу вважаємо те, що людині не дають висловити свої ціннісні прояви, а пропонують тільки обрати з окреслених варіантів. Для більшої достовірності результатів базові методики дуже часто адаптують під вибірку, враховуючи країну, віру, звичаї тієї чи іншої групи людей. Незважаючи на окреслені недоліки, саме ці методики є найпоширенішими методиками з виявлення ціннісних орієнтацій людини.

Недоліку використання обмеженого кола цінностей майже позбавлені проєктивні методики (група 3) при використанні яких є можливість вивчати як ті ціннісні орієнтири, що усвідомлюються, так і ті, що не усвідомлюються. Перевагою цієї групи методів є те, що іншими з наведених груп методів, такі ціннісні орієнтації особистості, що не усвідомлюються, не фіксуються. Зауважимо, що вагомим недоліком проєктивних методик, на нашу думку, є складність інтерпретації результатів проєктивних завдань і тестів. Залежно від дослідника, результати можуть бути інтерпретовані по-різному, що заважає об'єктивності отриманих результатів, хоча й потенційно результати можуть дати більш детальну та глибоку картину. Вважаємо, що такі методики можуть бути корисними тільки при індивідуальному підході.

Методики четвертої, п'ятої та шостої груп направлені на виявлення не просто характерних домінуючих цінностей, а на дослідження усвідомлюваності особистістю своїх цінностей, являються вони тільки декларованими, чи мають внутрішні свідомі уподобання. Ця група є досить цікавою для більш глибокого дослідження ціннісної сфери особистості та пов'язаних із нею процесів. Вважаємо ці методики більш прийнятними для досліджень з подальшим психологічним аналізом та обґрунтуванням.

На особливість результативності методик, які проводяться з

використанням опросників, анкетування, фокус-груп вказує К. С. Безгін [10]. У даному процесі виявлення цінностей актуалізуються ситуації, коли вербальний вираз думки респондентів неминуче призводить до втрати певної частини існуючого сенсу. Таким чином, розуміння (сенси) не може бути повністю вербалізоване або формалізоване, так як в силу актуального режиму роботи свідомості з властивою їй динамікою розуміння частина знання видозмінюється і втрачається в процесі маркетингових та ринкових досліджень.

Аналізуючи різні підходи, висновком буде остаточно переконливість в тому, що обраний методологічний підхід до діагностики ціннісних орієнтацій молоді шляхом анкетування об'єктивно підходить до економічного наукового дослідження, так як виявляє соціо-економічні ціннісні орієнтації без зайвого заглиблення в сферу психології та дає чіткі результати для подальшого використання в моделюванні й математичному аналізі економічних процесів.

Прагнення теоретиків і практиків економічної науки до рівноваги між соціокультурною та економічною сферами мотивує багатьох сучасних дослідників до пошуків нових чинників, які руйнують цю рівновагу. З розвитком суспільства, змінюються людські цінності, соціальна комунікація, моделі поведінки людей.

Порівняємо загальноприйняті підходи збору даних статистичної служби України з обраною в даному дослідженні методикою для виявлення домінуючих ціннісних орієнтацій з можливим зв'язком з економічною активністю.

В методології досліджень Державної служби статистики України, стосовно ринку праці, зазначені деякі особливості отримання результатів обстежень робочої сили. А саме, вказується про надлишок представників старших вікових груп, що пов'язано із застарілою технологією обстеження, суть якої є фізичний обхід домогосподарств та опитування їх мешканців. Наведемо цитату з звітної документації Держстату, а саме Методики

розрахунку системи статистичних ваг для поширення результатів вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності (обстеження робочої сили) на генеральну сукупність, схвалену Комісією з питань удосконалення методології: «Якість результатів обстеження робочої сили може суттєво погіршуватися внаслідок впливу такого явища, як відмова домогосподарств і осіб від обстеження. Це явище призводить до викривлення параметрів вибіркової сукупності порівняно з параметрами генеральної сукупності. Зокрема, при обстеженнях населення у вибірці може спостерігатися надлишок представників старших вікових груп обох статей і непропорційно мала частка представників молодших вікових груп, серед яких кількість відмов значно вища і, крім того, яких важче застати вдома. Якщо не враховувати ці викривлення, то відповідно всі характеристики домогосподарств будуть зміщені в бік домогосподарств, що включають осіб старшого та похилого віку або складаються з лише з таких осіб. Особливо це стосується територій зі значними рівнями відмов» [96]. Зважаючи на зміст цієї постанови, зробимо висновок, що використана методика даного дослідження є такою, що більш точно обирає кандидатів досліджуваної вибірки, а саме представників молоді. Отримані результати доповнюють статистичні дані Держстату.

Український центр соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС» у співпраці з міжнародними моніторинговими дослідженнями – World Values Survey (WVS) та European Social Survey (ESS) наводить наступні результати досліджень цінностей українського суспільства загалом. Дослідження за методикою Інглгарта, мало на меті перевірити дві взаємовиключні гіпотези: в Україні під час чи внаслідок Євромайдану стався зсув у напрямку цінностей самовираження; в Україні внаслідок війни і загального економічного занепаду стався зсув у протилежному напрямку, до цінностей виживання. Опитування підтвердило першу гіпотезу, що в Україні далі спостерігається позитивна динаміка (хоча й зміни відбуваються повільніше аніж в цілому в світі) [132].

Узагальнюючи ці дані та дані організації європейського соціального дослідження (European Social Survey) в Україні, у представників молоді є високими показники індивідуалізму, орієнтованості на самореалізацію. Це може означати, що за ціннісним профілем молодь України за своїми пріоритетними ціннісними орієнтаціями ближча до європейської молоді [123].

У сучасній економічній науці спостерігається тенденція посилення уваги на зв'язок поведінкових факторів з економічними наслідками. Щоб актуалізувати закони економічної теорії звернемося до соціальних перетворень сучасного світу, та спробуємо співставити їх із сучасними економічними процесами на ринку праці України.

В Україні, за висновками деяких дослідників, спостерігається тенденція до трудової пасивності, втрати традиційних ціннісних орієнтацій у праці, викривлення внутрішніх мотивів. Пояснення такої тенденції криється в нестабільній економічній ситуації в державі, у знеціненні людської праці, погіршенні якості трудового потенціалу в суспільстві, у слабкій інституції соціального захисту [47].

Для вимірювання тих або інших цінностей, як зазначалося вище, в усьому світі використовують декілька методів збору інформації. Найпоширенішим є діагностика ціннісних орієнтацій за допомогою анкетування, що являє собою тест на визначення домінуючих цінностей, які респондент обирає з кола запропонованих цінностей. Так само і в нашому дослідженні обрана відповідна методологія (Додаток 3). Використання готового зразка як шаблону методики для виявлення цінностей в даному випадку недоречно. Відповідно до поставлених в цьому дослідженні задач, в яких передбачається дослідження зв'язків ціннісних орієнтацій із економічною активністю, буде недостатньо виявити тільки базові людські цінності. Тому, анкета була розроблена відповідно задачам та цілям дослідження. В анкету увійшло декілька змістовних блоків. Ціннісні орієнтації взято з попередньо розробленої класифікації цінностей, що визначають економічну активність (рис. 1.6).

Застосування методу анкетування дозволило вивчити пріоритетні цінності молоді та її показники активності на ринку праці. Перший змістовний блок має ціль зібрати статистичну інформацію загальних відомостей про респондентів (всі учасники мають статус анонімності без технічної можливості прив'язки даних до конкретної особи). Була зібрана інформація про вік учасників опитування, їх освіту, місце проживання за регіонами. Велику кількість інших інформативних даних не включено до анкети, щоб не перевантажувати базу даних та зосередитись на вузькому колі можливих кореляційних зв'язків, які заздалегідь очікувались як можливі.

Анкетування тривало з січня 2019 р. по травень 2020 р. Технічно анкетування проводилось за допомогою інструменту «Гугл форма», всього отримано 95 анкет. Вік учасників анкетування обмежується законодавчо обумовленим віком статистичного представника молоді та визначається межами від 17 до 34 років (з поправкою до 35 років включно). Середній вік досліджуваних – 23 роки.

На діаграмах показані якісні характеристики проведеного дослідження молоді. Розподіл респондентів за статтю (рис.): більшість вибірки складають жінки – 68,4 %, а чоловіки – 31,6 % (рис. 2.9).

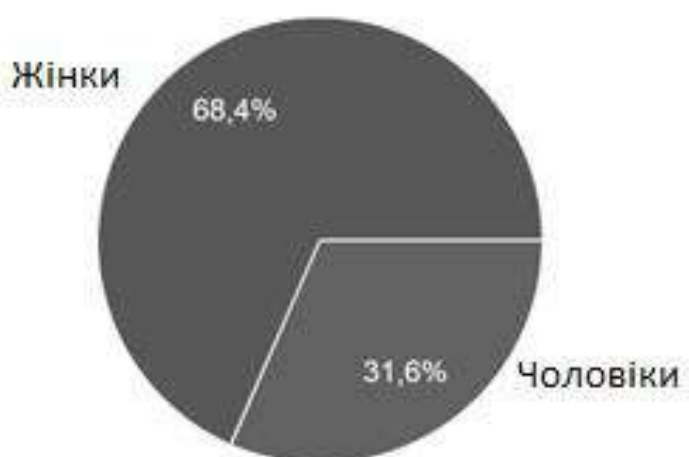

Рис. 2.9. Розподіл респондентів за статтю, %

Розподіл респондентів за віком – вік від 15 до 35 років було окреслено як вікові границі молоді. За результатами анкетування отримана вибірка фактично має представників віком від 17 до 35 років (рис. 2.10).

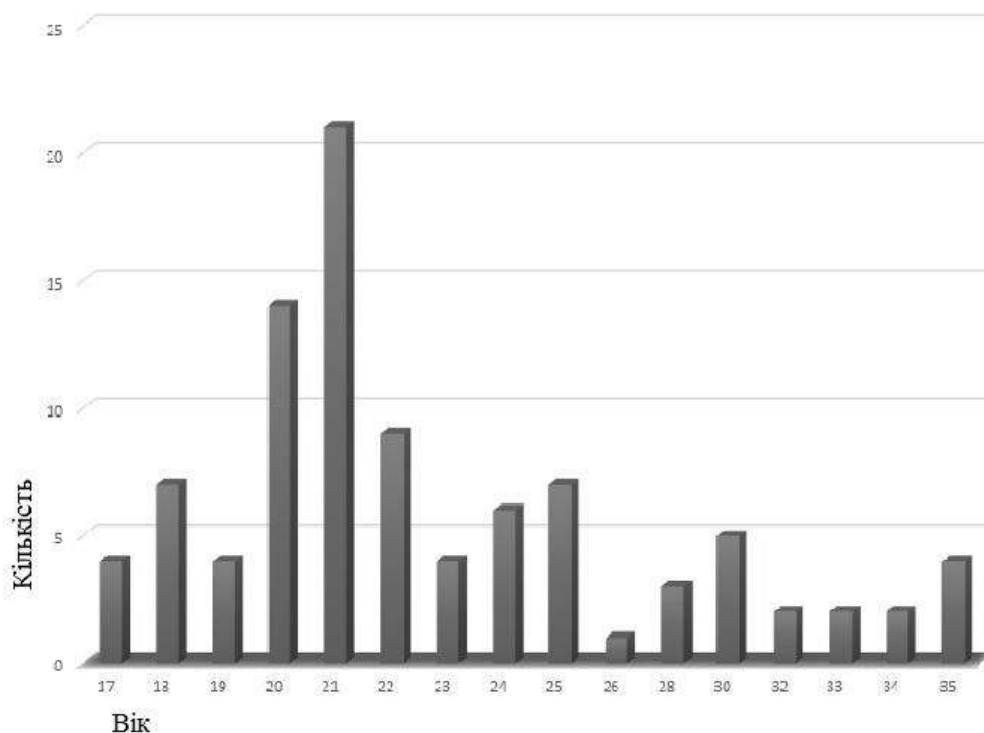

Рис. 2.10. Розподіл респондентів за віком, осіб

Вибірка охоплює декілька регіонів України. Розподіл респондентів за місцем проживання у відсотках наведено рисунку 2.11.

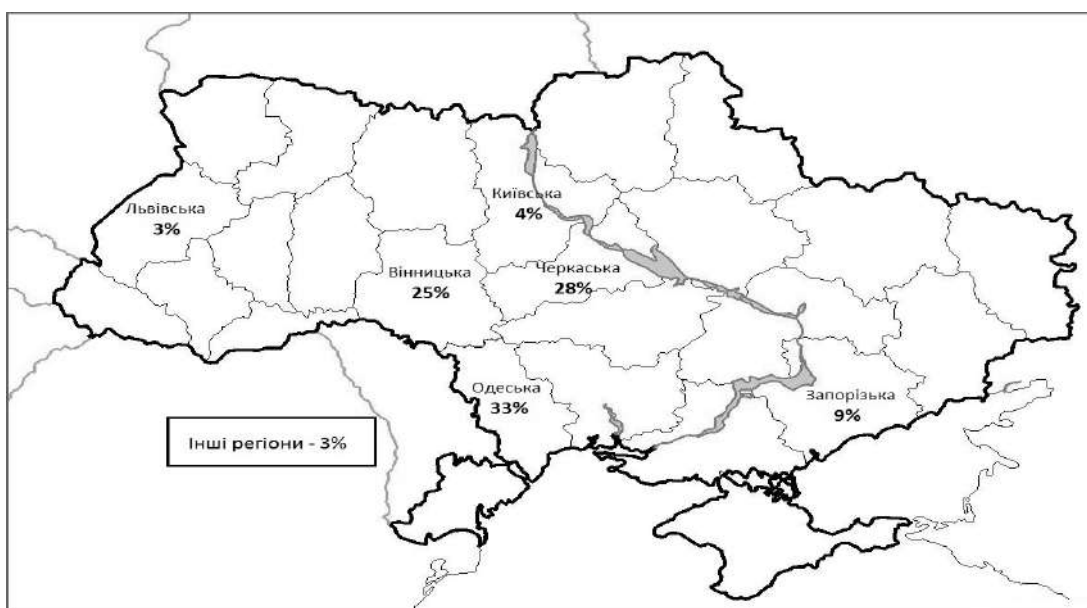

Рис. 2.11. Територіальний розподіл респондентів, які взяли участь у

соціологічному вимірі ціннісних орієнтацій молоді та рівня її економічної активності, % від загальної кількості респондентів

Зазначимо, що опитуванням було охоплено молодь з шести областей України: Одеська, Черкаська, Вінницька, Запорізька, Київська, Львівська області (рис. 2.11).

За рівнем освіти у вибірці переважають респонденти з вищою освітою, а саме з ступенем магістра або спеціаліста виявилось 41,1 % опитуваних, рівень бакалавра у 46,3 %, професійно-технічна освіта – 3,2 %. Серед опитуваних також були і ті що мають тільки базову загальну середню освіту (Школа) – 8,4 % (студенти віком від 17 років). Без освіти – 1,1 %, що можна ідентифікувати як відсоток статистичної похибки (рис. 2.12).

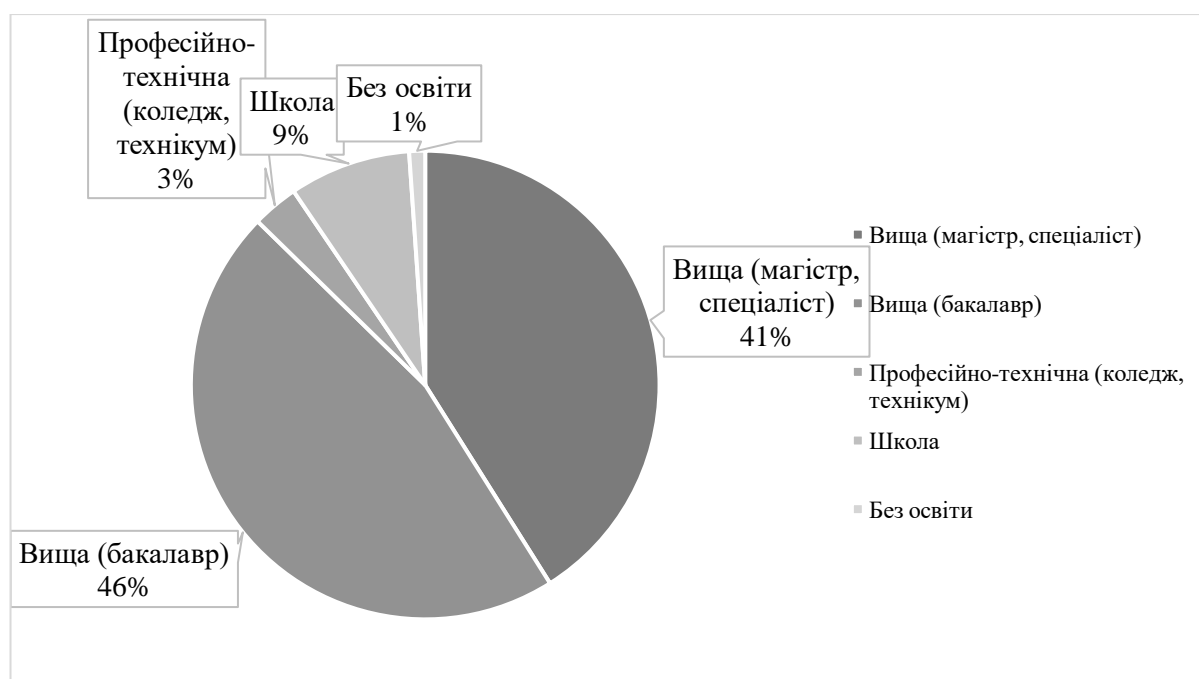

Рис. 2.12. Розподіл респондентів за рівнем освіти, %

Потрібно зауважити, що досить маленький відсоток молоді (з вибірки) мають професійно-технічний рівень освіти, хоча, як було зазначено у п.2.1 дисертації молоді з цим рівнем освіти мають високий рівень ЕА, а це означає високий результат фактичної реалізації потенціалу на ринку праці.

Проаналізуємо відповіді респондентів на блок питань, що стосувалися

їх економічної активності. Статус на ринку праці – один із головних показників економічної активності даного блоку. У ході анкетування ставилося питання працює респондент чи ні, шукає роботу або вчиться. У результаті виявлено причини зміни роботи, або навпаки бажання не змінювати місце роботи, а також виявлено низку факторів, що впливають на вибір молоддю місця роботи.

Статус респондентів на ринку праці представлено на рис.2.13. За результатами зробимо висновок, що вибірка поділена умовно на три рівні частини: ті, що навчаються, навчаються і працюють одночасно та самозайняті або ті, хто перебуває в пошуках роботи.

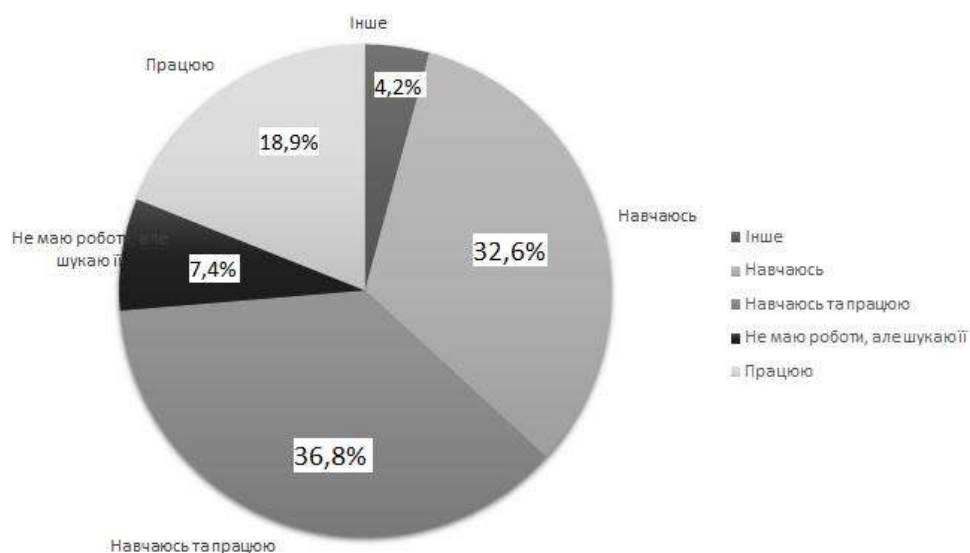

Рис. 2.13. Розподіл респондентів за статусом на ринку праці, %

За результатами аналізу даних вибірки отримано наступний розподіл респондентів за статусом на ринку праці:

- навчаються та працюють – 36,8%;
- навчаються – 32,6%;
- працюють – 18,9%;
- не мають роботи, але шукають її – 7,4%;
- інше – 4,2%.

Особливості сфер зайнятості української молоді є такими, що 84,9% зайнятої молоді є найманими працівниками. Частка самозайнятої молоді, таким чином, є дуже низькою та охоплює: 2,5% роботодавців, 8,0% самозайнятих працівників і 3,0 % тих, хто працює на неоплачуваній роботі в сімейному бізнесі. Чоловіки у порівнянні з жінками частіше є самозайнятими працівниками і роботодавцями, а серед жінок більшою є частка працівників на неоплачуваній роботі в сімейному бізнесі [86].

Показовим виявилися результати відповідей на запитання про бажання змінити свою роботу. Також результати цього пункту надали можливість розділити типи ЕА. Для виявлення типу ЕА, що превалює у того чи іншого представника молоді було запропоновано відповісти на запитання: *«Чи плануєте ви змінити роботу?»* (рис. 2.14).

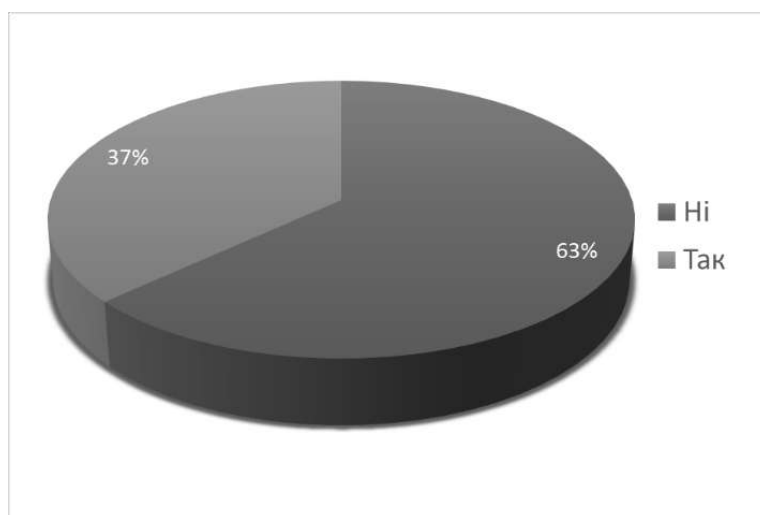

Рис. 2.14. Результати відповіді респондентів на питання: *«Чи плануєте ви змінити роботу?»*, %

Тих, хто хоче змінити роботу виявилось 37%, тих хто не бажає змінювати свою роботу виявилось відповідно 63%. Вважаємо, що показник в 37% бажаючих змінити свою роботу вказує на невдоволення більше як третини з усіх опитуваних своєю теперішньою роботою, свідчить про прагнення молоді до покращення свого статусу на ринку праці.

Приблизно дві третини опитуваних не бажають змінювати місце роботи. За запропонованою в дослідженні типологізацією ЕА такі

представники молоді – є носіями *ЕА інертного типу*. Одна третина – є носії *ЕА активного типу*.

Представники молоді, в яких є мотив змінити свою існуючу роботу мають більшу вагу потенційної економічної активності. Тому маємо гіпотезу, що саме таким представникам молоді притаманні особливі, характерні для них ціннісні орієнтації. І навпаки, молодь, що не бажає міняти свого місця роботи – має менший потенціал економічної активності та за цим також стоять характерні (відмінні) ціннісні орієнтації.

Також були виявлені причини бажання змінити роботу (рис. 2.15). В причинах змінити роботу найчастіше вказувались три причини: 1) «не влаштовує рівень оплати праці»; 2) «не бачу перспектив кар'єрного зростання»; 3) «не цікавий зміст роботи». Це означає, що представники молоді, які мають активну позицію на ринку праці прагнуть до більшої оплати своєї праці, й наряду з цим, бажають розвивати свої професійні навички – зростати кар'єрними сходами, тобто не готові просто міняти сферу зайнятості, нехтуючи своєю професійною підготовкою (освітою) та інтересами.

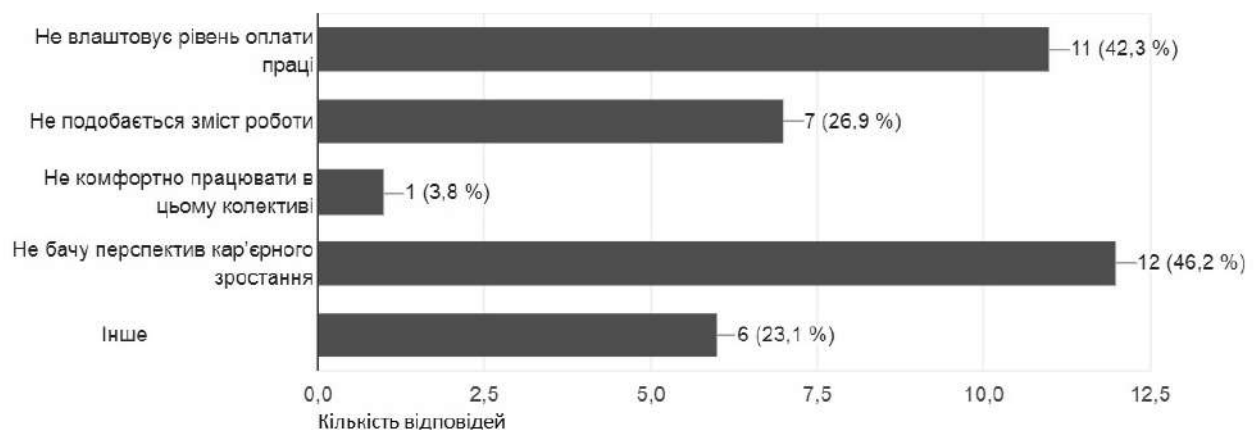

Рис. 2.15. Причини, що викликають бажання респондентів змінити роботу, %

Вважаємо, що ці результати вказують на високу економічну активність більш ніж третини опитуваних, узагальнюючи з усіма представниками

молоді країни можемо припустити, що третина молоді України готова змінити свою роботу та ймовірно знаходиться в пошуку більш цікавих вакансій.

Визначено, які ціннісні орієнтації впливають на ЕА активного типу. Такими ціннісними орієнтаціями є:

- високий рівень оплати праці;
- зацікавленість у змісті роботи.
- перспектива кар'єрного зростання;
- комфортні та безпечні умови праці.

Далі – інші цінності, які виявились не впливовими, неважливими для сучасної молоді. Ці такі ціннісні чинники: «престижність роботи»; «віддаленість роботи від місця проживання», вони не мають впливу на ЕА молоді, що враховано в практичних рекомендаціях по стимулюванню ЕА.

Отримані результати анкетування можуть мати й альтернативне трактування. Стійке бажання до покращення свого матеріального становища разом із прагненням розвиватися кар'єрним шляхом робить молодь менш активною в підприємницькій діяльності, яка необхідна для пришвидшення економічного розвитку країни. Підприємницька діяльність часто пов'язана із зміною роду діяльності та ризиком. В підприємницькій діяльності немає чіткого плану кар'єрного зростання, а є чітке бажання до матеріального збагачення та самореалізації своїх творчих амбіцій. Пріоритетність кар'єрного шляху може бути наслідуваною цінністю минулого століття, коли найвищою (або єдиною) перспективою досягнень на ринку праці було кар'єрне зростання. В сучасних ринкових умовах така цінність тільки заважає реалізації потенціалу економічної активності.

Виявлені в ході проведеного дослідження тенденції також збігаються із тенденціями 2013–2015 рр., що були констатовані колективом дослідників Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. Майже третина респондентів з числа молоді (31,6%) хотіла змінити теперішню роботу. Основною причиною зміни роботи молоді працівники

називали, перш за все, бажання збільшення оплати праці (44,1%). Іншими важливими причинами були тимчасовий характер зайнятості (21%) та бажання якісніше й вигідніше використовувати набуті знання та уміння (15%). Подібна структура причин бажання змінити роботу є характерною для усіх соціально-демографічних груп окрім молоді віком 15–19 років, які основною причиною бажання змін вказували тимчасовий характер роботи (53,5%), і лише потім – бажання мати вищу оплату праці (31,3%) [86].

Тобто тенденція ціннісних орієнтацій залишається незмінною, а це дає вірогідність того, що в наступні роки активність молоді на ринку праці залишиться також незмінною. Для позитивних зрушень потрібно змінювати зовнішній вплив на формування нових ціннісних орієнтацій, які підштовхнуть молодь до більш активної поведінки та збільшать її економічну активність.

Вирішальні фактори при виборі роботи молоддю узагальнено наведено на рис. 2.16.

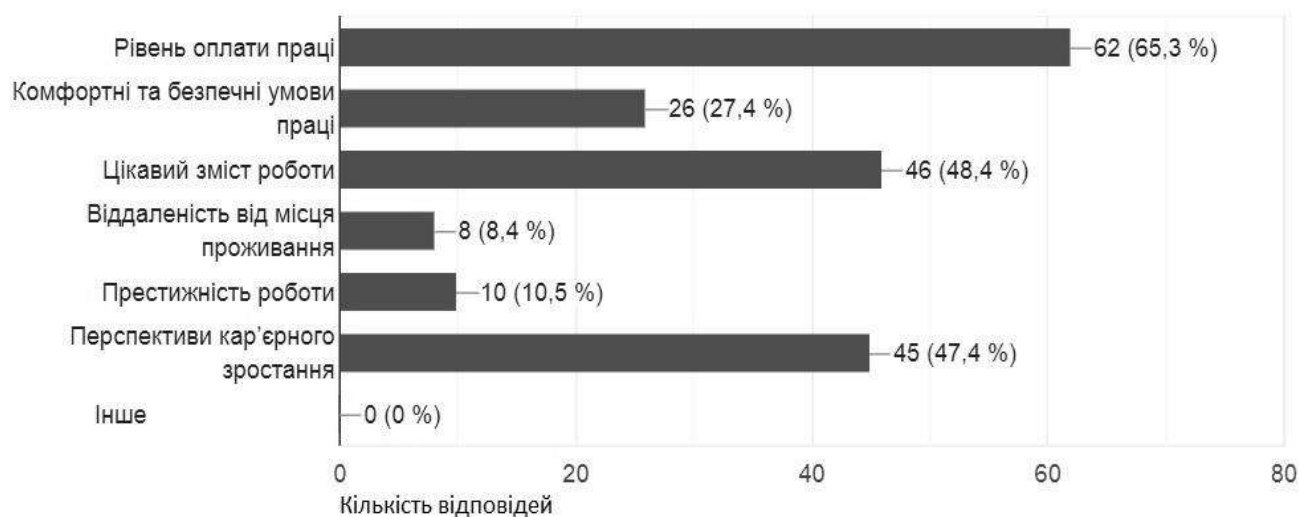

Рис. 2.16. Вирішальні фактори при виборі роботи, %

Отже, з рис.2.16 видно, що при виборі роботи для сучасної молоді найбільш значущими є такі фактори: рівень оплати праці, перспектива кар'єрного зростання, цікавий зміст роботи, комфортні та безпечні умови праці. Рівень оплати праці та перспективи кар'єрного зростання, як і у питанні

про зміну роботи, знову набрали найбільшу кількість відповідей. Проте, при виборі місця роботи з'являється новий значущий ціннісний фактор – «цікавий зміст роботи». Так, цінність в цікавому змісті роботи є важливою майже для половини респондентів. Це можна розглядати як показник прояву самореалізації людини в її творчих проявах, у винайденні способів реалізації свого потенціалу. Вже досить давно відомо, що мотивувати людину до економічно-активних дій можна не тільки матеріальними заохоченнями, а й за допомогою нематеріальних заохочень, які знаходяться в площині психологічних процесів. Навіть похвала на вербальному рівні спонукає людину діяти. Великі компанії з світовим ім'ям успішно використовують такий підхід до стимулювання своїх працівників та вербування потенційних кадрів.

Такі цінності, як *самореалізація*, характерні для потенційних підприємців. В теперішніх реаліях економічного суспільного життя України, частка молоді, що йде в бізнес досить мала. Маємо думку, що існують важливіші ціннісні орієнтації, які роблять економічну активність молоді не такою продуктивною, якою вона могла би бути. Подальший аналіз результатів опитування допоможе виявити такі цінності.

Цінність *безпеки та комфорту* загалом, яка в анкеті адаптована до ринку праці та сформульована як «комфорт та безпечність роботи» (рис. 2.16), виявилась тільки у чверті опитуваних (27,4%), що в принципі, вважаємо очікуваним рівнем для суспільства, де частина представників економічно активного населення відчуває брак безпеки та комфорту як базових цінностей, та через це ставить цю цінність в перший ряд своїх життєвих пріоритетів. В такому випадку людина не схильна до надмірного ризику та боїться невизначеності, відносяться дещо з острахом до будь-яких проявів виходу із зони комфорту. Такі цінності молоді не дозволяють самореалізації проявитися повною мірою. Творчі та креативні рішення, в такому випадку, відсікаються як потенційно ризиковані. Цінність *безпеки та комфорту* існує як базова цінність будь-якої людини, але в несприятливих

умовах економічного життя стає домінуючою цінністю самозбереження. В таких умовах людина не прагне займатись підприємницькою діяльністю та рідше виходить із зони комфорту. Якщо в молодій людини домінують такі цінності, їй буде важко пристосовуватись до кризових умов, що є постійним явищем в країнах із слабкою економікою. Коли «комфортність» та «безпечність» існування знаходиться на мінімальному рівні, їх ціна в ієрархії цінностей людини підвищується, і тоді нічого не залишається як задовольняти їх на низькооплачуваних та не потребуючих високої кваліфікації роботах, але де ризик є мінімальним.

Найнижчий рівень присутності було виявлено за такими факторами, як «престижність роботи та «віддаленість роботи від місця проживання» (рис. 2.16). За даними анкетування для сучасної української молоді не цікава престижність роботи, отже замість престижності роботи молодь цікавить рівень оплати праці. Ці фактори виявились на протилежних полюсах. Можна зробити висновок, що навіть перспектива престижної посади в великій компанії більше не цікавить молодь, тепер їй більше всього цікавить рівень заробітної плати. Така тенденція веде до того, що втрачається потреба в самореалізації та самовдосконаленні своїх професійних навичок, залишається тільки бажання отримувати «достатню» зарплату, а для цього, в переважній більшості випадків, не потрібні розвиток та самореалізація. Відмінність від представників інших поколінь – престижна робота як поширена цінність

Проаналізуємо розбіжності основних показників економічної активності молоді за статтю. Визначимо існуючі суттєві відмінності. Почнемо із отриманих статистичних даних, а саме з побудови діаграми співвідношення жінок і чоловіків (рис. 2.17) в контексті бажання чи небажання змінювати місце роботи як ключового визначального фактору економічної активності.

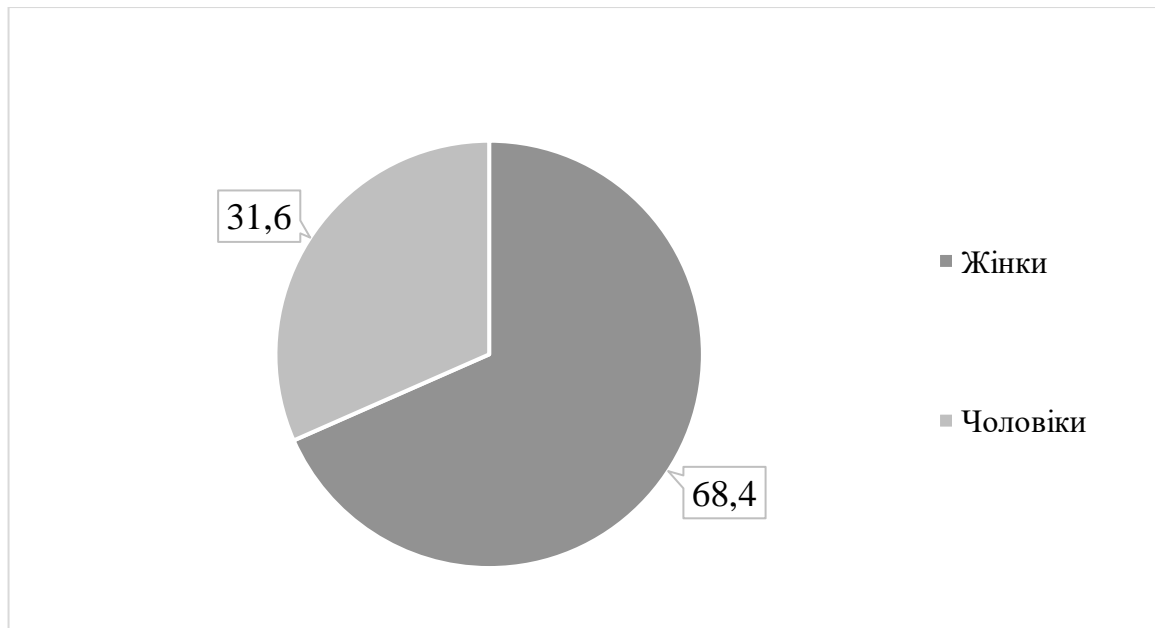

Рис. 2.17. Співвідношення чоловіків та жінок серед респондентів, небажаючих змінювати роботу, %

Зробимо висновок, що жінок, бажаючих змінювати свою роботу більше, але роблячи корекцію по складу вибірки, де жінок близько двох третин з усіх опитуваних, можемо стверджувати, що статевий признак не впливає на бажання не змінювати свою роботу.

З діаграми співвідношення статей серед бажаючих змінити свою роботу (рис. 2.18) зробимо висновок, (з урахуванням корекції по чисельному складу вибірки, де жінок близько двох третин з усіх опитуваних, можемо стверджувати, що статевий признак також не впливає на бажання змінювати свою роботу.

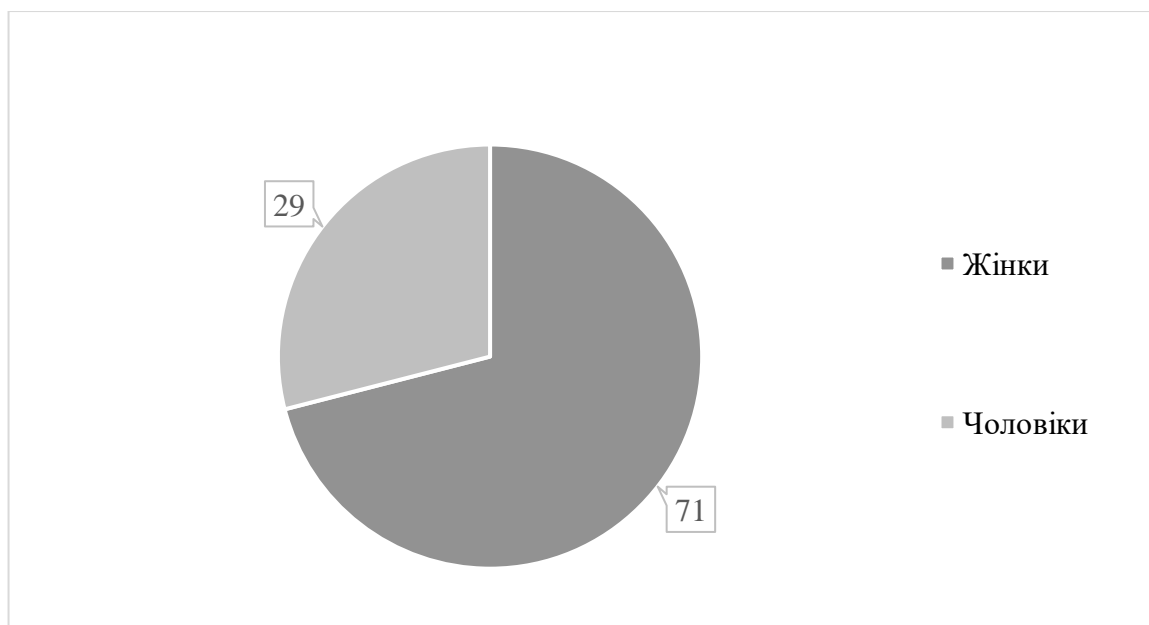

Рис. 2.18. Співвідношення чоловіків та жінок серед респондентів, бажаючих змінити роботу, %

На рис. 2.18 спостерігаємо невелику, але помітну відмінність активності жінок від активності чоловіків. Серед бажаючих змінити свою роботу частка жінок збільшилась порівняно із небажаючими змінювати місце роботи. Такі результати свідчать про більшу активність на ринку праці жінок ніж чоловіків. Жінки більш схильні до зміни роботи, але пріоритетні ціннісні орієнтації при цьому у жінок і чоловіків збігаються. Що до конкретних ціннісних факторів, через які представниці жіночої статі (так само як і чоловічої статі) бажають змінити роботу то бачимо, що це є незадовільний рівень оплати праці, та відсутність перспектив кар'єрного зростання.

Наступний блок анкети спрямований на виявлення пріоритетних ціннісних орієнтацій. В першому підрозділі блоку запропоновано соціально-економічні цінності з можливістю ранжування за їх значущістю. У другому підрозділі визначаються життєво-побутові цінності, такі як сімейне щастя, друзі, вільний час та інші. У третьому - респондентам пропонується ранжувати матеріальні цінності. Важливість кожного пункту респонденти оцінювали за п'ятибальною шкалою, де «1» – найменша важливість твердження для респондента, а «5» означає, що твердження є дуже

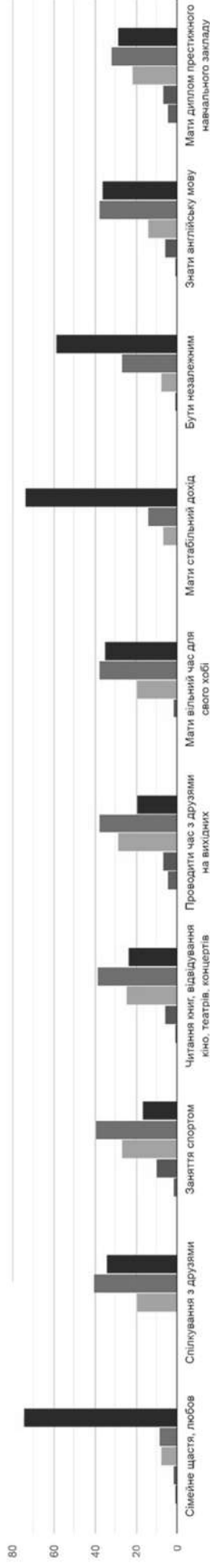
важливим.

При формуванні структури анкети, гіпотетично було визначено можливі зв'язки конкретних ціннісних орієнтацій молоді з конкретними показниками економічної активності. Проаналізуємо обрані респондентами ціннісні орієнтири, з якими можливий зв'язок показників економічної активності. У даному дослідженні до соціальної сфери віднесено два блоки анкети, це – насамперед блок пріоритетних цінностей, підрозділ «Життєві та побутові». Щоб визначити пріоритети цього блоку було сформульовано десять маркерних образів-тверджень:

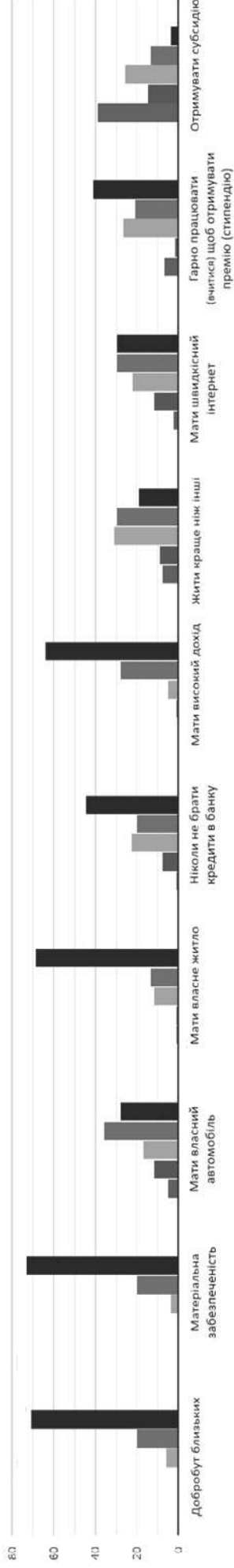
- 1) сімейне щастя, любов;
- 2) спілкування з друзями;
- 3) заняття спортом;
- 4) читання книг, відвідування кіно, театрів, концертів;
- 5) проводити час з друзями на вихідних;
- 6) мати вільний час для свого хобі;
- 7) мати стабільний дохід;
- 8) бути незалежним;
- 9) знати англійську мову;
- 10) мати диплом престижного навчального закладу.

Структура тверджень розроблена таким чином, що на одну досліджувану цінність запропоновано декілька позицій (тверджень). Такий підхід, за нашими очікуваннями, дасть більш точні результати та зменшить вірогідність випадкових відповідей, навіть при розгляді відповідей одного респондента. Кажучи про більшу кількість учасників анкетування маємо схильність стверджувати, що поставлені цілі – виявити домінуючі ціннісні орієнтації молоді, будуть досягнуті, даючи можливість зіставити результати реальних ціннісних орієнтацій із об'єктивними показниками економічної активності та відслідкувати ймовірну залежність. На шкалах оцінювання виокремлено пріоритетні ціннісні орієнтації (рис. 2.19).

Життєві та побутові

Матеріальні

Соціально-економічні

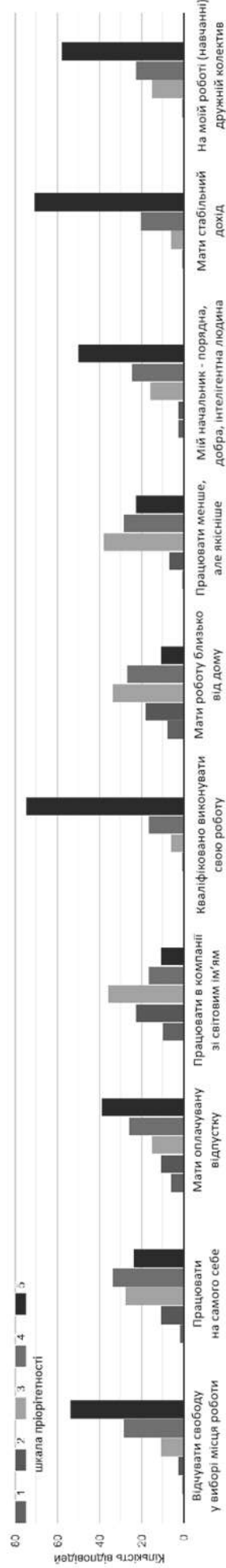

Рис. 2.19. Пріоритетні цінності молоді (за результатами опитування; 1-мінімальна оцінка, 5 -максимальна)

Умовно, всі позиції можна розділити на ціннісні орієнтири соціальної спрямованості та на ціннісні орієнтації особистісної спрямованості.

Цінності соціальної спрямованості: 1) сімейне щастя, любов; 2) спілкування з друзями; 3) заняття спортом; 4) читання книг, відвідування кіно, театрів, концертів; 5) проводити час з друзями на вихідних.

Цінності особистісної спрямованості: 1) мати вільний час для свого хобі; 2) мати стабільний дохід; 3) бути незалежним; 4) знати англійську мову; 5) мати диплом престижного навчального закладу.

Цінність у відповідності соціальним стандартам (нормам), до цього напрямку, ми вважаємо, відповідають «заняття спортом», «сімейне щастя та любов». Ці цінності активно підтримуються суспільством та сприймаються як стереотипні цінності й відповідно можуть бути в пріоритеті присутні у його представників. Вважаємо, що незважаючи на індивідуальні риси цих цінностей, поки що, в нашому суспільстві вони сприймаються як стереотипні, загальні норми поведінки.

«Читання книг, відвідування кіно, театрів, концертів», «спілкування з друзями», «проводити час з друзями на вихідних» – ціннісні орієнтири відданості групі, прагнення бути надійним членом цієї групи.

На основі виявлених ціннісних пріоритетів сформовано портрет сучасної української молоді в розрізі її ціннісних орієнтацій (рис. 2.20). Цей портрет дає можливість оцінити потенціал ЕА, та визначити вектор впливу на ціннісні орієнтації для регулювання ЕА молоді.

За результатами опитування визначено також несуттєві цінності для сучасної молоді:

- працювати на самого себе
- працювати в компанії зі світовим ім'ям
- працювати менше, але якісніше
- мати роботу близько від дому
- заняття спортом
- мати диплом престижного навчального закладу

- проводити вільний час з друзями
- жити краще ніж інші
- отримувати державну допомогу (субсидію).

Рис. 2.20. Портрет сучасної української молоді в розрізі її ціннісних орієнтацій

Звернемо увагу на результат оцінки ціннісної орієнтації «Жити краще ніж інші». Таку цінність вважаємо найамбітнішою в економічному розумінні, але в отриманих результатах бачимо цю цінність в списку несуттєвих ціннісних орієнтацій сучасної української молоді.

Такі результати цілком корелюються з результатами попереднього дослідження життєвих цінностей української молоді [86], що встановило, що загалом, цілі молоді не є економічно амбітними: 22 % молодих людей зазначали, що їхня головна мета у житті – жити у комфорті, без зайвого напруження і багатства, а 42,1% заявили, що їхня основна мета полягає в тому, щоб забезпечити гідний рівень життя для своєї сім'ї. Перевага цінності сім'ї дійсно є дуже помітною і в нашому дослідженні.

Визначимо ціннісні орієнтації, які можуть мати негативний вплив на економічну активність. Ціннісна орієнтація «не користуватися програмами споживчого кредитування» – узагальнююча цінність того, щоб не користуватися послугами фінансових установ. Щоб розвиватися економічно, будь-то фізична особа, чи підприємство, потрібні інвестиції в цей розвиток. Без інвестицій розвиток неможливий, тому економічна активність просто обмежується наявними фінансовими можливостями. Саме тому зараз спостерігається активна інформаційно-роз'яснювальна стратегія національного банку України відносно населення, що фінансові послуги – це необхідні інструменти, якими потрібно користуватись та вміти це робити. Непрозорість фінансових механізмів та великі ризики стримують населення від всеохоплюючого розвитку практичного досвіду користування такими послугами. Підтвердження такого результату дослідження – є результати міжнародного проекту в Україні «School-to-work transition surveys». Де зазначається, що українська молодь мало користується фінансовими послугами. Так, наприклад у 2015 році частка молоді, яка не користується фінансовими послугами склала 82,9 %. Причиною цього стало як складні вимоги та високі ціни фінансових послуг, так і ризики їхнього використання [86].

Отже, ціннісна орієнтація «*не користуватися програмами споживчого кредитування*», яка є пріоритетною у представників молоді є прикладом негативної для економічної активності ціннісної орієнтації.

Щодо цінності молоді «*Мати стабільний дохід*», вона на нашу думку також стримує зростання економічної активності, оскільки стабільність завжди потребує певних компромісів. Керуючись цією ціннісною орієнтацією людина обмежує себе від ризикованих вчинків в економічному житті та обирає стратегію пасивної поведінки на ринку праці. Знижується конкуренція, погіршуються умови праці, зменшується оплата праці, але людина згодна приймати це за умови стабільності зайнятості. Тобто, вона свідомо не використовує свій потенціал економічної активності. Вірогідно, це результат стресових економічних умов сьогодення, нестабільність та

соціальна незахищеність провокують формування даної негативної ціннісної орієнтації.

Під час аналізу даних з інших досліджень ціннісної сфери української молоді [86, 131, 124, 125] було знайдено схожість тенденцій стану ціннісних орієнтацій українців. В усіх дослідженнях (включаючи те, що проведено в межах даної дисертаційної роботи) за окремими ціннісними орієнтаціями виявлені однакові показники, наприклад, в портретах сучасної української молоді превалюють сімейні цінності та цінності матеріального добробуту.

Окремо слід відзначити проблемну область в освітній сфері, що прослідковується в усіх дослідженнях ціннісної сфери. Освіта дає можливість для створення інновацій, необхідних для економічного розвитку. Бар'єри, які лежать на шляху інноваційного розвитку, спровоковані наступними причинами, які були наведені в роботах П. Т. Бубенко та В. А. Гусєва [23], а саме: хронічним недофінансуванням сфери науки і технологій; фрагментарним і неякісним інноваційним законодавством; невиконанням інноваційних програм і проєктів різного рівня; неефективною, нерідко існуючою лише на папері інноваційною інфраструктурою. Науковці наголошують, що усунення названих фундаментальних причин гальмування інноваційного розвитку потребує переорієнтації зусиль законодавчої та виконавчої влади на створення в економіці країни здорового підприємницького клімату, а також розвитку конкуренції в основних виробничих галузях, рішучого зниження рівня корупції. Але особливу увагу автори звертають на реалізації довгострокових програм підвищення інноваційної культури суспільства і виховання інноваційно активного підростаючого покоління, схильного до вибору самостійних форм економічної активності, що підтверджує твердження про першочергове налагодження та оптимізацію системи якісної освіти молоді. Саме розвиток галузі освіти потрібно вважати пріоритетним завданням для української держави, як в теоретичному так і в практичному аспектах. Хоча освітній процес молоді це є довготривале дійство, а його результати завжди націлені

на майбутнє, необхідність займатися цією проблемою вже сьогодні – безперечна [109].

В сучасних умовах необхідно направити інвестиційні ресурси на підготовку молодих кваліфікованих кадрів, які в найближчому майбутньому долучаться в процес інноваційного виробництва, підвищуючи, тим самим, темпи економічного зростання [91].

Одним з проявів економічної кризи є зростання безробіття. П. Кругман дотримувався позиція про те, що безробіття викликане технологічними змінами, і цю проблему можна вирішити шляхом поліпшення освіти [109].

Після визнання декількох аргументів про причини високого рівня безробіття в «Білій книзі» (Білі книги Європейської Комісії містять пропозиції щодо діяльності Європейського Союзу і являють собою розроблені експертами та офіційними службами конкретні напрямки політики) була прийнята позиція П. Кругмана про те, що безробіття викликано технологічними змінами, і цю проблему можна вирішити шляхом поліпшення освіти. У документі йдеться: «Не доведено, що нові технології знижують рівень зайнятості. Деякі технологічно розвинені країни створили навколо нової діяльності, пов'язаної з інформацією, цілу низку співставних, а в деяких випадках і більш чисельних робочих місць, ніж ті, які були втрачені в інших галузях» [55, с. 27].

Із положень «Білої книги» зауважуємо, що поява і домінування інформаційного суспільства потребують навчання робочого персоналу новим формам праці і виробництва. Швидкі зміни в технологіях вимагають від працівників постійного опанування новітніх навичок. Зі змісту «Білої книги», «інформаційні технології сприяють зникненню рутинної і повторюваної роботи. Зміст роботи буде більшою мірою складатися з інтелектуальних завдань, що вимагають ініціативи та здатності до адаптації» [174].

П. Кругман дотримувався позиції про те, що безробіття викликане технологічними змінами, і цю проблему можна вирішити шляхом поліпшення освіти. Варто розширити це судження. Зростання рівня

безробіття в періоди кризи провокує збільшення тривалості цієї кризи та в багато разів посилює кризові наслідки [55, с. 27].

Вважаємо, що ефективний метод зменшення безробіття – це активні інвестиції в освіту молоді, тому як тільки підвищуючи рівень освіченості молодих робочих кадрів можливо підготувати достатньо пристосованих, гнучких і здатних підлаштуватися під різні умови ринку праці фахівців. В іншому випадку, молодий фахівець без належної підготовки елементарно не зможе ефективно підтримати виробничий процес, що відбувається у складних кризових обставинах і в кращому випадку застосує себе в сфері малоефективної некваліфікованої праці [109].

Про значущість підтримки освіти для зростання економіки зазначає заступник директора Інституту соціології НАН України Євген Головаха. Для подальшого сучасного розвитку держави необхідно забезпечити еволюційний розвиток суспільства зі зміною пріоритетів. «Серед цих пріоритетів я бачу три. По-перше, осучаснення освіти і виділення коштів на неї. Освіта – це річ, яка насамперед відрізняє нас від третього світу, а не економічні показники. По-друге, наука. У третьому світі немає науки. По-третє, інноваційний бізнес. Це той бізнес, який дає велику додану вартість, використовує науку на практичному рівні, дає можливість розвиватися сучасній економіці» [29].

Про важливість освіти та підготовки кадрів зазначає Д. Ільницький. Серед основних блоків індексу глобальної конкурентоспроможності перше місце за щільністю кореляційного зв'язку з розміром ВВП на душу населення посідає технологічна готовність, яка фактично характеризує стан технологічної інфраструктури, здатність інституцій підтримувати її на потрібному рівні. Інститути, вища та базова освіта, підготовка кадрів, інновації також є компонентами, які демонструють щільний зв'язок з ВВП, тому вони варті уваги як чинники ефективного використання та примноження інтелектуального капіталу [55, с. 28].

У періоди економічної нестабільності молоді фахівці стикаються зі

складними проблемами на ринку праці, а саме з необґрунтовано низькою оплатою праці – в кращому випадку і з безробіттям – в більшості випадків. Це підштовхує кваліфікованих молодих фахівців застосовувати себе у сфері некваліфікованої праці. Коли молода людина набуває свій трудовий досвід в сфері некваліфікованої праці, здебільшого як епізодичний момент у своїй кар'єрі, наприклад, під час літніх канікул в період навчання, то цей досвід тільки допомагає людині сформуватися як особистість і бути готовою застосувати себе в якості дипломованого фахівця. Але, коли така зайнятість стає єдиною можливою для більшості молодих фахівців, які вже закінчили вищий навчальний заклад, тоді неминуче настає регресія професійних умінь і навичок, які були закладені в процесі навчання. Через це молодий фахівець втрачає значну частину свого професійного потенціалу і надалі, коли вакансія за його кваліфікацією все ж таки з'явиться, то вже не зможе конкурувати з іншими професіоналами. Буде відбуватися закономірна втрата цілого покоління кваліфікованих кадрів. А це означає, що при поліпшенні економічної ситуації, утримувати тенденцію до економічного зростання буде неможливо – не вистачить кваліфікованих працівників. Погоджуючись із думкою П. Кругмана, вважаємо, що під час економічної кризи потрібно збільшувати фінансування освіти як першочерговий антикризовий захід. Виходячи з цього, категорично не рекомендується заощаджувати на освіті молоді [109].

Разом із тим, що освіта для молоді є важливою, та такою, що формує світогляд, цінності, культуру, і молодь це визнає, освітою представники молоді не задоволені. Причиною цього являється об'єктивний занепад освітньої системи, який відбувається через зменшення уваги, насамперед держави, до освітніх проблем. Без інвестицій в освіту неможливо вийти на високий рівень надання освітніх послуг та навіть підтримувати теперішній рівень. Втрачається повага молоді до інституту освіти, а це ускладнює виконання освітніми закладами формуючої функції цінностей та ціннісних орієнтирів.

Саме освітні інститути мають вагомий вплив на формування ціннісних орієнтацій молоді. Сьогодні цей вплив не є позитивним, що вказує на необхідність звернути увагу на проблему як науковцям, щоб вказати на шляхи вирішення, так і державі – щоб направити необхідні ресурси на вирішення проблем. Можливо потрібно запроваджувати зовнішнє фінансування, меценатство, автономність навчальних закладів, для створення ринкових умов, покращення фінансового стану за допомогою ринкових механізмів.

В дослідженні цінностей, опублікованих Кембриджським університетом, вказується на такий факт, що в країнах із сучасним західним демократичним устроєм ціннісні орієнтації все менше унаслідуються від сімейного оточення, як це, наприклад, відбувається в релігійних країнах, а більше формуються через канали комунікації, оточення, соціальне середовище [177.]. Тому, зміни ціннісної сфери молоді варто прогнозувати, та використовувати в плануванні економічних стратегій розвитку.

У дослідженні 2016 р. [124] знаходимо підтвердження даної точки зору: «Загалом молоді українці думають про освіту в Україні гірше, ніж про ту освіту, яку здобули вони самі. Так, менше половини українців (44%) задоволені якістю освіти в Україні, зокрема дуже задоволені – 12%. Цей показник практично не залежить від віку респондента. Найменше задоволених якістю української освіти – на Сході (приблизно на 10% менше, ніж в інших регіонах). Однак, коли йдеться про власну освіту, то тут показники дещо кращі. Так, абсолютна більшість молодих українців (72%) задоволена рівнем отриманих знань (з них 33% – дуже задоволені), тоді як повністю незадоволених – усього 4%. Велика кількість учасників фокус-груп пояснили, що освіта дає скоріше «корочку» (диплом), аніж власне навички, які знадобляться на майбутній роботі. Серед проблем, що спричиняють незадоволеність освітою – корупція, відсутність належної практики та інновацій у навчанні, а також перевантаженість навчальної програми зайвими предметами, які ніяк не пов'язані зі спеціальністю» [124].

2.3. Визначення впливу ціннісних орієнтацій молоді на її економічну активність

За результатами, отриманими в ході соціологічного виміру ціннісних орієнтацій молоді та вивчення її економічної активності, обґрунтуємо вплив ціннісних орієнтацій молоді на її економічну активність. Проведемо групування виявлених ціннісних орієнтацій за їх пріоритетністю для молоді та визначимо їх вплив на тип активності молоді на ринку праці.

З рисунку 2.19, шкала розділу цінностей: «Життєві та побутові», де зображена діаграма результатів анкетування, виокремимо результати цінностей: «сімейне щастя, любов» та «мати стабільний дохід». Саме ці дві цінності є пріоритетним вибором респондентів. Для цінності «сімейне щастя, любов» близько 70% відповідей були з максимальною оцінкою в «5» балів (шкала від «1» до «5»), натомість відповіді з оцінкою в «1» та «2» бали вважаємо незначними – орієнтовно, не перевищують трьох відсотків з усіх відповідей. Інший залишок відповідей рівномірно розподілився на відповіді з балами «3» та «4» – що означає середню та сильну ступінь значимості. Схожі (майже ідентичні) результати має й цінність «мати стабільний дохід», де також, близько 70% відповідей були з максимальною оцінкою в «5» балів, а відповіді з оцінкою в «1» та «2» бали були незначними. Відмінність від цінності «сімейне щастя, любов» – є тільки трохи згладжена вираженість, тому що відповіді з балом «4» у цінності «мати стабільний дохід» помітно вище. Молодь (з досліджуваної вибірки) трохи обережніша в прагненні до стабільності в доходах.

Порівняємо вплив ціннісної орієнтації «сімейне щастя, любов» на економічну активність на ринку праці тих, хто має бажання до зміни місця роботи і тих хто не має бажання змінювати роботу (рис. 2.21).

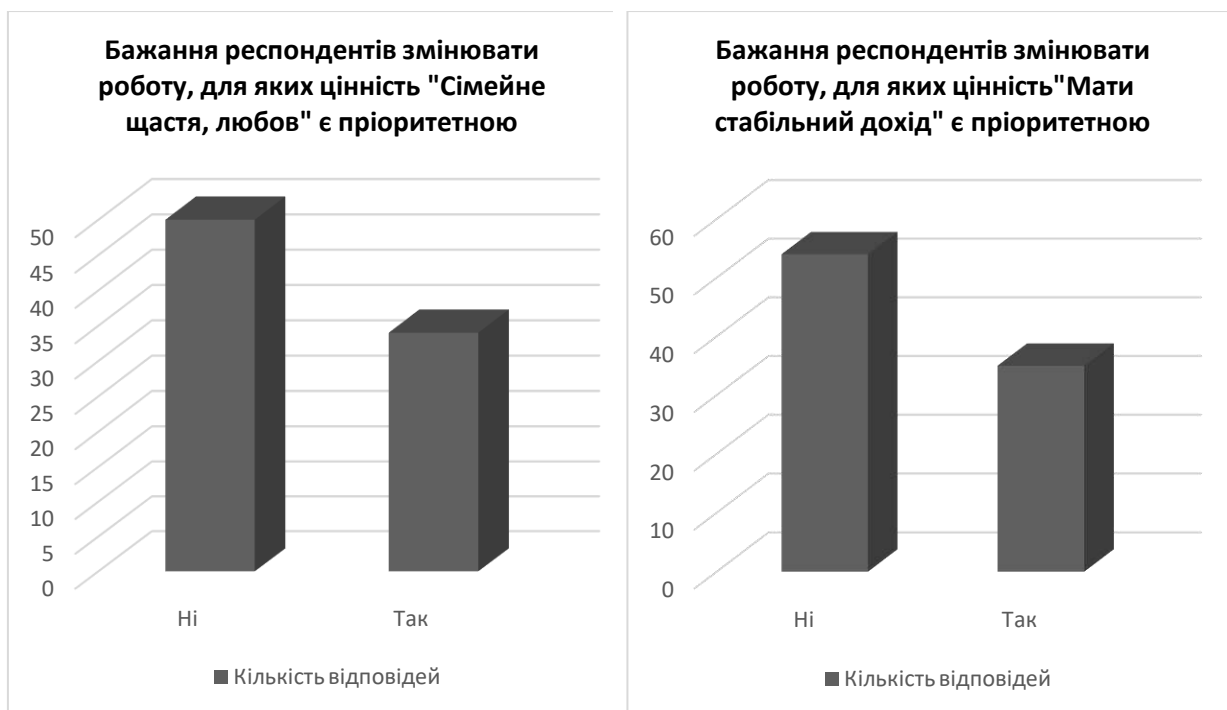

Рис. 2.21. Кореляція ціннісних орієнтацій «сімейне щастя, любов», «Мати стабільний дохід» із статусом на ринку праці для бажаючих змінити роботу

З рис. 2.21 бачимо, що у представників молоді, які мають бажання змінити місце роботи, цінність «сімейне щастя, любов» має менш пріоритетне значення, ніж у тих представників молоді, які не мають бажання міняти роботу.

Можемо зробити висновок, що цінність «сімейне щастя, любов» має коригуючий вплив на економічну активність активного типу. Чим більше пріоритет цієї цінності, тим вищий інертний тип економічної активності – людина не має бажання міняти свою роботу та рід діяльності. Втрата роботи для таких людей буде більш стресовою, та адаптація буде проходити довше.

Дані ціннісні орієнтації («сімейне щастя, любов», «мати стабільний дохід») асоціюються із небажанням змінювати місце роботи.

Узагальнюючи результати зазначимо, що такі ціннісні орієнтації зменшують рівень ЕА активного типу.

Значущий факт продемонстровано на діаграмі Взаємовпливу ціннісної орієнтації «Жити краще ніж інші» та статусу молоді на ринку праці (рис.

2.22). Використаємо показники таких категорій: «працюю», «не працюю, але шукаю», «навчаюсь», «навчаюсь та працюю». А саме, серед працюючих немає жодної відповіді «Жити краще ніж інші» в максимальній пріоритетності. Що, на нашу думку, може бути пов'язано із впливом умов роботи – на ціннісні орієнтації. Це свідчить, що умови праці, роботи (як середовища) можуть змінювати ціннісні уподобання, «Жити краще ніж інші» для працюючих не набуває статусу пріоритетності та взагалі зникає із ціннісного поля працюючої людини.

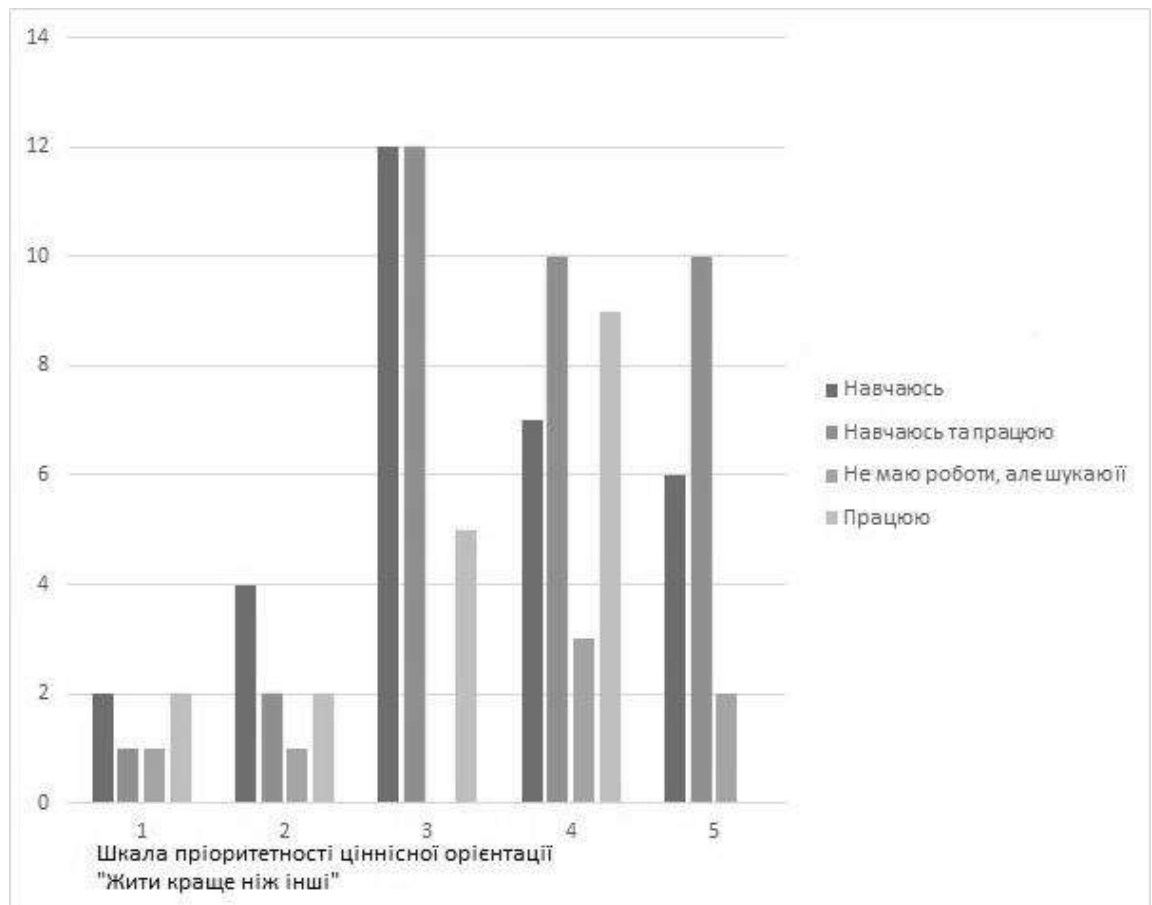

Рис. 2.22. Кореляція ціннісної орієнтації «жити краще ніж інші» зі статусом молоді на ринку праці («1-5» оцінки за шкалою пріоритетності)

Такий факт вказує на відсутність потужних стимулів до збільшення продуктивності праці у працюючої молоді. Ці результати дають змогу визначити точки впливу на ціннісну сферу молоді для регулювання її ЕА.

На прикладі цінності «Знати англійську мову» прослідковано

взаємозалежність ціннісної орієнтації «Мати стабільний дохід» та відповідно ціннісної орієнтації «Знати англійську мову» (рис. 2.23).

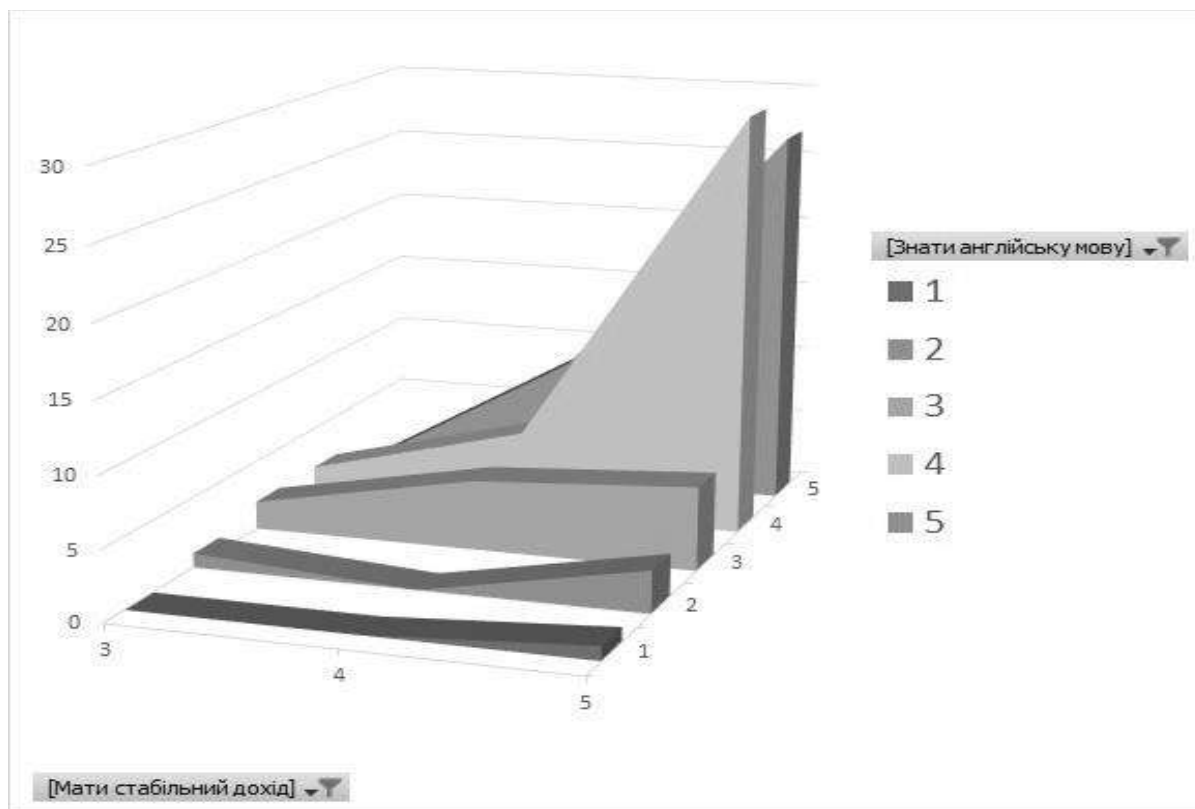

Рис. 2.23. Взаємовплив ціннісних орієнтацій «мати стабільний дохід» та «знати англійську мову» («1-5» оцінки за шкалою пріоритетності)

Узагальнюючи зазначимо, що українська молодь свідомо розуміє залежність свого добробуту від особистісних вмінь і навичок. Такий результат – є позитивним для майбутньої економічної діяльності молоді, яка готова опановувати корисні навички та вміння.

Це вказує на необхідність сприяти навчанню молоді корисним навичкам для майбутньої реалізації потенціалу ЕА і доповнює перелік науково-практичних рекомендацій даної роботи.

З віком ціннісні орієнтації можуть змінюватись. Прослідкувавши динаміку таких змін в роботі запропоновано використання інструменту прогнозування ЕА молоді.

На діаграмі (рис. 2.24) бачимо, що з віком відбувається зміна пріоритетів ціннісних орієнтацій. На це вказують верхівки діаграм. Можна

припустити, що цінності з віком можуть слабшати або закріплюватись.

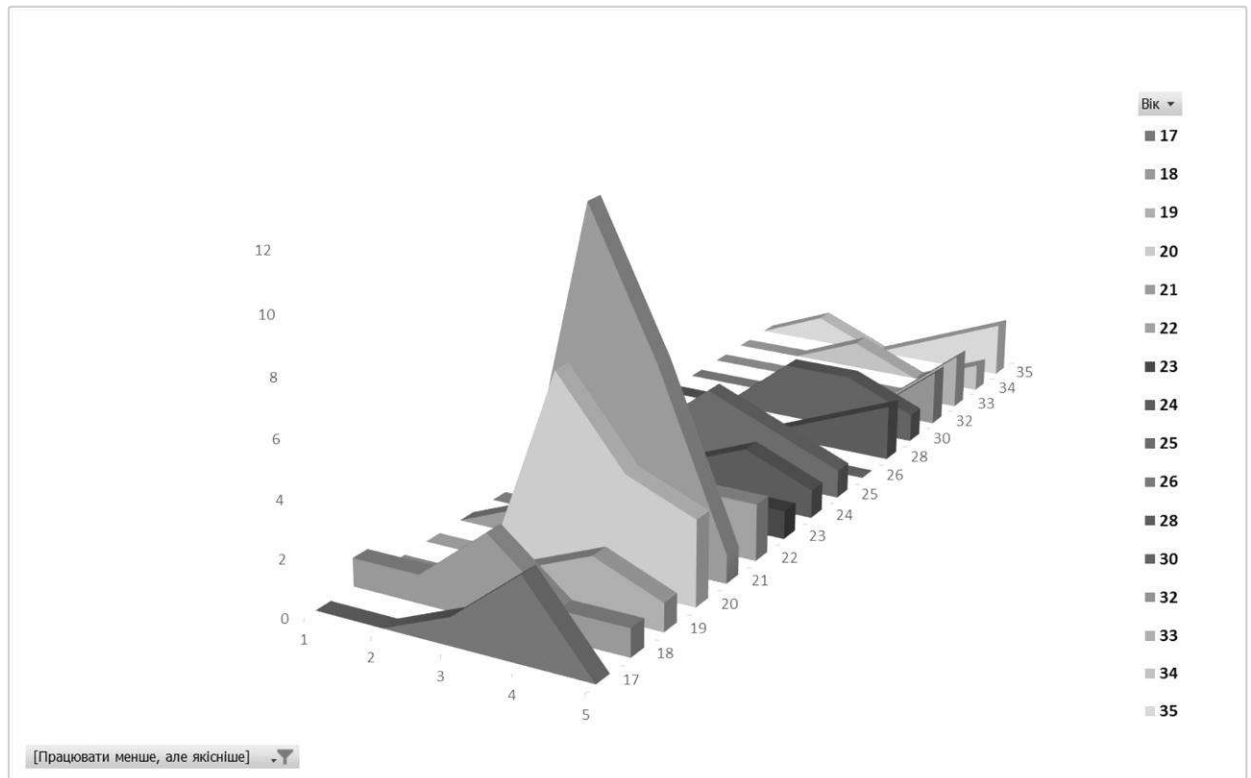

Рис. 2.24. Вікова динаміка цінності «*працювати менше, але якісніше*» («1-5» оцінки за шкалою пріоритетності)

Так, з віком стає важливішою та пріоритетнішою ціннісна орієнтація «*Працювати менше, але якісніше*». На основі цього результату було розроблено практичні рекомендації що до вибору місця роботи, виду зайнятості представника молоді для кращої реалізації його потенціалу ЕА. Ще також потрібно додати, що умовно після 35 років ціннісні орієнтації переходять до більш стабільного стану та перестають формуватися та змінюватись (рис. 2.24). Тобто вплив з метою регулювання буде тим ефективнішим, чим молодша молода людина.

Щоб з'ясувати природу типів економічної активності, повернемося до пріоритетних ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Рівень оплати праці є вирішальним фактором (ціннісною орієнтацією) в багатьох випадках економічної поведінки. Також дуже суттєві ціннісні чинники – цікавий зміст роботи, перспективи кар'єрного зростання, комфортні умови праці.

Сформулюємо закономірність, у випадку якщо на місці роботи задовольняються такі потреби працівника як достатній рівень оплати праці, цікавий зміст роботи та перспектива кар'єрного зростання, то працівник не буде думати про зміну роботи й змінювати її.

Успішна економічна активність молоді можлива, якщо молодий працівник має зацікавленість у своєму занятті, бачить перспективу розвитку та отримує за це прийнятну оплату за працю. За умови якщо задовольняються три базові потреби представників молоді на ринку праці, а статус місця роботи, тобто престижність та віддаленість місця роботи практично не мають значення. І навіть потреби у комфорті та безпеці відходять на другий план. Це означає, що людина здатна ризикувати, що є досить рідким явищем в загальному розумінні людської поведінки.

Виходячи з цього зробимо висновок, що при поверхневому аналізі рівня економічної активності людини фактор небажання до зміни в місці роботи трактується нами як фактор-показник низького рівня економічної активності, тоді як фактор бажання до змін в роботі – як показник високої економічної активності. Але, при глибшому аналізі даних констатуємо, що економічна активність може проявлятися також і при ззовні відносно інертній поведінці на ринку праці (мається на увазі праця на одному місці роботи та небажання змінювати його).

Для визначення таких типів економічної активності введемо наступні поняття: *економічна активність інертного типу та економічна активність активного типу* [112]:

економічна активність активного типу – вид економічної активності, в процесі якої відбуваються кардинальні зміни в типі діяльності людини, а саме зміна роду діяльності, професії, місця роботи;

економічна активність інертного типу – вид економічної активності, коли активність відбувається у ззовні інертному середовищі однієї робочої позиції та реалізується завдяки продуктивній праці, поетапним рівномірним професійним зростанням всередині однієї діяльності.

У дисертації вже висвітлена теоретична складова процесу економічної активності, де економічну активність розділено на типи, що представлено у вигляді рівневої структури (рис. 1.1). На першому рівні з'являється потенційна ЕА, а на другому рівні фактична ЕА. Фактична ЕА розглядається як процес з реальними економічними наслідками, а саме зайнятість на ринку праці також буде трактуватися в даному дослідженні як реальна економічна діяльність, що входить до фактичного виду економічної активності.

Відзначимо фактор рівня оплати праці, який є вирішальним для успішної реалізації економічної активності активного типу. Якщо у людини є ціннісна орієнтація на високий дохід, матеріальну забезпеченість, високий рівень заробітної плати, то носій такої орієнтації завідома буде проявляти високу економічну активність активного типу, реалізуючи її в пошуках кращого місця роботи, буде керуватися в своїй економічній діяльності рівнем прибутковості такої діяльності, тощо (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Розподіл ціннісних орієнтацій відповідно типів ЕА

Ціннісні орієнтації які притаманні представникам ЕА активного типу	Ціннісні орієнтації які сприяють ЕА інертного типу
- готовність змінити роботу - свобода у виборі місця роботи - високій дохід - бути незалежним - матеріальна забезпеченість	- неготовність змінити роботу - стабільний дохід - працювати менше, але якісніше - мати оплачувану відпустку (соц. пакет)

Якщо основним маркером типів ЕА вважати бажання чи небажання змінювати місце роботи, тоді відсоток молоді з ЕА активного типу – 36%, з ЕА інертного типу – 64% (рис. 2.13).

Зростання економічної активності активного типу пожвавлює активність ринку праці загалом, створює конкуренцію та активно запускає ринкові механізми, що є позитивним механізмом економічного розвитку.

На діаграмі «Вікова динаміка ЕА активного та інертного типів» (рис.

2.25) прийнято до уваги шкали з відповідями «Так» і «Ні» на запитання «Чи плануєте ви найближчим часом змінити роботу?». Найвищий рівень ЕА активного типу спостерігається у віці 20–21 року. З віком, в період з 22–34, людина менше бажає щось змінювати в своїй роботі, а відповідно, знижується рівень ЕА активного типу. Ці дані також надали можливість для дієвих рекомендацій відносно організації праці та дає можливість для прогнозування ЕА людини з віком.

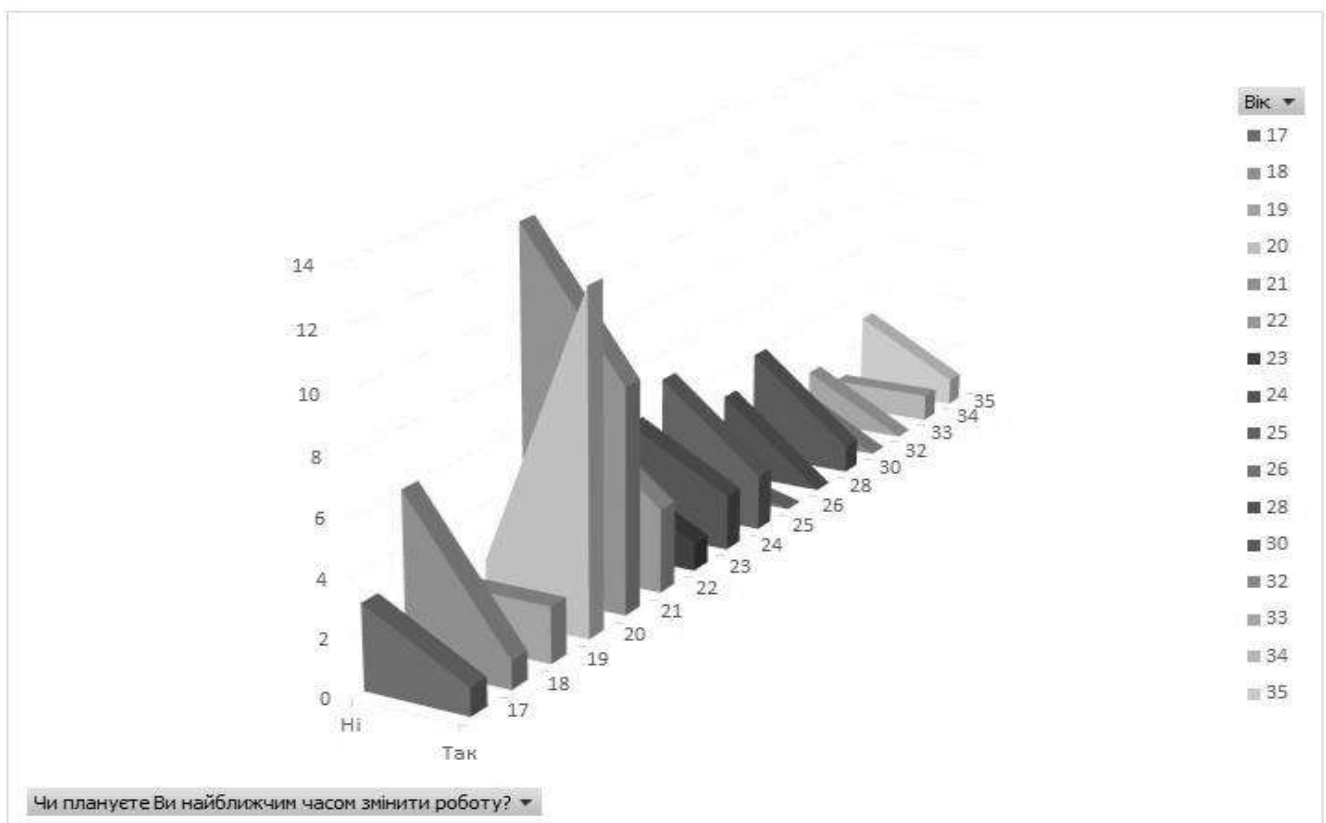

Рис. 2.25. Віковий рельєф економічної активності активного та інертного типів

Зробимо висновок, що соціальні цінності мають більш різке вираження ніж особистісні. Можливо, економічні прояви поведінки будуть залежати від володіння (можливості доступу до володіння) представника молоді до цінностей – «сімейне щастя, любов» та «мати стабільний дохід».

У структурі третього підрозділу, в якому респондентам пропонується ранжувати матеріальні цінності міститься шкала цінностей розділу «Матеріальні» (рис. 2.19). В даній частині анкети досліджуються ціннісні

орієнтації матеріального напрямлення, вони відкривають нам пріоритетні економічні цінності сучасної української молоді.

В цьому блоці анкети також запропоновано десять цінностей, які потрібно ранжувати проставивши бали від «1» до «5», залежно від значущості. Для дослідження було обрано десять матеріальних цінностей:

- 1) добробут близьких;
- 2) матеріальна забезпеченість;
- 3) мати власний автомобіль;
- 4) мати власне житло;
- 5) не користуватися програмами споживчого кредитування;
- 6) мати високий дохід;
- 7) жити краще ніж інші;
- 8) мати швидкісний інтернет;
- 9) гарно вчитися (працювати), щоб отримувати стипендію (премію);
- 10) отримувати субсидію.

За результатами дослідження пропонуємо систематизацію ціннісних орієнтацій, які визначають економічну активність молоді. Умовне розділення цінностей на три підгрупи, а саме – соціально-економічні, життєво-побутові та предметно-матеріальні, яке було використано в структурі анкети з визначення цінностей молоді дає можливість структурно та комплексно представити важливі для економічної активності молоді цінності.

За результатами цього розділу анкети, визначимо декілька ціннісних орієнтирів, що були з найбільшими показниками значущості. Матеріальна забезпеченість, добробут близьких та володіння власним житлом («мати власне житло») – такі три напрями були пріоритетними у відповідях респондентів. Пункт «Матеріальна забезпеченість» має в собі дещо узагальнюючий ціннісний маркер власного матеріального добробуту. Близько 70% відповідей були з максимальним балом значущості («5» балів), та близько 16% відзначили цю цінність як значуща («4» бали відповідно). Тобто 86%, а це беззаперечна більшість, представників молоді вважають

своєю цінністю матеріальну забезпеченість. Але це загальна цінність, що для кожної людини має свої прояви. Різницю в розумінні матеріальних благ ми спробували виявити за допомогою різних запропонованих цінностей, які відображають специфічні ціннісні орієнтації, хоча й відносяться до категорії матеріальних благ.

«Добробут близьких» також пріоритетний ціннісний вектор української молоді (досліджуваної вибірки). Близькими для людини частіше всього вважаються члени її сім'ї. Всього, 66% учасників анкетування надали максимальне значення цій цінності, та 17% – надали вагоме значення. Всього – 83% вважають ціннісну орієнтацію «добробут близьких» значущою.

Бажання мати власне житло, та пов'язані з ним економічні дії, можуть сильно змінювати вектор економічної активності молоді. 66% опитуваних вважають для себе дану цінність пріоритетною, ще 12% вважають її важливою. Всього 78% нашої вибірки мають пріоритетною ціннісну орієнтацію – «мати власне житло».

Високі показники за відповідними балами відповідей набирає цінність «мати високий дохід», а саме 62% максимальне значення та 23% вагоме значення. Всього 85% стверджують про цінність матеріального добробуту у вигляді високого доходу (вважаємо заробітної плати). На нашу думку, це підтверджує важливість для кожного представника (в переважній більшості) молоді матеріального ціннісного фактору. Цей результат виглядає логічним та прогнозованим. В Україні досить низькі (найнижчі) доходи населення, порівняно із Європейськими країнами, тому пріоритетом переважної більшості економічно-активної молоді – є високі матеріальні доходи, що й підтвердили результати анкетування. Вважаємо доцільним визначення пріоритетних ціннісних орієнтацій молоді для подальшого застосування цих даних у механізмі регулювання ЕА молоді.

На завершення, з використанням методів кореляційного аналізу математично з'ясуємо вплив на рівень економічної активності молоді рівня ВВП на душу населення та середньої заробітної плати. Зазначені фактори

були обрані виходячи з міркувань, що рівень ВВП на душу населення може розглядатися у якості індикатора стану макроекономічної ситуації в країні та своєрідного імперативу економічного зростання. Введення рівня середньої заробітної плати у якості факторної ознаки обумовлено викладеними вище результатами анкетування, що підтверджують провідну роль цього чинника при виборі (зміні) місця роботи молодими людьми.

У якості результативного показника (Y) приймемо рівень економічної активності населення України (розподіл за віковими категоріями: 15-24, 25-29, 30-34, %), а факторів впливу – ВВП на душу населення (GDP , грн) та середню заробітну плату ($Wage$, грн). Аналіз проведемо, використовуючи річні дані за період 2004-2019 р.р.

Початкове моделювання проведемо для ендогенної змінної 15-24 (рівень економічної активності населення України вікової групи 15-24 років) та екзогенних змінних GDP та $Wage$. Динаміка даних показників, представлена на рис. 2.26, показала спадну тенденцію рівня економічної активності молоді України віком від 15 до 24 років починаючи з 2008 року, і тільки у 2019 році відбулось зростання на 7.4%. В той же час ВВП на душу населення та середня заробітна плата перманентно зростають за весь період спостереження.

Для вирішення питання, чи існує зв'язок між змінними моделі, була розрахована таблиця, що складена з коефіцієнтів парної кореляції для всіх факторів (рис. 2.27). На підставі отриманих даних, зробимо висновок, що зв'язок ендогенної змінної 15-24 з факторами GDP та $Wage$ високий, але від'ємний. Це свідчить про те, що зростання ВВП на душу населення України не веде до зростання економічної активності молоді у віці 15-24 років. Аналогічні результати отримали для зв'язку рівня економічної активності та середньої заробітної плати.

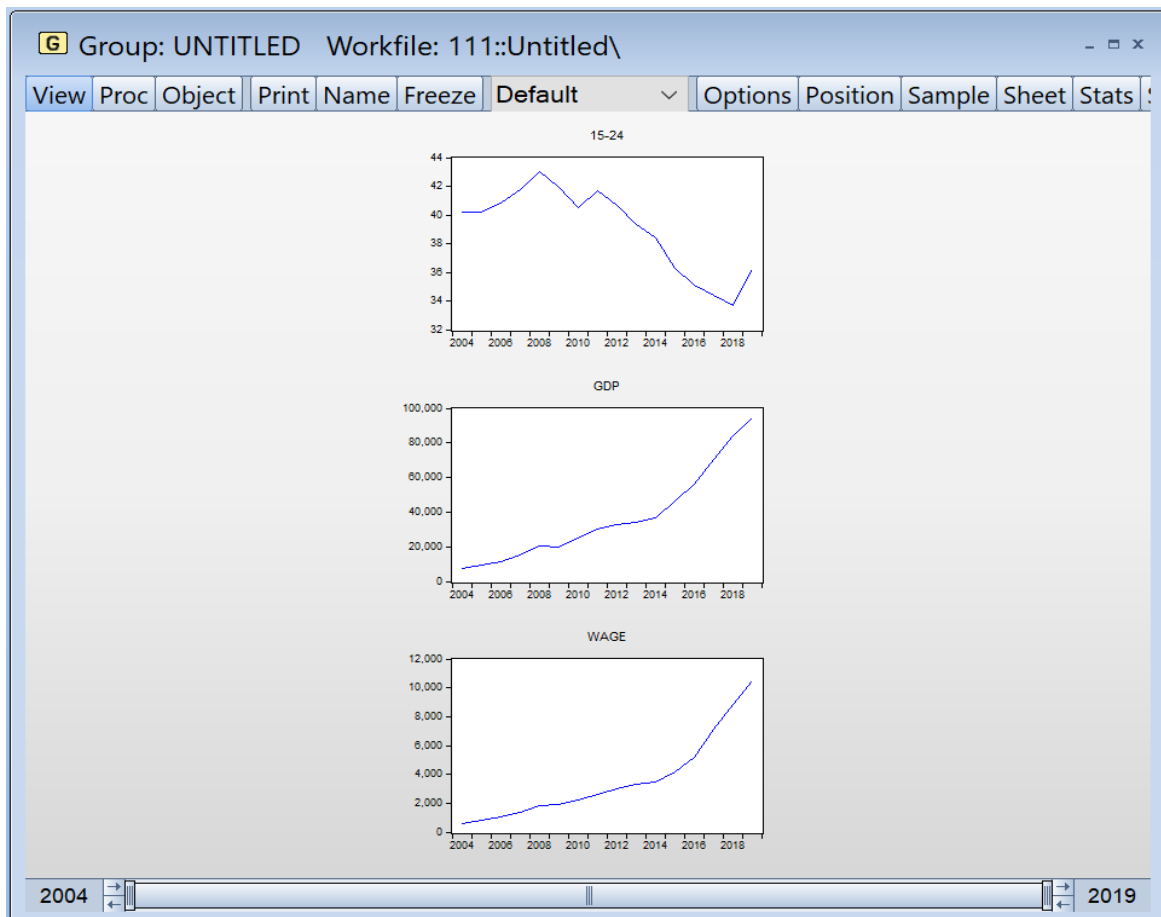

Рис. 2.26. Динаміка ендогенної та екзогенних змінних за 2000-2014 рр. для вікової групи 15-24 роки

Найбільш простою формою залежності і досить строго обґрунтованою для випадку спільного нормального розподілу є лінійна залежність виду

$$y = a_0 + a_1 \cdot X, \quad (2.1)$$

де a_1 — оцінка коефіцієнта екзогенного фактору.

Correlation					
	_15_24	GDP	WAGE		
_15_24	1.000000	-0.847085	-0.823904		
GDP	-0.847085	1.000000	0.995846		
WAGE	-0.823904	0.995846	1.000000		

Рис. 2.27. Кореляційна матриця змінних моделі для вікової групи молоді 15-24 роки

Для того, щоб кількісно оцінити вплив ендогенних змінних на рівень економічної активності молоді у віці 15-24 років, було побудовано лінійну регресійну модель виду (2.1), яка показала достатньо високу значущість ($R^2 = 0.72$, тобто 72% варіації результативної ознаки пояснюється фактором GDP , $p - value < 0.05$, тобто значущість коефіцієнту при змінній в моделі підтверджено) (рис. 2.28).

Equation: UNTITLED Workfile: 111::Untitled\

Proc

Object

Print

Name

Freeze

Estimate

Forecast

Stats

Resids

Dependent Variable: _15_24

Method: Least Squares

Date: 02/19/21 Time: 17:23

Sample: 2004 2019

Included observations: 16

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GDP	-9.39E-05	1.57E-05	-5.963797	0.0000
C	42.49554	0.711385	59.73636	0.0000

R-squared	0.717553	Mean dependent var	39.01250
Adjusted R-squared	0.697379	S.D. dependent var	2.953388
S.E. of regression	1.624689	Akaike info criterion	3.924979
Sum squared resid	36.95462	Schwarz criterion	4.021553
Log likelihood	-29.39983	Hannan-Quinn criter.	3.929924
F-statistic	35.56688	Durbin-Watson stat	0.742061
Prob(F-statistic)	0.000035		

Рис. 2.28. Результати моделювання рівня економічної активності для вікової групи 15-24 років в ППП EViews

Таким чином, зростання ВВП на душу населення на 1 тис. грн призводить до зменшення рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років на 0.09% (рис. 2.29).

Обчислимо коефіцієнт еластичності, для чого спочатку знайдемо середні величини показників, які використовуються в моделі

$$15 - 24 = 39.01, \quad GDP = 37104.13, \quad Wage = 3625.81.$$

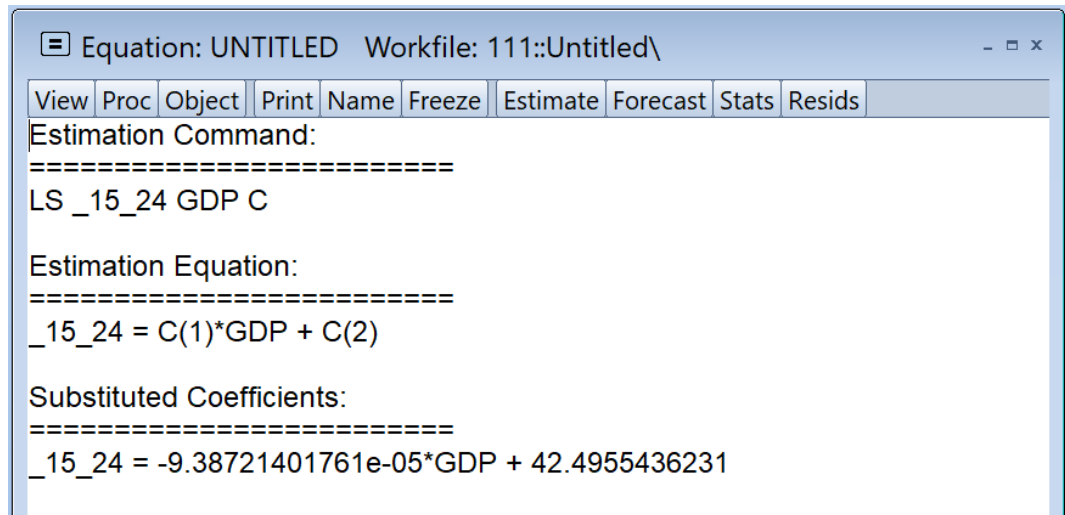

Рис. 2.29. Рівняння залежності рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років від ВВП на душу населення

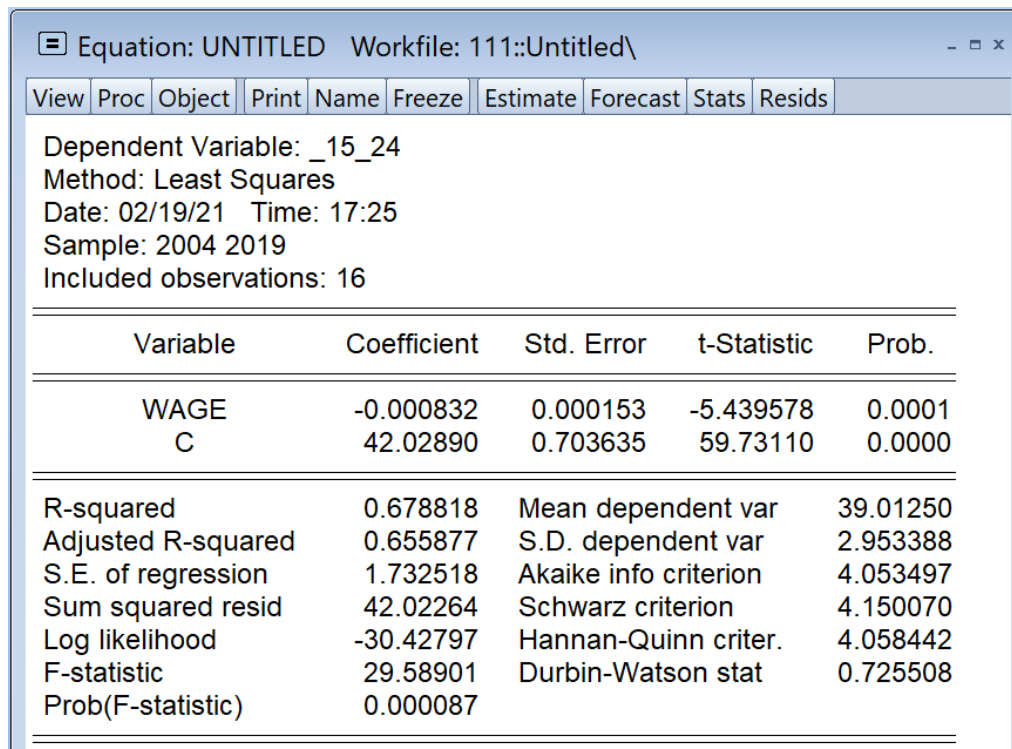
Коефіцієнт еластичності дорівнює:

$$E_{y/GDP} = a_1 \cdot \frac{\overline{GDP}}{15-24} = -0.0894.$$

Це говорить про те, підвищення ВВП на душу населення на 1%, при інших рівних умовах, спричиняє зменшення рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років в середньому на 0,0894% від його значення.

Результати побудови моделі залежності рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років від розміру середньої заробітної плати представлені на рис. 2.30 і показали достатньо значущість ($R^2 = 0.68$, тобто 68% варіації результативної ознаки пояснюється фактором GDP , $p - value < 0.05$).

Рівняння залежності має наступний вигляд (рис. 2.31) і говорить про те, що зростання середньої заробітної плати на 1000 грн призводить до зменшення рівня економічної активності населення віком 15-24 роки на 0,83%.

Equation: UNTITLED Workfile: 111::Untitled\

View Proc Object Print Name Freeze Estimate Forecast Stats Resids

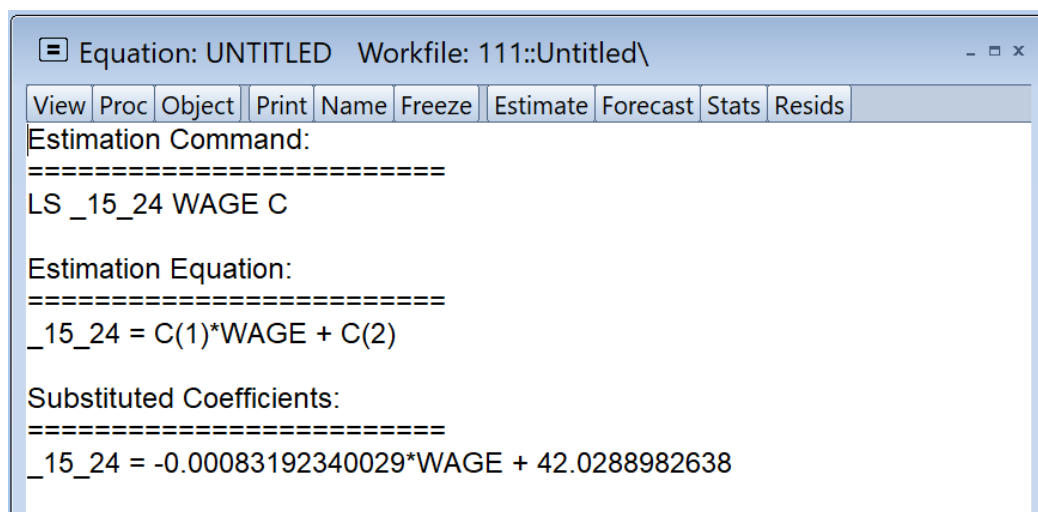
Dependent Variable: _15_24
 Method: Least Squares
 Date: 02/19/21 Time: 17:25
 Sample: 2004 2019
 Included observations: 16

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
WAGE	-0.000832	0.000153	-5.439578	0.0001
C	42.02890	0.703635	59.73110	0.0000

R-squared	0.678818	Mean dependent var	39.01250
Adjusted R-squared	0.655877	S.D. dependent var	2.953388
S.E. of regression	1.732518	Akaike info criterion	4.053497
Sum squared resid	42.02264	Schwarz criterion	4.150070
Log likelihood	-30.42797	Hannan-Quinn criter.	4.058442
F-statistic	29.58901	Durbin-Watson stat	0.725508
Prob(F-statistic)	0.000087		

Рис. 2.30. Результати моделювання залежності рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років від розміру середньої заробітної плати

Коефіцієнт еластичності в даному випадку дорівнює -0.07714, тобто підвищення розміру середньої заробітної плати на 1%, при інших рівних умовах, спричиняє зменшення рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років в середньому на 0,07714% від його значення.

Equation: UNTITLED Workfile: 111::Untitled\

View Proc Object Print Name Freeze Estimate Forecast Stats Resids

Estimation Command:
 =====
 LS _15_24 WAGE C

Estimation Equation:
 =====

$$_15_24 = C(1)*WAGE + C(2)$$

Substituted Coefficients:
 =====

$$_15_24 = -0.00083192340029*WAGE + 42.0288982638$$

Рис. 2.31. Рівняння залежності рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років від розміру середньої заробітної плати

Економічна активність більш дорослого населення України, а саме віком 25-29 років, також має тенденцію на зниження, але з більш різкими коливаннями і деяким підйомом в останні роки (рис. 2.32).

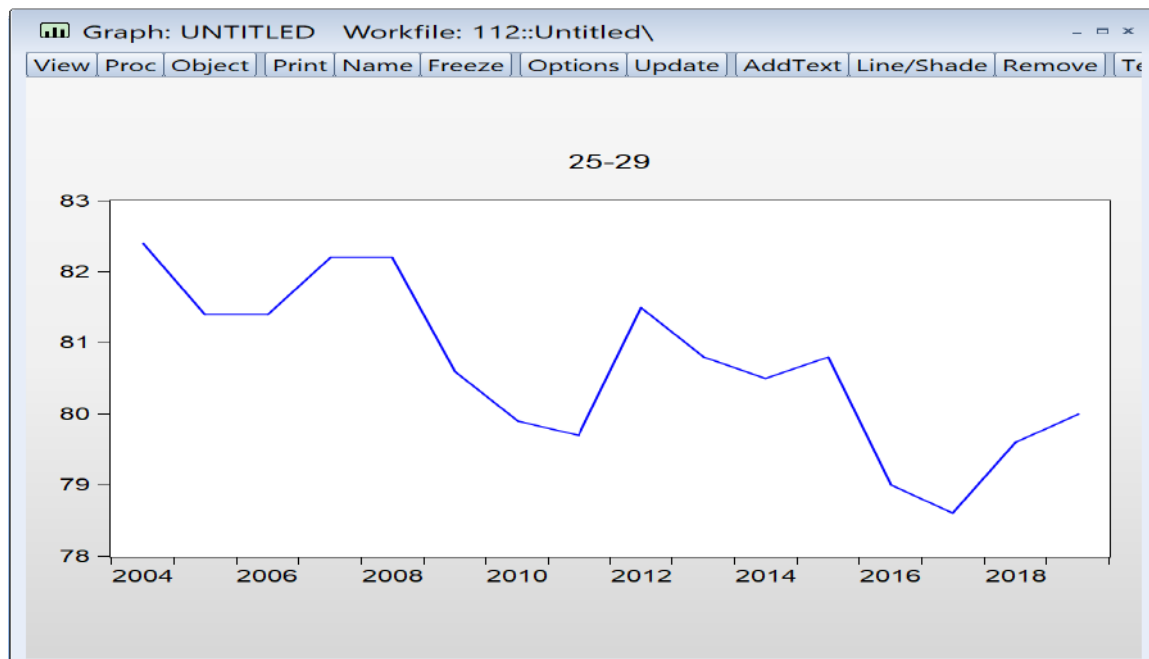

Рис. 2.32. Динаміка рівня економічної активності молоді в Україні у віці 25-29 років у 2004-2019 рр.

Стосовно зв'язку рівня економічної активності населення у віці 25-29 років та змінних *GDP* та *Wage* можна відмітити, що коефіцієнти кореляції вже мають менше абсолютне значення і зв'язок стає менш тісним (рис. 2.33).

Correlation					
	25_29	GDP	WAGE		
25_29	1.000000	-0.705705	-0.671714		
GDP	-0.705705	1.000000	0.995846		
WAGE	-0.671714	0.995846	1.000000		

Рис. 2.33. Кореляційна матриця змінних моделі для вікової групи 25-29 років

Моделювання залежності рівня економічної активності населення у віці 25-29 років та ВВП на душу населення дозволило отримати рівняння лінійної регресії (рис. 2.34), яке показало, що зростання ВВП на душу

населення на 1 тис. грн призводить до зменшення рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років на 0.03%.

Equation: UNTITLED Workfile: 112::Untitled\

View	Proc	Object	Print	Name	Freeze	Estimate	Forecast	Stats	Resids
Estimation Command:									
=====									
LS _25_29 GDP C									
Estimation Equation:									
=====									
$_25_29 = C(1)*GDP + C(2)$									
Substituted Coefficients:									
=====									
$_25_29 = -3.0343975687e-05 * GDP + 81.7883866669$									

Рис. 2.34. Рівняння залежності рівня економічної активності населення у віці 25-29 років від зростання ВВП на душу населення

Коефіцієнт еластичності дорівнює -0.01396, тобто підвищення ВВП на душу населення на 1%, при інших рівних умовах, спричиняє зменшення рівня економічної активності молоді у віці 25-29 років в середньому на 0,01396% від його значення. Побудова регресійної моделі впливу розміру середньої заробітної плати на рівень економічної активності молоді у віці 25-29 років показала, що зростання розміру середньої заробітної плати на 1000 грн призводить до зменшення рівня економічної активності населення віком 25-29 років на 0,26% (рис. 2.35).

Equation: UNTITLED Workfile: 112::Untitled\

View	Proc	Object	Print	Name	Freeze	Estimate	Forecast	Stats	Resids
Estimation Command:									
=====									
LS _25_29 WAGE C									
Estimation Equation:									
=====									
$_25_29 = C(1)*WAGE + C(2)$									
Substituted Coefficients:									
=====									
$_25_29 = -0.000263166288289 * WAGE + 81.6166916177$									

Рис. 2.35. Рівняння залежності рівня економічної активності населення у віці 25-29 років від розміру середньої заробітної плати

У випадку залежності рівня економічної активності молоді у віці 25-29 років від розміру середньої заробітної плати коефіцієнт еластичності дорівнює -0.01169, тобто підвищення розміру середньої заробітної плати на 1%, при інших рівних умовах, спричиняє зменшення рівня економічної активності молоді такого віку в середньому на 0,01169% від його значення.

Стосовно рівня економічної активності населення у віці 30-34 років, для дослідження з офіційних джерел маємо дані з 2014 року, але і за такий період можна побачити різкі коливання (рис. 2.36).

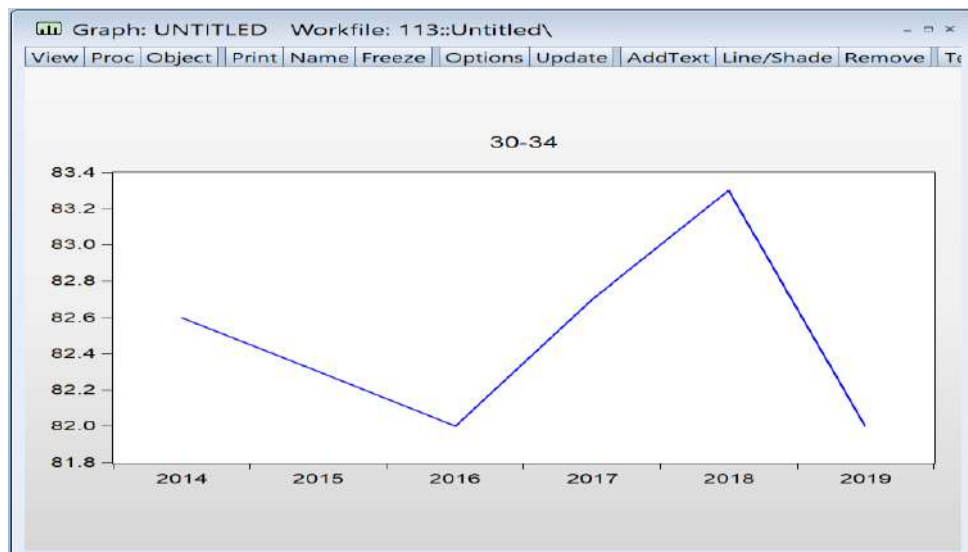

Рис. 2.36. Динаміка рівня економічної активності населення України у віці 30-34 років

Побудова кореляційної матриці показала відсутність істотного зв'язку з економічною активністю молоді у віці 30-34 років з розміром ВВП на душу населення та середньої заробітної плати (рис. 2.37).

G

Group: UNTITLED Workfile: 113::Untitled\

View

Proc

Object

Print

Name

Freeze

Sample

Sheet

Stats

Spec

Correlation

	_30_34	GDP	WAGE		
_30_34	1.000000	0.127091	0.122045		
GDP	0.127091	1.000000	0.995937		
WAGE	0.122045	0.995937	1.000000		

Рис. 2.37. Матриця коефіцієнтів парної кореляції змінних *30-34*, *GDP* та *Wage*

Таким чином, можна зауважити, що від показників ВВП на душу населення та рівня середньої заробітної плати в найбільшій мірі залежить рівень економічної активності молоді наймолодшої вікової категорії (15-24 роки), при цьому залежність має обернений зв'язок – зростання значень обраних для дослідження факторних ознак призводить до зниження рівня ЕА цієї вікової групи. Отже, зростання рівня життя в країні дозволяє молоді сконцентруватися на навчанні та не виходити на ринок праці. Щодо вікової групи 30-34 роки, то відсутність істотного зв'язку між досліджуваними показниками можемо трактувати таким чином, що рівень ЕА цієї вікової групи молоді в більшій мірі перебуває під впливом інших факторів, зокрема соціального характеру, до яких відносимо й ціннісні орієнтації. Отримані результати моделювання мають бути, разом з результатами опитування, покладені в основу розробки концептуальних підходів щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз динаміки показників економічної активності молоді у 2013-2019 рр. в Україні показав, що вони знаходяться у безпосередній залежності від тенденцій розвитку ринку праці та економіки в цілому. Серед вікових груп молоді рівень економічної активності є найвищим для вікової групи 30-34 роки (у 2019 р. – 82%, що майже на 20 в.п. перевищувало відповідний показник для населення у віці 15-70 років в цілому). Найнижчий, порівняно з іншими, рівень ЕА в усі роки виявлено в населення віком 15-24 рр., це пояснюється тим, що в даному віці людина зайнята навчанням та багато хто ще не виходить на ринок праці. Констатовано залежність рівня економічної активності молоді від рівня отриманої освіти та затребуваності молодих людей з певним рівнем освіти ринком праці (особи, які здобули професійно-технічну освіту мають другий після власників вищої освіти рівень ЕА – 82,6% у 2019 р.).

2. Аналіз структури зайнятості молоді в Україні за професійними

групами виявив позитивну тенденцію зростання частки молоді, що відноситься до професіоналів та фахівців (висококваліфіковані працівники) та зменшення частки молоді, що належить до групи «Найпростіші професії». Зростання частки зайнятих за професійною групою «Працівники сфери торгівлі і послуг» є характерним для всіх вікових груп зайнятих на ринку праці України.

3. Встановлено, що рівень безробіття молоді має суттєві розбіжності по її віковим групам, у 2019 р. та характеризується найвищим рівнем серед молоді 15-24 роки (15,4% у 2019 р.), що пояснюється відсутністю необхідного досвіду та компетентностей у представників зазначеної вікової групи. У якості позитивної тенденції слід зазначити не суттєве, проте зниження рівня безробіття молоді в Україні починаючи з 2017 р, при цьому найвищий рівень безробіття (13,5%) є характерним серед молоді, яка має базову, початкову загальну середню освіту або не має освіти взагалі. Загальний рівень безробіття молоді становив у 2019 р. в Україні 9,5% порівняно з рівнем безробіття всього населення у віці 15-70 років у 8,2%.

4. Констатовано, що суттєва частка молоді різних вікових груп (20-30%) є неформально зайнятими. За сукупність факторів це визнається негативним явищем, хоча з точки зору активної економічної активності молодих громадян це може розглядатися більш позитивно, ніж стан безробіття або потенційної економічної активності.

5. З використанням розробленої анкети, проведено структуроване вивчення ціннісних орієнтацій молоді, що впливають на її економічну активність. Виявлено, що вирішальним факторами при виборі роботи молодими людьми в Україні є: рівень оплати праці, цікавий зміст роботи та перспективи кар'єрного зростання, комфортні та безпечні умови праці. Згенеровано портрет сучасної української молоді в розрізі її ціннісних орієнтацій, до якого увійшли: 1) з блоку життєвих та побутових цінностей – сімейне щастя; любов; незалежність; 2) з блоку матеріальних – добробут близьких; матеріальна забезпеченість; власне житло; не користуватися

програмами споживчого кредитування; високий дохід; 3) з соціально-економічного блоку – інтелігентність, доброта та порядність керівника; свобода у виборі місця роботи; кваліфіковано виконувати свою роботу, працювати в дружньому колективі.

6. Виявлено вікову динаміку значущості ціннісних орієнтацій для молоді, на основі чого обґрунтовано, що діагностика ціннісної сфери молоді є важливою передумовою для формування дієвого механізму заохочення молоді до продуктивної економічної поведінки, складові якої залежать від рівня та якості економічної активності. Побудовано рельєф вікової динаміки ЕА молоді активного та інертного типів, активний пік якого припадає на 19-20-річний вік, а перехід до інертного типу зафіксовано починаючи з 30-річного віку. Виокремлено групи ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, що притаманні представникам активного та інертного типів ЕА.

7. З використанням методів кореляційного аналізу встановлено, що від показників ВВП на душу населення та рівня середньої заробітної плати в найбільшій мірі залежить рівень економічної активності молоді у віці 15-24 роки, при цьому залежність має обернений зв'язок (підвищення ВВП на душу населення на 1%, при інших рівних умовах, спричиняє зменшення рівня економічної активності молоді у віці 15-24 років в середньому на 0,0894%, підвищення розміру середньої заробітної плати на 1% -на 0,07714%). Отже, зростання рівня життя в країні дозволяє молоді сконцентруватися на навчанні та не виходити на ринок праці. Щодо вікової групи 30-34 роки, то відсутність істотного зв'язку між досліджуваними показниками можемо трактувати таким чином, що рівень ЕА цієї вікової групи більшою мірою перебуває під впливом інших груп чинників, зокрема чинників соціального характеру, до яких відносимо й ціннісні орієнтації.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ НА ОСНОВІ ЇЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

3.1 Концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій

За результатами проведеного дослідження теоретичних основ регулювання економічної активності молоді та показників економічної активності молоді на ринку праці України стає очевидним, що у поведінковій парадигмі суспільного розвитку актуалізується розробка концептуальних підходів щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. Регулювання економічної активності молоді традиційно є важливим, але у той же час складним завданням в сфері соціально-економічного управління. У сучасних умовах воно ускладнюється нестабільністю розвитку економіки та потребує пошуку нових підходів й інструментів стимулювання економічної активності, а також вимагає залученості усіх суб'єктів ринку праці та суспільних відносин. Науковцями доведено, що саме стимулювання економічної активності молоді має бути найважливішим фактором забезпечення сталого економічного розвитку України. В іншому разі економіка буде нести колосальні економічні збитки [48, с. 107].

Вважаємо, що завдання щодо регулювання економічної активності молоді (зокрема, у напрямі забезпечення активності діяльнісного типу), вирішення якого матиме низку значущих соціально-економічних ефектів, доцільно здійснювати з урахуванням ціннісних орієнтацій молоді, які визначають модель її поведінки на ринку праці. При цьому результати соціологічного виміру ціннісної сфери молоді та моніторингу її економічної активності пропонуємо розглядати як інформаційну базу для прогнозування

економічної поведінки молоді на ринку праці та базис для розробки й запровадження відповідних регулюючих заходів.

Вважаємо, що сучасні механізми регулювання економічної активності молоді мають ґрунтуватися на науковообґрунтованих висновках про те, що зв'язок ціннісних орієнтирів людини із її поведінкою має причинно-наслідковий характер. Цінності людині певні закономірності в її поведінці, впливаючи на різні аспекти сьогоденного і майбутнього життя. Цінності, які сьогодні закріплюються в свідомості людини, визначають її характер поведінки та культуру завтрашнього дня. Коли починається процес зміни ціннісних орієнтирів, то одночасно змінюється і вектор майбутнього розвитку, змінюється поведінка, міняються пріоритети [152].

Сучасна економічна теорія враховує поведінкові закономірності людської життєдіяльності, постійно розширюючи спектр поведінкових факторів впливу, серед яких, як зазначалося у першому та другому розділі дисертації, важливе місце посідають ціннісні орієнтації людини. Отже, теоретико-прикладною проблемою, що потребує наукового опрацювання у контексті пошуку резервів економічного зростання на різних рівнях управління за рахунок активізації економічної поведінки молоді на ринку праці є обґрунтування концептуальних підходів щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, розробка відповідних механізмів впливу та інструментарію прогнозування моделей поведінки молоді на ринку праці.

При цьому, як було зазначено у п.1.3 дисертації, регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій трактуємо як процес багатовекторного цілеспрямованого впливу на поведінку молоді на ринку праці та її економічну активність з метою ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, зростання рівня участі молоді у робочій силі, підвищенні якості трудового життя молоді та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин.

Пропонуємо логіко-змістовну схему механізму регулювання

економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій (рис. 3.1), об'єктом регулювання в якій виступає економічна активність молоді як прагнення реалізувати свій трудовий потенціал. Зазначений механізм спрямований на створення умов щодо зростання економічної активності молоді через стимулювання та підтримку такої поведінки на ринку праці, яка дозволяє вигідно реалізувати наявні здібності до праці, знання та досвід з урахуванням ціннісних орієнтацій. Змістовне наповнення запропонованого механізму включає методи, інструменти та напрями регулювання, що мають реалізовуватися такими групами суб'єктів: індивід, родина, суспільство, держава (зокрема, державні структури, на які покладено функції з регулювання ринку праці), заклади освіти, роботодавці та їх об'єднання, громадські та молодіжні організації.

Дія механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій має охоплювати всі рівні взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин (державний, регіональний та корпоративний), а також розповсюджуватися на рівень власника робочої сили (індивідуальний рівень), який є носієм ціннісних орієнтацій та демонструє певний тип поведінки на ринку праці.

Поведінка молоді на ринку праці та її економічна активність є результатом суб'єктивно-раціонального вибору, тобто вибору в контексті індивідуальних уявлень про раціональність певних дій. Індивідуальні економічні уявлення та поведінка людини є продуктом сформованих ціннісних орієнтацій та настанов. З урахуванням вищевикладеного, до інструментів регулювання запропоновано включити алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що дозволить більш адресно та ефективно впливати на поведінку молоді на ринку праці. В цьому полягає унікальність запропонованого механізму регулювання економічної активності.

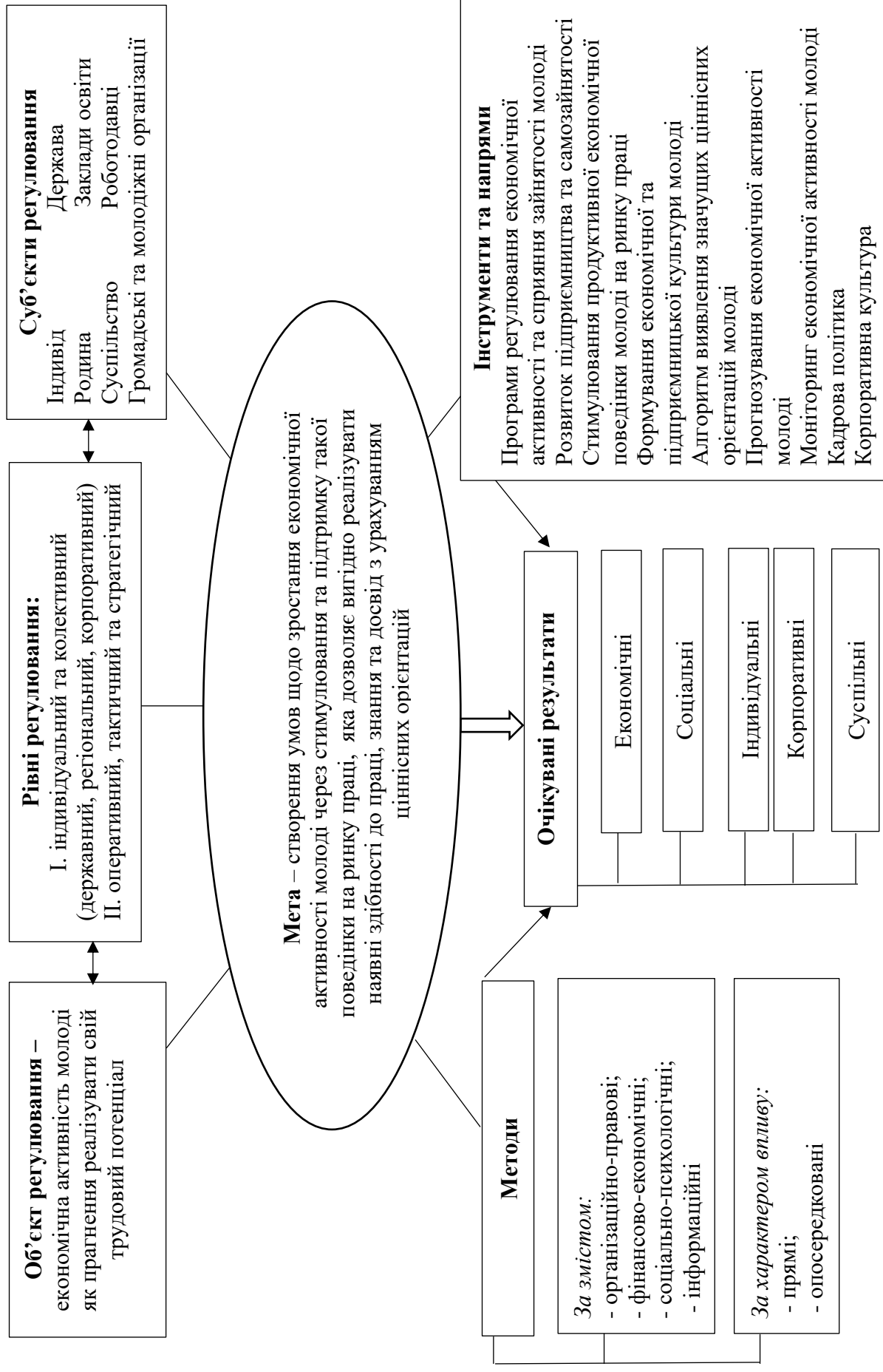

Рис. 3.1. Логіко-змістова схема механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій (авторська розробка)

При цьому вважаємо за доцільне диференційоване використання різних видів регулювання (коригуючого, превентивного, антикризового, стратегічного), залежно від актуальних завдань, фактичного та бажаного стану об'єкту регулювання (ЕА молоді), характеристик зовнішнього середовища (ринку праці, його молодіжного сегменту, стану національної економіки, ситуації в компанії тощо) [115]. Доречність використання того чи іншого виду регулювання визначається їх особливостями та спрямованістю:

корегуюче регулювання використовують суб'єкти за потреби приведення показників, видів та або типів економічної активності молоді до цільових (бажаних) параметрів у короткостроковій та середньостроковій перспективі, як на індивідуальному, так і на колективному рівнях регулювання. Слід зауважити, що корегуючому регулюванню може підлягати не тільки безпосередньо економічна активність молоді, але й ціннісні орієнтації, що визначають її активність та поведінку на ринку праці. В цьому контексті зростає роль зовнішнього оточення молодої людини починаючи від родини та друзів і завершуючи суспільством, яке підтримує той чи інший набір значущих цінностей;

превентивне регулювання орієнтовано на недопущення та/або попередження виникнення небажаних ситуацій в сфері економічної активності молоді, пов'язаних зі зниженням її конкурентоспроможності та становища на ринку праці, зокрема через зовнішні загрози. Даний вид регулювання економічної активності молоді ґрунтується на результатах оцінки/самооцінки потенційних можливостей молоді ефективно реалізувати свій трудовий потенціал у процесі зайнятості. Превентивне регулювання має перспективний характер та має реалізовуватися як безпосередньо індивідами, так й іншими суб'єктами регулювання;

антикризове регулювання має за мету захист молоді від кризових явищ в сфері економіки, ринку праці та зайнятості, а також мінімізацію наслідків цих явищ, що обмежують можливості молоді щодо реалізації економічної активності та демонстрації її продуктивного типу. Основними групами

суб'єктів для яких є доступним даний вид регулювання є держава та роботодавці, що мають здійснювати свої регулюючі функції на колективному рівні з метою недопущення руйнування трудового потенціалу молоді, її вимушеного виходу зі сфери зайнятості та ринку праці в цілому, зниження рівня доходів тощо;

стратегічне регулювання має довгостроковий характер та реалізується з метою реалізації стратегічних цілей щодо показників та стану економічної активності молоді на відповідному рівні, формування та закріплення конкурентних переваг молоді на ринку праці, що дозволять їй долучитися до умов гідної зайнятості. Передбачає окреслення альтернативних стратегій поведінки молоді на відповідному ринку праці, їх оцінку та визначення послідовності дій щодо реалізації обраної стратегії. Зазначений вид регулювання має бути закладений в основу розробки державної молодіжної політики та політики зайнятості, а також корпоративної кадрової стратегії.

Розглянемо ролі окреслених в схемі на рис. 3.1 суб'єктів регулювання економічної активності молоді. Перш за все зазначимо, що чим більш активною та різноспрямованою є взаємодія суб'єктів регулювання з молоддю та між собою, тим більш впливовою є їх роль на економічну поведінку молоді, її активність на ринку праці. Перекладаючи відповідальність на інших (за принципом субсидіарності) та зменшуючи взаємодію суб'єкти регулювання економічної активності втрачають свій вплив. Таким чином, за пасивної ролі більшості суб'єктів регулювання на відповідному ринку праці можуть виникати ситуації, що перешкоджають ефективній реалізації трудового потенціалу молоді та стримують економічне зростання.

Індивід – центральний суб'єкт здійснення регулюючого впливу на економічну активність, оскільки економічна активність людини визначається, перш за все, її внутрішніми рушійними силами (рівнем мотивованості, ціннісними орієнтаціями, соціально-демографічними характеристиками особистісними та професійними якостями, рівнем працездатності тощо). Саме індивід безпосередньо зацікавлений у тому, щоб

його здатність до праці набула форми людського капіталу. При чому, цей інтерес є найбільш яскраво виражений у молоді, яка знаходить на етапі свого професійного, особистісного самовизначення та має найвищий ресурсний потенціал порівняно з іншими віковими групами в складі робочої сили. В контексті тематики даного дослідження, слід зауважити, що ціннісні орієнтації можуть розглядатися як окрема складова людського капіталу.

Під час соціальної взаємодії люди прямо чи опосередковано впливають на ціннісні орієнтації іншої людини, тим самим впливаючи на її економічну активність. Виступаючи суб'єктом регулювання економічної активності індивід здійснює вольове зусилля, яке керується ціннісними орієнтаціями та спрямоване на задоволення ціннісних індивідуальних потреб, тим самим скеровуючи свої дії на ту чи іншу економічну діяльність, той чи інший тип економічної активності. Отже, важливість індивідуального впливу на процес регулювання економічної активності важко переоцінити, саме на цьому рівні здійснюється майже прямий регулюючий вплив. Це може бути як самовплив, так і вплив одного індивіда на іншого. Впроваджуючи регулюючі заходи, потрібно враховувати потенційну ефективність індивідуального впливу, адже при високій ефективності, амплітуда змін буде досить низькою, тому що вплинути на індивідуальному рівні досить важко і стимулюючи регулюючий процес потрібно попередньо мати уяву (на основі застосування діагностичної методики виявлення пріоритетних ціннісних орієнтацій) про напрям регулюючого впливу. Також можна розглядати варіант використання адаптивних механізмів регулювання, що надасть можливість досягти бажаного результату.

Родинний вплив – колективний суб'єкт впливу на економічну активність на рівні сімейних відносин. Сімейне середовище забезпечує контекст, в якому виховується молодь та згодом потрапляє під дію зовнішнього середовища (освітньої сфери, економічних відносин, суспільних відносин, ринку праці тощо). Родина створює середовище, в якому індивід формує своє уявлення про оточуючий світ, закріплює комплекс спільних

ціннісних орієнтирів. Даний суб'єкт регулювання економічної активності має вплив на ранніх стадіях формування ціннісних орієнтацій, який можна вважати прямим впливом. Слід наголосити, що родина відіграє фундаментальну роль в формуванні ціннісних орієнтирів, вплив родини на ціннісну карту індивіду зазвичай є найсуттєвішим. Середовище сім'ї та сімейної культури може суттєво впливати на особистість молодої людини, її поведінку, переконання та цінності. Виходячи на ринок праці, в першу чергу, представники молоді демонструють свої родинні цінності, що були набуті в сім'ї, а вже потім відбуваються зміни ціннісних орієнтирів через вплив соціально-економічного середовища. Чим більше цінності родини будуть збігатись із цінностями, що пропагують державні інститути та суспільство, тим швидше та ефективніше молода людина зможе вбудуватись в соціально-економічне середовище та максимально реалізувати свій потенціал економічної активності. Натомість, суттєве відхилення родинних цінностей від державних та суспільних цінностей сповільнить реалізацію трудового, інноваційного, креативного потенціалу молоді, гальмуватиме її економічну активність та не дасть можливості в найближчій перспективі успішно реалізувати себе на ринку праці.

Крім того, саме в родині, перш за все, формується економічне мислення індивіда та його уявлення про економічні відносини. Рівень доходів та життя родини (домогосподарства), наявність заощаджень, альтернативні джерела доходів, статус на ринку праці старших членів родини, сприйняття праці як цінності, сімейний бізнес, трудові династії в родині, володіння власністю тощо є імперативами поведінки молодої людини на ринку праці, а також чинниками, що визначають її економічну активність та ймовірність переходу від потенційної до фактичної активності. Індивідуальні відмінності та конкурентні переваги молоді за умов позитивного родинного впливу стають основою економічних досягнень.

Важливим суб'єктом регулювання економічної активності молоді є, на нашу думку, *суспільство* – складна соціальна система, в якій особливе місце

посідає інститут праці, через який безпосередньо й реалізується економічна активність індивідів.

В сучасній поведінковій парадигмі суспільного існує беззаперечне усвідомлення важливості соціального впливу на економічну поведінку людини й безпосередньо на економічну активність молоді. Соціальне середовище підтримує збереження встановлених суспільством цінностей, культурних традицій, тим самим задаючи певний напрямок соціально-економічного розвитку окремій соціальній спільноті. Суспільство спроможне регулювати як економічну активність молоді, так і впливати на її ціннісні орієнтації через суспільну думку, підтримку чи критику тих чи інших моделей економічної поведінки та груп цінностей, що відповідають певному етапу розвитку суспільства. Саме суспільна думка може стати основою прийняття відповідних економічних рішень суб'єктами господарювання та учасниками ринку праці. В контексті регулювання економічної активності під впливом суспільства частіше за все формується уявлення про престижні/не престижні професії та види зайнятості; прийнятність/не прийнятність тіньової зайнятості; привабливість/не привабливість найманої праці тощо.

Хоча соціальний вплив є досить суттєвим, він не завжди провокує розвиток інновацій, тому що своїм впливом спільнота перешкоджає проникненню нової інформації, інших цінностей, що могли б надати поштовх для інноваційності. Цей феномен слід прийняти до уваги всім іншим суб'єктам регулювання економічної активності молоді та враховувати його при запровадженні відповідних регулюючих методів та інструментів.

Держава виступає специфічним суб'єктом регулювання в межах можливого усвідомленого впливу на економічну активність молоді, оскільки більшість інших суб'єктів є певною мірою залежними від неї та у своїй регулюючій діяльності мають керуватися нормативно-правовою базою, запропонованою державою. Основна роль держави в регулюванні економічної активності молоді – це ефективне управління всіма наявними в

країні ресурсами шляхом прийняття гнучких стратегій, заснованих на доступі до можливостей та уникненні загроз, а також створення рівних можливостей всім учасникам ринку праці, забезпечення умов для реалізації праці на гідну працю. Саме держава має виконувати антидискримінаційні функції на ринку праці та забезпечувати всебічну підтримку особам (перш за все, молоді), які демонструють потенційну економічну активність, але з різних причин ще не отримали статус зайнятих. Серед державних органів функції щодо регулювання ринку праці та економічної активності населення, зокрема молоді, найбільш активно виконує Державна служба зайнятості та її регіональні підрозділи. Згідно запропонованих у дисертації концептуальних засад регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, центри зайнятості мають врахувати ціннісні орієнтації молоді разом з її соціально-демографічними та професійно-кваліфікаційними характеристиками при реалізації таких своїх статутних функцій:

- сприянні громадянам у підборі підходящої роботи;
- надані роботодавцям послуг із добору працівників;
- сприянні громадянам в організації підприємницької діяльності;
- організації підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних;
- проведенні професійної орієнтації населення;
- додатковому сприянні у працевлаштуванні окремих категорій громадян, які неконкурентоспроможні на ринку праці.

Це суттєво вплине на покращання ситуації на ринку праці, максимально повне залучення молоді до сфери зайнятості, сприятиме зниженню рівня молодіжного безробіття.

В умовах розвитку економіки знань особлива роль щодо формування цінностей молоді та регулювання її економічної активності належить *зкладам освіти*. Оскільки ціннісні орієнтації індивіда активно починають формуватися на стадії його соціалізації, освітній процес та заклади освіти можуть суттєво впливати на формування тих чи інших ціннісних орієнтацій,

які підтримуються суспільством та згодом стануть основним рушієм економічної поведінки та економічної активності на ринку праці.

Потреба в освіті, що несе в собі ціннісну складову постійно збільшується, оскільки у суспільстві в цілому та в економіці спостерігається зростання випадків поведінкових розладів та відсутність єдності усвідомлення людських цінностей. Криза людських цінностей одна з негативних рис сучасного суспільства, що віддзеркалюється у всіх сферах його життєдіяльності, зокрема на економічній та зачіпає всі соціально-демографічні групи, у тому числі – й молодь.

Типи та змістовний рівень цінностей, що формуються у молоді може залежати від типу закладу освіти. Так, загальнолюдські цінності (доброта, порядність, чесність, повага до старших тощо) слід починати формувати ще у дошкільних навчальних закладах, а поглиблювати - в закладах освіти наступних рівнів (загальноосвітніх, професійно-технічних, закладах вищої освіти). Аналогічно, в дошкільних закладах освіти доцільно починати формувати економічне мислення дитини, а в подальшому розвивати її уявлення про економічні процеси та формувати мотивацію до певного типу економічної активності. В останньому виключно важлива роль належить закладам вищої освіти.

Наразі заклади вищої освіти (ЗВО) мають сприйматися як джерело трьох найважливіших складових для прогресу та економічного зростання в сучасному суспільстві:

- 1) нові відкриття;
- 2) експертні знання;
- 3) висококваліфіковані фахівці.

Роль ЗВО у регулюванні економічної поведінки молоді може бути як прямою, так і опосередкованою, в той час як їх роль у формуванні цінностей є виключно важливою. Вища освіта впливає на відтворення та розвиток знань, формування світогляду, ціннісних орієнтацій, загальної культури молоді, розвиток науки, підготовку висококваліфікованих фахівців для всіх

сфер економічної діяльності, формування наукових кадрів, розвиток інтелектуального потенціалу. Вища освіта безпосередньо пов'язана з ринком праці та економічною діяльністю, так як безпосередньо здійснює підготовку кадрів. Система вищої освіти має бути спрямована на гармонізацію інтересів учасників освітнього процесу та представників ринку праці, роботодавців, а також держави з позицій досягнення ефективного використання людського капіталу [5].

Статистика доводить, що дві третини національного багатства сучасної економіки припадає на людський капітал, який формується у вищій освіті. Фахівці з вищою освітою виробляють 56% ВВП [2].

В методиці Всесвітнього економічного форуму стосовно розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності вища освіта та професійна підготовка віднесена до найвагоміших чинників підвищення ефективності [80]. Тому розвинені країни, а також ті, які стали на шлях економічного розвитку й суспільного прогресу, приділяють неухильну увагу поширенню вищої освіти серед населення. Таким чином, країни, які піклуються про стан вищої освіти, суттєво підвищують економічну активність молодих фахівців, впливають на формування їх культурної та ціннісної сфери, які в свою чергу також є сприятливим та необхідним підґрунтям до ефективної економічної активності. Саме через таку залежність зокрема й проявляється регулююча роль закладів освіти щодо економічної активності молоді.

Науковці стверджують, що під час отримання вищої освіти важливим є формування у свідомості студентів ідеї про необхідність постійного опанування новітніх методів, методик, техніки, технологій, способів господарювання, а також розробки власних пропозицій щодо вдосконалення професійної діяльності у відповідній сфері. Фахівці з вищою освітою повинні уміти працювати в колективі, мати критичне мислення, об'єктивну самооцінку, адекватну амбіційність, задатки стратегічного мислення, навички провадження науково-дослідної діяльності, реалістично сприймати економічні процеси, уміти накопичувати, аналізувати й орієнтуватись у

масивах інформації тощо [22]. Наряду з практичними професійними навичками випускники вищих навчальних закладів мають набути нових ціннісних уподобань, які будуть тривалий час стимулювати їх економічну активність, підштовхувати до самореалізації та інноваційної діяльності.

За результатами аналізу професійних умінь в Україні, вітчизняні фахівці відзначають значний попит на розвинуті когнітивні уміння, що дають можливість працівникам здійснювати аналіз та вирішувати проблеми, раціонально розподіляти свій час, розвиватись і опановувати нові методи роботи та ефективно спілкуватись. До того ж користуються попитом працівники, які демонструють самоорганізацію, стійкість, прагнення до навчання та командної роботи. Суттєвою вимогою роботодавців до випускників ЗВО є комплекс підприємницьких та комунікативних навичок [150].

Зробимо висновок, що всі ці компетентності знаходяться поза професійно-теоретичного багажу знань, а мають сенсо-життєве значення та виходять на перший план затребуваних компетенцій молодого фахівця. Для актуалізації у молоді ціннісних орієнтацій самореалізації, інноваційного мислення, незалежності, духу підприємництва, формування у них мотивації та поведінкових установок, необхідних для високого рівня економічної активності, в вищих навчальних закладах освіти та закладах освіти на всіх рівнях має систематично відбуватися послідовна, цілеспрямована і комплексна робота по реалізації програм формування ціннісних орієнтацій. Такі програми мають сприяти становленню ціннісних орієнтацій, що позитивно вплинуть на реалізацію трудового потенціалу представників молоді.

В закладах освіти існують правила і норми, закріплено рольові моделі поведінки, що формують цінність поваги до інших, етичні цінності, цінності толерантних відносин між людьми тощо. Заклади освіти впливають на формування ціннісних орієнтацій студентів та учнів також й у неформальній формі через моделі поведінки вчителів та викладачів, які є прикладом для наслідування ціннісних орієнтацій. Студентів та учнів слід заохочувати бути

відповідальними за власні дії, вчити поважати і поводитися з іншими доброзичливо, це в майбутньому допоможе молодій людині ефективно комунікувати в сфері соціально-трудових відносин [113]. Тільки за таких умов, виходячи на ринок праці молодь буде демонструвати рівень економічної активності відповідно сформованих в закладах освіти ціннісних орієнтацій, які спонукатимуть їх до ефективної реалізації свого економічного потенціалу.

Безпосередній зв'язок освіти з ринком праці, у тому числі й через ціннісну сферу відіграє важливу роль для забезпечення економічного зростання. Міжнародна організація праці констатує, що існує двосторонній зв'язок між системою освіти та ринком праці. Система освіти поставляє на ринок праці освічену робочу силу для економіки, в той час як ринок праці – за допомогою структури заробітної плати за професіями та іншими змінним ринку праці передає сигнали по видах професій та рівнях кваліфікації, очікуваних від системи освіти [144]. Отже, оперативно реагуючи на такі сигнали ринку праці освіта створює передумови успішної траєкторії молоді, яка закінчила навчальні заклади на ринку праці, а ігноруючи їх й не змінюючи технології та програми навчання, заклади освіти обмежують можливості молоді щодо реалізації її потенційної економічної активності.

Таким чином, підсумовуючи зазначимо, що сучасна освіта – це не тільки сфера формування затребуваних ринком праці компетентностей, а й середовище набуття ціннісних орієнтацій, які стимулюють економічну активність молоді. Отже, рекомендації щодо розвитку закладів вищої освіти в Україні як суб'єкту регулювання економічної активності молоді полягають у інтеграції в освітній процес підходів щодо формування ціннісних орієнтацій молоді, проектування стратегій поведінки молоді на ринку праці, розвитку кадрового потенціалу ЗВО (рис. 3.2).

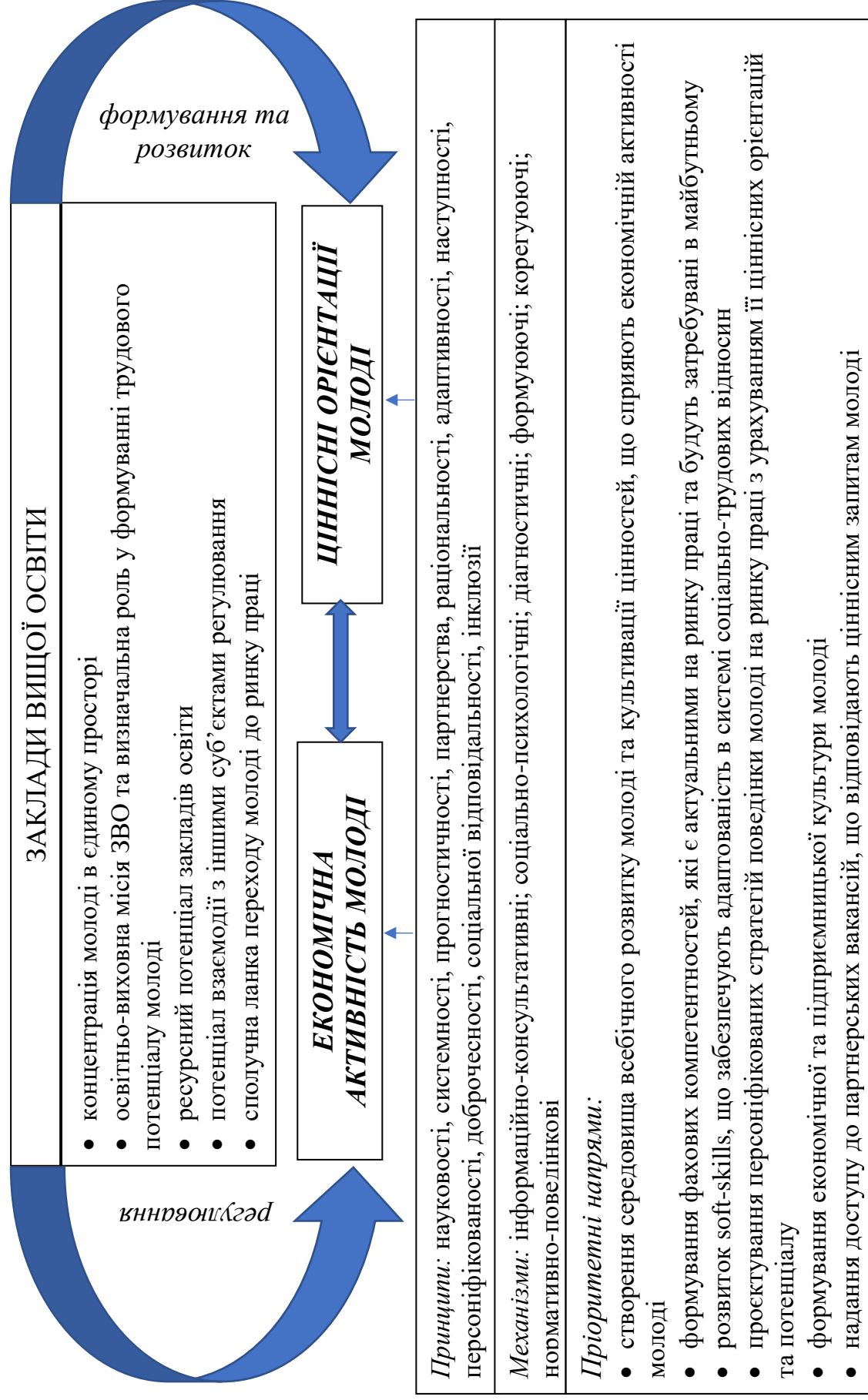

Рис. 3.2. Перспективна роль закладів вищої освіти в процесі регулювання економічної активності молоді в Україні

Вважаємо, що ЗВО механізми свого регулюючого впливу мають застосовувати відносно молоді персоніфіковано залежно від стадії переходу її на ринок праці [86, с. 36]: особи, які перейшли (мають стабільну зайнятість та/або задоволені своєю роботою); особи, які знаходяться в процесі переходу; особи, перехід яких на ринок праці ще не розпочався.

Через формування та пропозицію умов зайнятості впливають на економічну активність молоді *роботодавці та їх об'єднання*. Зазначений вплив є актуальним для сфери найманої праці, до якої, як свідчать результати досліджень, залучається переважна більшість економічно активної молоді. Як суб'єкти регулювання економічної активності молоді, роботодавці на початковому етапі взаємодії з молоддю, яка виходить на ринок праці, ще на мають впливу на її ціннісні орієнтації. В подальшому через корпоративну кадрову політику та корпоративну культуру певні цінності компанії можуть бути трансльовані на молодих працівників. Якщо має місце неспівпадіння цінностей, актуальним може бути запровадження адаптивного механізму регулювання економічної активності молоді на основі їх ціннісних орієнтацій (п. 3.2 дисертації). Виявивши пріоритетні ціннісні орієнтації молодого працівника роботодавець повинен врахувати їх при формуванні ціннісної пропозиції на ринку праці з метою задоволення ціннісних потреб працівника. Саме це стимулюватиме молоду людину до підвищення економічної активності та ефективізації праці. Крім того, слід зазначити, що регулююча роль роботодавців може проявлятися у встановленні особливих умов зайнятості для молоді порівняно з іншими категоріями пошукачів роботи, що визначається специфікою певної сфери діяльності, особливостями кадрової політики, рівнем соціальної відповідальності бізнесу тощо. При цьому важливою передумовою розвитку економічної активності молоді та, зокрема, її активного типу, має бути обмеження дискримінаційних проявів з боку роботодавців відносно молоді, як на етапі працевлаштування, так і на етапі зайнятості. У той же час, прояви дискримінації в сфері найманої праці відносно молоді можуть виступати своєрідним каталізатором прагнення

молоді до самозайнятості та підприємництва.

Останнім часом в суспільстві в цілому та в процесах, що охоплюють сферу соціально-трудових відносин зростає значущість *громадських та молодіжних організацій*. Особливості їх діяльності, що пов'язані з орієнтацією на молодих людей та їх активною позицією, передбачають особистісний розвиток та добровільну участь обумовлюють доцільність включення молодіжних та громадських організацій у механізм формування ціннісних орієнтацій молоді та регулювання її економічної активності. Відмінна риса громадських та молодіжних організацій як суб'єктів регулювання економічної активності молоді полягає в тому, що, як правило, вони об'єднують молодих людей, які вже мають схожі або аналогічні ціннісні орієнтації. Крім того, широкий спектр діяльності сучасних громадських та молодіжних організацій та більша їх свобода у формах впливу порівняно з іншими суб'єктами (через менший рівень бюрократизму та формалізму) дозволяє отримати позитивні результати для здоров'я і благополуччя молодих людей, робить внесок у покращання результатів формальної та неформальної освіти, впливає на потенційні можливості працевлаштування і створює сприятливі умови для особистого і соціального розвитку молоді. Це в свою чергу, спричиняє позитивний вплив на економічну активність молоді, її рівні та типи.

Як було акцентовано на рис. 3.1, концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій мають ґрунтуватися на гнучкому використанні суб'єктами регулювання чотирьох основних груп методів, які залежно від ступеня впливу на прагнення молоді реалізувати свій трудовий потенціал можуть бути прямими або опосередкованими.

Організаційно-правові методи передбачають формування дієвої системи норм, правил, законів, що регламентують взаємовідносини суб'єктів соціально-трудових відносин; визначають статус молоді, її права та гарантії; регулюють умови зайнятості та економічну активність молоді на ринку праці.

Зазначена група методів реалізується через адміністративний вплив на об'єкт регулювання та є прерогативою таких суб'єктів регулювання як держава та роботодавці. Організаційно-правові методи за своїм характером спричиняють прямий вплив на економічну активність молоді та її параметри.

Фінансово-економічні методи, на нашу думку, в сучасних умовах мають бути одним з основних засобів регулювання, оскільки використання фінансово-економічних методів та інструментів для активізації економічної активності молоді має доведену ефективність та є традиційним для сфери соціально-економічного управління. Дослідження показує, що економічні цінності сучасної молоді виходять на перший план, тому стимулювання саме цієї сторони ціннісних орієнтацій буде найбільш дієвим та ефективним з точки зору регулювання економічної активності молоді, спроможним досягти результатів в короткостроковій перспективі. Саме на цій групі методів базується переважна більшість інструментів та напрямів регулювання економічної активності, виокремлених в рекомендованому механізмі (рис. 3.1). Фінансово-економічні методи впливу є доступними для всіх суб'єктів регулювання, проте, слід зауважити, що вони не завжди можуть мати прямий вплив. Отже, це має бути враховано при практичній реалізації механізму регулювання економічної активності молоді як на індивідуальному, так і на колективному рівнях.

В умовах поведінкової парадигми суспільного розвитку виключно важливою є роль особистісних чинників, здібностей та чинників індивіда, що визначають його поведінку та економічну активність. Отже, окремі аспекти економічної поведінки молоді будуть перебувати під впливом *соціально-психологічних методів*. Проте, слід зазначити, що сучасна економіка недостатньо використовує аналіз соціологічних та психологічних факторів, які впливають на економічну поведінку людини, зосередившись переважно на вузьких поведінкових припущеннях. Професійне використання соціально-психологічних методів, які будуть впливати на економічну активність молоді, вимагатиме від суб'єктів регулювання міждисциплінарного підходу,

що включатиме ідеї з різних наук, включаючи соціологію, економічну психологію, еволюційну біологію та нейроекономіку тощо. Створюючи умови для комфортного психоемоційного стану людини з використанням соціально-психологічних методів через непрямий вплив можливо змотивувати молоду людину до виконання певних економічних дій, які призведуть до збільшення економічної активності, тим самим це підвищить конкурентоспроможність молоді на ринку праці. Пріоритетне використання соціально-психологічних методів є більш органічним такими суб'єктам як родина, громадські та молодіжні організації, однак вони можуть бути рекомендовані й для використання закладами освіти та роботодавцями. Зазначена група методів має переважно опосередкований вплив на економічну поведінку молоді та її активність на ринку праці, хоча на ціннісні орієнтації вона спроможна справляти прямий вплив.

Важливим засобом впливу на поведінку людини стають *інформаційні методи*, за допомогою яких молодь може не лише отримати достовірну інформацію щодо стану ринку праці та актуальних умов зайнятості, але й про ті цінності, що підтримуються суспільством та/або певною корпоративною культурою. Характер впливу інформаційних методів на економічну активність та ціннісні орієнтації молоді є аналогічним, як у соціально-психологічних. В період світової пандемії COVID-19 інформаційний вплив набуває виключної важливості, оскільки особисте спілкування між людьми (вплив соціально-психологічних методів) зменшується, натомість збільшується спілкування через платформи віртуального мережевого простору. В механізмі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій інформаційним методам відводиться також допоміжна роль щодо інформування молоді відносно результатів реалізації організаційно-правових та фінансово-економічних методів. При цьому, суб'єктам регулювання слід звернути увагу на якість інформації, канали та засоби її передачі, що будуть більш зручними для молоді.

Таким чином, суб'єкти регулювання залежно від цілей, які вони мають

щодо регулювання економічної активності, наявних ресурсів, рівня регулювання мають обирати ту чи іншу групу методів, або використовувати їх послідовно чи комбіновано.

З метою регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій пропонуємо суб'єктам регулювання реалізовувати інструменти та напрями (рис. 3.1), що охоплюють різні рівні впливу та дозволяють отримати важливі соціально-економічні результати індивідуального, корпоративного та суспільного значення. Зміст запропонованих регуляторних інструментів та напрямів буде розкрито у пп. 3.2, 3.3 дисертації.

Очікувані результати регулюючого впливу на економічну активність молоді та її ціннісні орієнтації за рахунок практичної реалізації напрацьованих концептуальних підходів щодо регулювання економічної активності молоді представлено у матриці (табл. 3.1). Її елементи можуть бути запровадженні у програми регулювання економічної активності та сприяння зайнятості молоді та кадрову політику (на всіх рівнях управління) з метою оцінки ефективності програмних заходів.

Таким чином, підсумовуючи зазначимо, що запропоновані концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій в кінцевому рахунку сприятимуть не лише зростанню економічної активності молоді та стимулюванню її активного типу, а й розвитку трудового потенціалу молоді в широкому контексті та зміцненню її людського капіталу.

Цілі механізму регулювання, логіко-структурна схема якого наведена на рис. 3.1, спрямовані на зростання конкурентоспроможності молоді на ринку праці та нагромадження її людського капіталу, адже людський капітал є втіленням в людині здатності забезпечувати зростання доходу завдяки освіті, знанням, професійній підготовці, здоров'ю, природним здібностям, цінностям.

Таблиця 3.1

**Матриця результатів регулювання економічної активності
молоді на основі її ціннісних орієнтацій***

Очікувані результати регулювання	Рівні реалізації механізму регулювання економічної активності молоді		
	державни й	корпоративн ий	індивідуальн ий
економічні			
Зростання рівня економічної активності молоді	++	+	+
Скорочення молодіжного безробіття та забезпечення ефективної зайнятості молоді	++	+	+
Ефективне використання професійного потенціалу молоді	+	++	++
Зростання валового внутрішнього продукту	++	+	+
Зростання ефективності та продуктивності праці		++	+
Зменшення трансакційних витрат на ринку праці	+	+	+
Зниження міграційних намірів молоді	++	+	
Зростання рівня доходів та якості життя молоді	+	+	+
Зростання ефективності інвестицій в освіту	+	+	+
Скорочення частки молоді, яка не залучена ні до освіти, ні до ринку праці	+		
соціальні			
Реалізація прав молодої людини на гідну працю	+	+	+
Зростання рівня задоволення потреб молоді			++
Зниження соціальної напруги завдяки гармонізації ціннісних запитів	++	+	+
Соціальна задоволеність молоді через задоволення її ціннісних запитів	+	+	++

* символом «++» позначено більш високу важливість досягнення результату для певного рівня регулювання

Джерело: складено автором

Зростання уваги до цієї проблеми в сучасних умовах обумовлюється по-перше, тим, що в економіці знань людські ресурси, що є носіями людського капіталу розглядаються як основний чинник виробництва, а по-друге, доведено, що ефективність інвестицій у людський капітал є значно вищою, порівняно з фізичним капіталом [42]. Крім того, з використанням запропонованого механізму регулювання економічної активності є можливою реалізація такого стратегічного пріоритету подолання негативних змін на ринку праці, як зменшення ризиків зростання безробіття серед молоді, працевлаштування випускників вищих та професійно-технічних навчальних закладів [122, с. 13].

3.2. Рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді

Як вже зазначалося, в даному дослідженні економічну активність молоді розглядаємо не лише як суто кількісний показник, що відображає чисельність молоді у складі робочої сили, а й як якісну характеристику прояву здатності до праці, що зокрема обумовлює продуктивну економічну поведінку молоді на ринку праці.

Продуктивна економічна поведінка передбачає отримання суб'єктом її реалізації доходу або іншого блага (у будь-якій формі), що буде задовольняти потреби людини на рівні необхідному їй для життєдіяльності. Тобто, якщо працюючи, молода людина не отримує доходу, щоб задовільнити свої потреби – її економічна активність не буде продуктивною, незалежно від рівня цієї активності.

Отже, об'єктом регулювання (рис. 3.1) визначено економічну активність молоді, як прагнення до реалізації або практичну реалізацію трудового потенціалу.

За результатами вимірювання впливу ціннісних орієнтацій на

економічну активність молоді, результати якого наведено у другому розділі дисертації було зроблено висновок, що окремі ціннісні орієнтації можуть як стимулювати економічну активність, так і пригнічувати її. Отже, свідомо та цілеспрямовано впливаючи на процес формування ціннісних орієнтацій людини можливо здійснювати вплив на економічну активності та стимулювати продуктивну поведінку на ринку праці. При цьому, процес впливу має бути «м'яким», оскільки використання агресивних методів може отримати опір з боку молоді та мати протилежний ефект не тільки у вигляді уходу молоді з ринку праці та пасивної позиції в економіці, але й у вигляді соціально-психологічних наслідків.

Формування ціннісних орієнтацій відбувається поступово, в процесі соціалізації людини, а в умовах мінливої соціальної дійсності та в періоди трансформації суспільних цінностей цей процес може сповільнюватись й ускладнюватись. Як було зазначено, найбільш активне формування ціннісних орієнтацій здійснюється в підлітковому віці, в ході освітнього процесу і особистісно-діяльнісної активності. Отже, якщо свідомо організувати освітній процес, який займає великий проміжок часу в житті людини – від дитинства до юності, можна суттєво та ефективно коригувати процес формування ціннісних орієнтацій. Тоді, виходячи на ринок праці, після завершення навчання, молодь більш ефективно використовуватиме свій потенціал економічної активності, більш повно задовольняючи свої потреби.

Стимулювати продуктивну поведінку молоді будуть такі умови ринку праці, що відповідатимуть її потребам, будуть гармонізованими ціннісним орієнтаціям молоді. Вважаємо, що через невідповідність ринку праці ціннісним орієнтаціям молоді її представники втрачають стимули для ефективної та продуктивної праці, що спричиняє відтік робочої сили за кордон, неефективне використання наявної робочої сили, вихід молоді з ринку праці тощо.

Рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці доцільно формувати на основі використання

діагностичних інструментів з виявлення пріоритетних ціннісних орієнтацій молоді. А вже виявлені цінності використовувати для обґрунтування та корегування відповідних програм та заходів, що стимулюватиме зростання економічної активності та розвиток молодіжного ринку праці в цілому.

З метою виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді пропонуємо дотримуватись спеціального алгоритму дій. Рекомендовано алгоритм лінійного типу (рис. 3.3), що буде сприяти однозначності трактування покрокової послідовності дій суб'єктів регулювання економічної активності молоді.

Рис. 3.3. Алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій як інструмент регулювання економічної активності молоді

Джерело: складено автором

На першому етапі необхідно визначити цілі виявлення ціннісних орієнтацій молоді, а також сферу використання результатів (для стимулювання продуктивної поведінки молоді, корегування поведінки молоді, регулювання економічної активності, корегування її типу тощо). В рамках даного дослідження цілі можуть бути пов'язані з рівнем економічної активності як окремої молодої людини, так і їх групи.

На наступному етапі формується анкета, за допомогою якої в ході опитування будуть діагностуватися ціннісні орієнтації молоді. Анкета для опитування має змістовно охоплювати різні блоки ціннісних орієнтацій, які є найбільш актуальними відповідно до поставної мети. Може бути рекомендовано використання анкети, яка пройшла апробацію при опитуванні молоді в межах даного дослідження (додаток 3).

Після проведення анкетування проводиться систематизація та аналіз отриманих даних. Важливою частиною цього етапу є відбракування неякісно заповнених анкет, оскільки вони можуть дати викривлене уявлення про ціннісні орієнтації молоді. Упорядковуються отримані дані опитування, ранжуються за пріоритетністю виявлені ціннісні орієнтації.

За допомогою аналітичних інструментів окреслюється загальна картина ціннісних орієнтацій як окремого представника, так і групи представників (за необхідністю). Завершальним етапом алгоритму є формування карти ціннісної сфери молоді. У роботі наведено один з підходів візуалізації такої карти, що представлена у вигляді портрету сучасної української молоді в розрізі її ціннісних орієнтацій (рис. 2.20).

Стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці має здійснювати на основі формування такої ціннісної пропозиції для молоді з боку ринку праці, що буде наближеною (а в ідеалі - відповідною) до карти ціннісної сфери молодої людини. За результатами співставлення будуть виявлені ті ціннісні сфери, вплив на які дозволить вплинути на економічну активність молоді та стимулювати її активний тип.

На основі наявних ціннісних орієнтацій доцільно на формувати

відповідну кадрову політику (державну, регіональну, корпоративну), що буде задовольняти потребам кожного окремого представника молоді. Індивідуалізація кадрових рішень дозволить підвищити задоволеність працівника та збільшити його продуктивність праці.

Кадрова політика виокремлюється у важливий сегмент системи управління робочою силою. Так, з погляду працівників, кадрова політика повинна створювати сприятливі умови праці, надаючи цим задоволення працівника від своєї роботи, забезпечувати можливість просування службовими сходами, забезпечувати, необхідну для ефективної праці, впевненість в майбутньому [42].

Крім того, зіставивши наявний комплекс пріоритетних цінностей конкретної молоді людини зі сформованою потенційним роботодавцем моделлю – профілем ціннісних орієнтацій можна прогнозувати рівень та тип економічної активності. В залежності від того, на скільки збігаються наявні ціннісні орієнтації з тими, що відповідають певних запитам економіки прогнозується реалізація потенціалу економічної активності молоді.

З метою формалізації оцінки відповідності наявної карти ціннісних орієнтації із запитами ринку пропонується використання *ціннісного коефіцієнту* економічної активності. Ціннісний коефіцієнт економічної активності ($K_{\text{ц}}$) пропонуємо визначати як показник відповідності ціннісної пропозиції для молоді та умов ринку праці (регіону, підприємства) (ПрУм) ціннісним пріоритетам молоді (ЦП):

$$K_{\text{ц}} = \text{ПрУм} \approx \text{ЦП}. \quad (3.1)$$

Визначення ціннісного коефіцієнту передбачає формування набору показників, що характеризують попит на працю та умови зайнятості, які пропонуються певним регіональним ринком праці або підприємством:

$$\text{ПрУм} = F(\text{ПрУм}_1, \text{ПрУм}_2, \dots, \text{ПрУм}_k), \quad (3.2)$$

де $\text{ПрУм } 1 \dots \text{ПрУм } k$ – характеристики умов зайнятості на конкретному ринку праці (середня заробітна плата, середня тривалість робочого періоду, вимоги до кваліфікації тощо);

k – кількість компонентів, що характеризують умови зайнятості.

За аналогічним принципом узагальнено враховуються ціннісні пріоритети молоді (ЦП), що можуть бути використані, зокрема, з використанням запропонованого алгоритму (рис. 3.3).

$$\text{ЦП} = F1(\text{ЦП}1, \text{ЦП}2, \dots \text{ЦП}k), \quad (3.3)$$

де $\text{ЦП } 1, \text{ЦП } 2, \text{ЦП } k$ – ціннісні пріоритети молоді, що впливають на її економічну активність;

k – кількість пріоритетних ціннісних орієнтацій представників молоді на заданому ринку праці, що обрано для визначення ціннісного коефіцієнту.

У випадку, коли пропозиція та ціннісні пріоритети гармонізують між собою, економічна активність молоді повністю реалізується на ринку праці.

Якщо є «зсув» у бік умов зайнятості, то ціннісні пріоритети молоді не реалізуються та ринок праці не відповідає запитам потенційних молодих працівників. В даному випадку регіональна економічна політика потребує впровадження механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. При цьому роботодавцям необхідно запровадити додаткові заохочувальні умови для потенційних працівників, дотримуватись рекомендацій щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці, які надані в роботі.

У випадку, коли «зсув» є в бік пріоритетних ціннісних орієнтацій, це буде означати брак робочої сили (в першу чергу за показниками якості, а не кількості), ціннісні орієнтації якої відповідали б пропонованим робочим місцям. За таких умов потрібно корегування умов зайнятості, зміну акцентів в політиці зайнятості (залучення робочої сили з інших регіонів) та запровадження механізму формування ціннісних орієнтацій молоді, сутність

якого буде викладено у п. 3.3 дисертації.

З використанням запропонованого ціннісного коефіцієнту економічної активності можливо економити час та витрати на пошук і найм робочої сили, а управлінські рішення в сфер зайнятості молоді стануть обґрунтованими та будуть відповідати ціннісному запиту робочої сили.

З метою стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці суб'єктам соціально-економічного управління доцільно дотримуватись таких рекомендацій:

1. В кадрову політику інтегрувати інструменти виявлення пріоритетних ціннісних орієнтацій молоді на основі використання яких можна прогнозувати економічну активність молоді та коригувати її у напрямі продуктивної зайнятості.

2. Керуватися даними про ціннісні орієнтації молоді при створенні нових підприємств, робочих місць в певних видах економічної діяльності та регіонах. Проаналізувавши робочу силу в регіоні на предмет наявності тих чи інших ціннісних орієнтацій, підтримувати створення таких робочих місць, що будуть задовольняти ціннісним уподобанням працівників, тим самим підвищуючи продуктивність праці, економічну активність, рівень задоволеності працею.

3. Центрам зайнятості та відділам з управління персоналом підприємств рекомендовано пропонувати пошукачам роботи вакансії з урахуванням їх ціннісних орієнтацій, що не тільки підвищить рівень економічної активності молоді, а її задоволеність від роботи та ефективність праці.

4. При складанні рекрутингових оголошень рекомендовано першочергово висвітлювати умови праці, які відповідають ціннісним орієнтаціям претендентів, що підвищить попит на вакансії серед більшої кількості перспективних фахівців та збільшить ефективність реалізації їх трудового потенціалу при працевлаштуванні.

5. З використанням низки відповідних заходів здійснювати вплив на

економічну поведінку молоді за допомогою демонстрації прикладів успішної реалізації професійного потенціалу та бізнес-ідей молоді на ринку праці.

6. На державному рівні забезпечити цілеспрямовані заходи щодо формування ціннісних орієнтацій молоді. Зрозумілі ціннісні орієнтації молоді – це умова ефективної дії механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. Рекомендовано запровадити інституційну інклюзивність, правову та фінансову підтримку міністерств та відомств, відповідальних за реалізацію соціальної політики та політики зайнятості, а також за допомогою просвітницького впливу в інформаційних ресурсах, освітніх закладах, сприяти формуванню ціннісних орієнтацій направлених на активізацію економічної активності молоді.

7. Впроваджувати людино-орієнтовані сервіси на всіх рівнях соціально-трудових відносин. Це буде сприяти підвищенню рівня економічної активності та створить сприятливі умови для формування ціннісних орієнтацій, які в свою чергу позитивно вплинуть на економічну активність людини та економіку держави в цілому.

Важливість застосування людино-орієнтованого підходу в економіці набуває нового значення. Кроком до людино-орієнтованого спрямування економічних процесів є сприйняття людини з усіма її особливостями, враховуючи її ціннісні орієнтації та намагання задовільнити ціннісні потреби людини, тим самим підвищити якість життя, задоволеність від роботи. А вже через це підвищити економічну активність, продуктивність праці, активізувати підприємницькі починання та інноваційну діяльність. Наразі набуває популярності The Human Centered Approach to Economics (HCA2E) – людино-орієнтований підхід в економіці, який протиставляється загальноприйнятому підходу вимірювання економічного зростання за рівнем ВВП [151]. Отже, це підтверджує актуальність запропонованого підходу по регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій.

Основною метою людино-орієнтованих сервісів є поліпшення життя людини. Застосувавши їх в умовах ринку праці, рекомендуємо

впроваджувати культуру використання людино-орієнтованих сервісів роботодавцями. Обов'язковою умовою людино-орієнтованості має стати зворотній зв'язок з працівником, тому що тільки так можливо визначити корисність такої взаємодії для конкретної людини. Необхідно так налаштувати свої взаємовідносини із працівниками та претендентами на вакантні робочі місця, щоб результатом було поліпшення життя (трудового життя) кожного. Для налаштування зворотнього зв'язку, щоб оцінити якість отриманих сервісів (їх людино-орієнтованість) можливо використовувати індекс NPS [100] або його аналог, адаптований до умов ринку праці.

Одним з дієвих інструментів регулювання економічної активності молоді та засобом стимулювання її продуктивної поведінки на ринку праці вважаємо розвиток підприємництва та самозайнятості молоді (рис. 3.1).

Молодіжне підприємництво є одним з вирішальних факторів економічного зростання в Україні. Наразі створюються різні програми розвитку підприємницької діяльності на державному та регіональних рівнях, але замало уваги приділяється молодим підприємцям. Важлива не тільки підтримка вже існуючих підприємницьких проектів, а й мотивування молоді до такої діяльності.

Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» визначає загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні щодо соціального становлення та розвитку молоді [97]. Тобто сприяння молодіжному підприємництву відбувається на рівні держави та підтримується відповідною нормативно-правовою базою, але статистичні показники про зайняту підприємницькою діяльністю молодь свідчать про невисокий рівень підприємництва серед молоді - тільки 10% молодих людей віком від 18 до 35 років займаються підприємницькою діяльністю [135].

Проте фахівці Інституту економіки та прогнозування НАН України та

Національного інституту стратегічних досліджень зазначають, що в Україні за досить довгий трансформаційний період не створено сприятливих умов для розвитку малого підприємництва. Потрібно системно розв'язувати проблеми щодо вдосконалення законодавчої бази, податкової та фінансово-кредитної політики, розвитку інформаційного й консультативного забезпечення, поліпшення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності, застосування дієвих механізмів зі стимулювання та мотивації підприємницької діяльності [18, с. 23].

На практиці існують такі основні механізми стимулювання молодіжного підприємництва [39]:

1. Благодійні фонди, основною функцією яких є часткове або повне фінансування стартап-проектів.
2. Студентські бізнес-клуби на базі ЗВО, які займаються організацією дискусійних клубів, проведенням навчальних курсів, тренінгів, проведення консультацій в різних сферах менеджменту і бізнесу.
3. Національні та інтернаціональні бізнес-клуби, які забезпечують доступ до інформації студентам та молодим підприємцям.
4. Бізнес-кампуси, які являють собою академічні курси з розширеною практичною частиною, присвяченою розробленню та реалізації бізнес проектів.
5. Бізнес-інкубатори для студентів або молодих підприємців, які створені для полегшення реалізації бізнес-проектів підприємцями, у яких мало досвіду. Надаються офісні (а також комерційні і виробничі) площі за зниженими цінами, а також інші пільги.
6. Молодіжні дискусійні клуби, які створені для виховання підприємницької культури, для освіти молоді у сфері бізнесу.
7. Консультаційні студентські організації, які створені саме для підтримки студентів, початківців у реалізації своїх бізнес-проектів. Вони допомагають молодим підприємцям у складанні бізнес-планів, консультують у фінансових, бухгалтерських, маркетингових питаннях.

У контексті стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці вважаємо більш дієвими серед них бізнес-інкубатори, оскільки крім суто інформаційної та консультативної підтримки вони можуть надавати молодим підприємцям доступ до необхідних ресурсів.

Виходячи з отриманих результатів дослідження зробимо висновок, що саме виявлені ціннісні пріоритети молоді в незалежності та самореалізації є основою її до заохочення до підприємницької діяльності. Фактори мотивації до підприємницької діяльності включають в себе як матеріальні, так і нематеріальні – особистісні фактори, уподобання людини, ціннісні орієнтації. Формування у молоді ціннісних орієнтацій незалежності, матеріальної забезпеченості, відповідальності, здорових амбіцій призведуть до потенційного збільшення частки молоді, що буде віддавати перевагу підприємницькій та інноваційній діяльності.

Зазначимо, що використавши індивідуальний підхід до мотивації економічної активності молоді з урахуванням її ціннісних орієнтацій можливо пропонувати відповідні бізнес-стратегії, які зацікавлять конкретного представника молоді; знайти такі моделі ведення бізнесу, які будуть відповідати ціннісним орієнтаціям молодого підприємця, тим самим задовольняти його потребу у самореалізації.

Підприємництво традиційно розглядалось як діяльність, що має на меті досягнення економічних результатів та отримання прибутку. У сучасних умовах поняття підприємництва розширилось, тепер ціллю підприємництва вже є не тільки економічні результати, а й соціальні. Особливо актуальним це є для молодого населення, яке демонструє свої соціальні цінності. Вважаємо, що підприємництво в запропонованому механізмі регулювання економічної активності молоді може трактуватися не тільки як реалізація економічних прагнень, а й досягнення цілей, які формуються на основі ціннісних орієнтацій.

За результатами дослідження (пп. 2.2., 2.3 дисертації) визначено, що сучасна українська молодь серед пріоритетних ціннісних орієнтацій визначає

добробут близьких людей. Якщо розрізняти економічні ціннісні орієнтації та соціальні, то це буде прикладом соціально-орієнтованої ціннісної орієнтації. На перший погляд, такі ціннісні орієнтації не будуть сприяти підприємницькому успіху, але згідно результатів дослідження зробимо висновок, що будь-які ціннісні орієнтації є корисними для економічної поведінки, потрібно тільки правильно скорегувати дії та поставити відповідні цілі. Так, соціальна спрямованість цінностей може бути використана для мотивації молоді до соціального підприємництва, яке набирає популярності в нашій країні та є поширеним в світі.

Молодіжне підприємництво може стати вирішальним фактором економічного зростання в країні. Важливо мати розуміння, що саме спонукає молодих людей до підприємництва. Пропонується надавати перевагу та підтримку тим бізнес-ідеям та бізнес-планам, які ґрунтуються на мотиваційних факторах молодих підприємців, що в свою чергу, базуються на їх ціннісних орієнтаціях.

Вважаємо, що тільки поєднання економічних чинників з ціннісними може мотивувати молодь до підприємництва. Використання механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій дозволить збільшити підприємницьку активність, а тим самим зменшити рівень безробіття серед молоді, покращити економічні показники як новостворених об'єднаних територіальних громад, так і всієї країни в цілому. Ефект від даного підходу до мотивування прогнозовано буде позитивний та покращить якість життя не тільки молодого підприємця, а й його родини.

Зазначимо, що молодь є частиною робочої сили, що продукує найбільшу частину з усіх інноваційних продуктів. Останні дослідження інноваційної діяльності стверджують, що зміст такої діяльності завжди залежить від тих проблем, що турбують людей. В глобальному переліку проблем, на вирішення яких спрямована більша частка інноваційної діяльності, зосереджена увага на соціальних проблемах та проблемах пов'язаних з екологією. Такий пріоритет інноваційної діяльності

пояснюється тим, що саме ціннісні орієнтири направляють до того чи іншого змісту інноваційної діяльності. Отже, декларуючи важливі для ціннісного світу молодих людей мотиваційні заохочення можливо суттєво підвищити їх зайнятість у інноваційних проєктах. Мотивування до інновацій має бути поєднано з мотивуванням до підприємницької діяльності. Адже інноваційна діяльність також направлена на задоволення потреб у самореалізації та на отримання матеріальних і нематеріальних винагород, а діагностика ціннісної сфери молоді стає важливою передумовою для формування дієвого механізму заохочування.

3.3. Механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечує її активну поведінку на ринку праці

Логіка даного дослідження ґрунтується на тому, що регулювання економічної активності молоді у сучасних умовах доцільно здійснювати на основі її ціннісних орієнтацій. У роботі теоретично та емпірично було доведено наявність взаємовпливу між економічною активністю та ціннісними орієнтаціями. Отже, не викликає сумніву, що формування у молоді певного набору ціннісних орієнтацій сприятиме її активній поведінці на ринку праці. В той же час, саме діагностика ціннісної сфери, інструменти якої вже було наведено в роботі може виявити ті з ціннісних орієнтацій, які (або їх відсутність) потребують підвищеної уваги.

Пропонуємо механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечує її активну поведінку на ринку праці (рис. 3.4), який покликаний впливати на ЕА молоді для підвищення її рівня та стимулювання ефективного використання за допомогою формування та адаптування ціннісних орієнтацій.

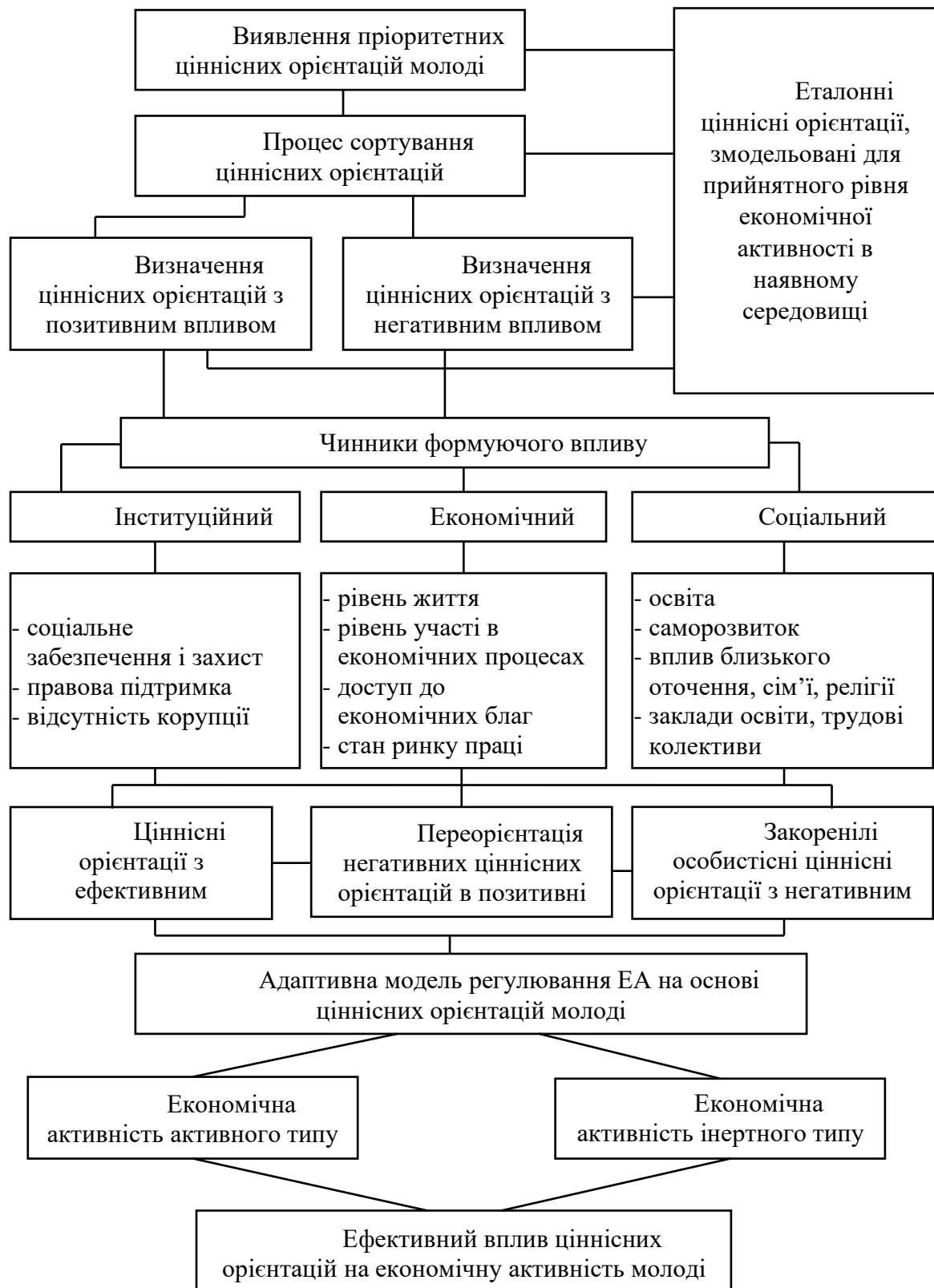

Рис. 3.4. Механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечує її активну поведінку на ринку праці

Джерело: складено автором

Дослідивши ціннісні орієнтації молоді пропонуємо використання інформації про пріоритетні ціннісні орієнтації для оптимізації економічної активності, яка необхідна для пожвавлення та розвитку ринку праці, підвищення ефективності та продуктивності праці, що забезпечить економічне зростання, підвищить якість життя працівників. Окрім прямого впливу прогнозуємо також непрямий вплив позитивних зрушень на ринку праці, а саме збільшення доходів населення сприятиме розвитку соціальної та інфраструктурної сфер. При позитивному зрушенні економічної ситуації неминуче почнеться формування нових ціннісних орієнтацій підростаючого покоління, що закріпить позитивні тенденції в економічній активності молоді. Це підтверджується висновками, представленими у дисертації, щодо двостороннього впливу економіки та ціннісних орієнтацій людини.

Якщо для зміни економічної ситуації сьогодні вже не достатньо тільки власних ресурсів, а економічна система потребує додаткових впливів ззовні (наприклад, допомога міжнародного валютного фонду), то, вважаємо, що, оптимальним рішенням буде сфокусуватися на зміні ціннісних орієнтацій людей (перш за все - молоді), що є можливим за допомогою запропонованого механізму.

Механізм формування ціннісних орієнтацій молоді є активним інструментом механізму регулювання економічної активності молоді за допомогою аналізу ціннісної складової та подальшого впливу з метою формування та корекції ціннісних орієнтацій. Зазначений механізм є своєрідним комплексом заходів щодо організації формуючого впливу на ціннісну сферу молоді людини з метою активізації її поведінки на ринку праці.

Спираючись на компоненти логіко-змістовної схеми механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, що наведена на рис. 3.1, визначимо схематично-послідовне наповнення механізму формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечить її активну поведінку на ринку праці України (рис. 3.4).

Пропонований механізм складається зі взаємопов'язаних елементів, деякі з яких вже докладно описано в роботі (алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій, ціннісний коефіцієнт економічної активності). Надамо пояснення іншим елементам механізму.

Блок «Еталонні ціннісні орієнтації, змодельовані для оптимального рівня економічної активності в наявних умовах» призначений для визначення еталонних ціннісних орієнтацій. При цьому враховується економічна ситуація, соціально-економічні умови, показники ринку праці, структура зайнятості тощо.

На основі отриманої інформації складається перелік актуальний якостей працівника для успішної реалізації економічної активності на ринку праці. Відповідно цим якостям визначаються співставні їм ціннісні орієнтації, які мотивують людину демонструвати певні затребувані ринком якості. Еталонні ціннісні орієнтації не є абсолютною категорією, вони являють собою певний комплекс ціннісних орієнтацій, що складений за запитом місцевого ринку праці та з урахуванням соціально-економічних умов.

Блок з визначенням ціннісних орієнтацій за імовірним впливом на економічну активність – це цінності з позитивним впливом, або з негативним впливом, що визначається безпосередньо після порівняння з еталонними ціннісними орієнтаціями.

На наступному кроці виділяються чинники формуючого впливу: інституційний вплив, економічний вплив, соціальний вплив. Можливе виділення з наявних значущих чинників впливу тих, які активно діють в конкретних умовах впровадження механізму. За допомогою запровадження програм корекційного та формуючого впливу на ціннісні орієнтації, які можуть використовуватися будь-якими з окреслених на рис. 3.1 суб'єктами регулювання, здійснюється формування бажаних ціннісних орієнтацій. Реалізація даного етапу носить довготривалий характер, на що потрібно зважати суб'єктам регулювання при плануванні кадрової політики, програм

зайнятості та стратегій розвитку в цілому.

Після формуючого етапу мається на меті отримати новий набір пріоритетних ціннісних орієнтацій у представника молоді з ефективним впливом на економічну активність молоді. Також доречною може бути переорієнтація ціннісних орієнтацій з негативним впливом в такі, що мають позитивний, або нейтральний вплив.

Крім того, на основі цього етапу виявляються такі ціннісні орієнтації, що не піддаються змінам та надзвичайно важливо виділити такі, що перешкоджають молодій людині реалізувати свій потенціал економічної активності. Саме для впливу на такі «закоренілі», з негативним впливом на економічну активність ціннісні орієнтації, розроблено адаптивну модель регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Адаптивна модель регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій

Джерело: складено автором

Адаптивна модель є універсальним рішенням, що збалансовує всі переваги та недоліки самої ідеї регулювання економічної активності молоді впливаючи на її ціннісні орієнтації. Розділяючи ціннісні орієнтації молоді на орієнтації з позитивним впливом та на орієнтації з негативним впливом, суб'єкти регулювання стикаються з проблемами подальшого використання відбракованих ціннісних орієнтацій в економічній діяльності людини. Адже, процес сортування цінностей хоча і є індикатором та прогностичним інструментом, але не в змозі забезпечити максимальний відсоток корисної дії всього запропонованого механізму. Адаптивна модель повністю вирішує дану проблему, оскільки через неї запропоновано можливість максимального врахування ціннісних орієнтацій молоді, незважаючи на ефект, з яким вони впливають на економічну активність. Впроваджуючи адаптивну модель ми ще раз підтверджуємо цінність людського капіталу, спрямованість на людино-орієнтовані розробки економічної науки. Кожен носій робочої сили є важливим елементом економічної системи, тому індивідуалізований підхід до регулювання економічної активності стає необхідним та виправданим.

Зважаючи на те, що ціннісні орієнтації людини досить стійкі до змінювання, і хоча вони все ж таки можуть змінюватись, але змінюються з певним часом, запропоновано впровадження у практику соціально-економічного управління адаптивної моделі, яка дає можливість регулювати ЕА молоді за принципом «тут і зараз», та швидко отримувати відповідну реакцію у вигляді корекції поведінки молодої людини на ринку праці. Також потрібно зазначити, що необхідність використання адаптивної моделі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій була визначена через усвідомлення важливості людини як суб'єкта цього процесу. Було б вкрай неправильно розділяти людей на тих, які можуть бути економічно активними і на тих, які не можуть бути економічно активними (за умови їх працездатності). Впровадження адаптивної моделі допоможе використовувати потенціал кожної молодої людини, незалежно від виявлених у неї ціннісних орієнтацій. Формування і виявлення ціннісних

орієнтацій є лише інструментом, що використовується для індивідуального, а можна сказати й інклюзивного, підходу до регулювання економічної активності. Це в перспективі допоможе ефективно використовувати ціннісну складову для покращення, оптимізації та адаптації рівня ЕА молоді.

Зауважимо, що використання адаптивної моделі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій буде сприяти недопущенню будь яких дискримінаційних проявів у застосуванні механізму регулювання.

Запропонована модель працює за принципом адаптивного пристосування наявних ціннісних орієнтацій молоді для ефективної реалізації потенціалу ЕА. З наведеної схеми адаптивної моделі регулювання (рис. 3.5) виділимо важливість ролі суб'єктів ринку праці на які покладається саме практичне впровадження цієї моделі. Роботодавці, центри зайнятості, заклади професійної освіти використовуючи дані про ціннісні орієнтації молоді мають відповідно до цих даних пропонувати такі вакансії, такі напрями діяльності, які будуть максимально відповідати ціннісній сфері молоді. Така практика дозволить отримати наступні результати: підвищити рівень економічної активності та покращити її результати.

Запропонована адаптивна модель передбачає й прогностичну функцію. Використовуючи знання ціннісної сфери доцільно запровадити етап прогнозування рівня економічної активності для подальшого оперативного регулювання чи адаптації. Можливість прогнозування рівня економічної активності молоді зможе підвищити ефективність результатів стратегічного планування економічного розвитку підприємств, видів економічної діяльності, регіонів, країни.

Адаптивна модель регулювання є компонентом механізму регулювання ЕА молоді на основі її ціннісних орієнтацій та підпорядковується основній меті, що полягає у створенні умов щодо зростання економічної активності молоді через стимулювання та підтримку такої поведінки на ринку праці, яка дозволяє вигідно реалізувати наявні здібності до праці, знання та досвід з

урахуванням ціннісних орієнтацій (рис. 3.1).

Зазначимо, що на корпоративному рівнів формування ціннісних орієнтацій молоді, що сприятимуть її економічній активності може відбуватися в межах відповідної корпоративної культури. Корпоративна культура включає переконання та ідеї, які має певна компанія, спосіб, яким вона впливає на ведення бізнесу та поведінку своїх працівників. При формуванні та/ або розвитку корпоративної культури, знання ціннісної сфери членів колективу забезпечить більшу вірогідність прийняття ними цієї культури, та тим самим підвищить продуктивність праці, задоволеність роботою, в цілому покращить якість життя працівників. Вважаємо, що корпоративна культура, важливим компонентом якої є спільні ціннісні орієнтації її носіїв, здатна впливати на розуміння керівників як ефективно управляти колективом та обходити конфліктні ситуації непорозуміння, сприяє надиханню всіх членів колективу на спільну ефективну та віддану працю, на економічно-активну поведінку на корпоративному рівнів. Корпоративна культура може як стати ефективним інструментом управління, так й виявитися перешкодою ефективного впливу на трудову поведінку молодих працівників.

При цьому слід акцентувати увагу, що, наприклад, на етапі входження молодої людини на ринок праці, при отриманні нею першого робочого місця, формування цінностей може відбуватися в родинному колі, в системі освіти тощо. Безпосередньо на етапі закріплення на ринку праці, тобто отримання стабільної зайнятості, що відповідає ціннісним орієнтаціям молоді, як раз й актуалізується роль корпоративної культури у формуванні ціннісних орієнтацій молодих працівників.

Запроваджуючи механізм формування ціннісних орієнтацій молоді слід враховувати, що сучасна молодь довгий час навчається в школі, відносно пізно починає трудову діяльність. Ускладнилися й самі критерії соціальної зрілості. Початок самостійного трудового життя, завершення навчання та набуття стабільної професії, матеріальна незалежність від батьків, вступ у

шлюб і народження першої дитини – усі ці події, такі, що в своїй сукупності надають людині не тільки відповідний соціальний статус, але й формують в ній комплекс ціннісних орієнтацій, які впливають на всі аспекти економічної поведінки. Формування особистості молоді, а з цим й її ціннісних орієнтацій здійснюється сьогодні під впливом декількох відносно автономних суб'єктів, найважливішими з яких є родина, школа, спільнота однолітків (молодіжні організації, різноманітні неформальні, стихійні групи та співтовариства), засоби масової інформації. Всі ці фактори сприяють формуванню ціннісних орієнтацій молоді у її ранньому віці, а вже у подальшому зростає роль вищих навчальних закладів, роботодавців тощо.

На всіх рівнях управління важливе значення у контексті тематики дослідження має відігравати виважена молодіжна політика, що культивує відповідні сучасності ціннісні орієнтації молоді та створює умови для розвитку потенціалу молоді, зокрема, трудового. Пріоритети та завдання молодіжної політики мають підтримувати заходи для формування та стимулювання важливих для ЕА ціннісних орієнтацій, що частково передбачено в Декларації «Про молодіжну політику в Україні»: «Державна молодіжна політика в Україні є пріоритетним і специфічним напрямом діяльності держави і здійснюється: в інтересах молодої людини, суспільства, держави; з урахуванням можливостей України, її економічного, соціального, історичного, культурного розвитку і світового досвіду державної підтримки молоді». Головними завданнями декларуються, зокрема, такі: вивчення становища молоді, створення необхідних умов для зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо здійснення прав і свобод молодих громадян, діяльності молодіжних організацій для повноцінного соціального становлення та розвитку молоді; залучення молоді до активної участі в економічному розвитку України; надання державою кожній молодій людині соціальних послуг по навчанню, вихованню, духовному і фізичному розвитку, професійній підготовці [95].

Вважаємо за необхідне звернути увагу на психологічний та

нейробіологічний контекст розробки та запровадження механізму формування ціннісних орієнтацій молоді, що має бути врахований суб'єктами регулювання економічної активності.

Нейробіологічну природу формування людських рішень досліджено науковцями К. Руффом та Е. Фером. Рішення людей поділяються на два типи: соціальні та несоціальні. Соціальні типи рішень та відповідних вчинків завжди пов'язані з соціальними факторами, тобто з людським оточенням. Наприклад, рішення укласти шлюб, батьківський вибір школи чи дитячого садка для дитини, вибір місця роботи – це соціальні типи поведінкових проявів (рішень, вчинків, тощо). Рішення, які не пов'язані з соціумом – несоціальні рішення, наприклад, купівля у магазині того чи іншого товару, де вибір робиться виходячи з практичних суджень про корисні якості даного товару, яким, в свою чергу, і надається перевага при купівлі [111].

Ідея розрізнити механізми соціальної поведінки з механізмами несоціальної поведінки була підкріплена впевненістю, що є принципова різниця між роботою різних ділянок мозку, які відповідають за обидва види механізмів. Було відзначено, що є спільні чинники, які спонукають людину до тих або інших дій, будь то соціальні, або несоціальні прояви [111]. Для об'єднання групи чинників з однаковою дією впровадили термін – «спільна валюта» [169], що являє собою набір мотивуючих елементів різного характеру, який потім впливає на аналогічну кінцеву поведінку людини. Мається на увазі, що людину може спонукати до дій як очікування матеріальної винагороди, так звані несоціальні чинники, так і соціальне схвалення у будь-яких проявах (посмішка, комплімент, повага, інше), що вже відноситься до соціальних чинників. Так, проводились дослідження, коли вимірювалась активність окремих ділянок головного мозку людини, пропонуючи їй різні винагороди. Різні винагороди активували різні групи нейронів, але в той самий час, при різних винагородах було зафіксовано однакову реакцію іншої ділянки мозку, яка приймає сигнали з обох джерел активності [169].

Так, результатом різних винагород буде один і той самий результат – це задоволення потреб. З економічної точки зору це узагальнюється в певні умови, маніпулюючи якими можна регулювати систему мотивації працівників, що дасть можливість підприємцю заощаджувати й пропорційно збільшувати прибуток. Наприклад, покращуючи умови на робочому місці працівника (якісне та сучасне обладнання, нові шпалери, приємний колір стін і таке інше) роботодавець отримає від працівника підвищення ефективності праці, так само, якби винагорода за працю була збільшена [111].

Вважається, що цінності визначають відносини людини з соціумом, з природою, з близьким оточенням та із самим собою. Ціннісні орієнтації формують цілі, групові переконання й дії, знаходячись у взаємозв'язку з економічною поведінкою та економічними уявленнями людини [126].

В контексті регулювання економічної активності молоді корисним може бути впровадження в Україні окремих елементів зарубіжного досвіду в цій сфері [62,63]:

досвід Німеччини: за кожного прийнятого на роботу некваліфікованого працівника підприємству виплачується одноразова дотація, а за кожного додатково прийнятого молодого працівника у віці 16–26 років надаються податкові пільги. Крім того, фінансуються підприємства, які здійснюють професійну підготовку молоді. Контракт, який укладається молодим працівником з фірмою з метою отримати професійну освіту, передбачає можливість навчатися на підприємстві. Молодий працівник, у свою чергу, зобов'язується отримати освіту і здійснити пов'язані з цим видатки, які компенсуються Федеральним відомством з питань праці [63, с. 8];

досвід Латвії: для зменшення безробіття та збільшення конкурентоспроможності серед молоді за підтримки Європейської Комісії здійснюється програма «Молодіжна гарантія». Програма дає змогу опанувати підходящу для ринку праці професію та знайти роботу. Єврокомісія, латвійські державні та приватні фінансові установи виділили на дану програму 66 млн. євро. Також в Латвії діють такі програми Державної агенції

зайнятості як «Перший досвід роботи для молоді», «Добровільна праця», для найбільш підприємливої молоді діє підтримка для відкриття комерційної діяльності [63, с. 9];

досвід Польщі: до активних форм боротьби з безробіттям відносяться програми «Перша робота» та «Перш за все – підприємництво». Програма «Перша робота» адресована випускникам ліцеїв, технікумів та училищ і спрямована на збільшення зайнятості молодих спеціалістів в різних секторах економіки. Дана програма тісно пов'язана з програмою «Перш за все – підприємництво», оскільки найкращою можливістю професійної активізації випускників є розвиток приватної економічної ініціативи і створення нових робочих місць [63, с. 10];

досвід Угорщини: запровадження національної програми щодо підвищення частки осіб віком до 34 років, які здобудуть вищу освіту; реалізація програм Європейського соціального фонду та Фонду гарантій для молоді, спрямованих на покращення можливостей працевлаштування та доступу до робочих місць для молодих шукачів роботи [62, с. 73].

Отже, у країнах ЄС відбувається втілення різноманітних програм працевлаштування молоді, а саме:

надання можливості для переміщення студентів в різні країни ЄС у пошуках роботи;

передача досвіду між літніми і молодими працівниками;

підтримка молодих підприємців, дрібного і середнього бізнесу, який створює робочі місця для молоді, зниження ризиків за найм молодих працівників через повернення соціального податку, доплату за підготовку собі зміни;

надання податкових пільг та субсидій підприємствам, які наймають молодь та створюють нові робочі місця у сферах нанотехнологій, біомедицини, енергозбереження, екології, аерокосмічних досліджень та ін. [63, с.10].

Одним з інструментів регулювання економічної активності молоді на

основі її ціннісних орієнтацій, що було передбачено у запропонованому механізмі (рис.3.1) є моніторинг ЕА молоді. Завдання моніторингу ЕА молоді полягають у своєчасному реагуванні на зміну рівня ЕА для запобігання кризових ситуацій на ринку праці компанії, об'єднаної територіальної громади (ОТГ), регіону, держави. Його запровадження надасть можливість швидко та вчасно реагувати на зміни економічної активності, точно визначати чинники, що впливають на ці зміни.

Моніторинг економічної активності молоді слід проводити на основі аналізу співвідношення чисельності економічно активної молоді до чисельності молоді працездатного віку. Вважаємо за доцільне під час моніторингу застосовувати сегментацію обстежуваної групи для отримання більш точного результату. Наприклад, доцільно проводити моніторинг робочої сили окремого регіону, територіальної громади, в окремих випадках проводити моніторинг рівня економічної активності потенційної робочої сили для наявного підприємства. Рекомендуємо аналізувати як динаміку зміни рівня економічної активності так і швидкість змін, що відбуваються.

Рекомендовано застосування статистичних методів моніторингу та аналізу рівня ЕА молоді, що підвищить контрольованість та ефективність впроваджених рекомендацій по оптимізації її рівня. Моніторинг рекомендуємо проводити щоквартально із щорічними узагальнюючими звітами по динаміці змін рівня ЕА. Пропонуємо включати результати моніторингу в програми планування економічного розвитку підприємств, ОТГ, регіону, держави.

Таким чином, підсумовуючи зазначимо, що врахування ціннісних орієнтацій молоді та їх формування є ефективним вирішенням проблеми регулювання економічної активності молоді на ринку праці України. Якщо при управлінні економікою та регулюванні ринку праці не враховувати моделі економічно-активної поведінки молоді як суб'єкта ринку праці, що ґрунтуються на її ціннісних орієнтаціях, всі розроблені програми та створені умови будуть мало дієві, хоча й забезпечать потенційну можливість

зростання економічної активності. Вважаємо, що тільки за умов врахування особливостей економічної активності людини, дослідивши ціннісні засади її прояву, можливо з максимальною ефективністю використати людський капітал та сформувані передумови для ефективності ринку праці.

Запропонований у роботі механізм регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій та його елементи дозволять забезпечити якісно новий підхід до розуміння та використання регулюючих важелів впливу на рівень ЕА молоді, стимулювати розвиток ринку праці і як результат – сприяти самореалізації молоді та зростанню економіки країни в цілому.

Висновки до розділу 3

1. Розроблено концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на логіко-змістовній схемі механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, який спрямований на створення умов щодо зростання економічної активності молоді через стимулювання та підтримку такої поведінки на ринку праці, яка дозволяє вигідно реалізувати наявні здібності до праці, знання та досвід з урахуванням ціннісних орієнтацій. Унікальність механізму полягає в тому, що до інструментів регулювання запропоновано включити алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що дозволить більш адресно та ефективно впливати на поведінку молоді на ринку праці.

2. Обґрунтовано провідну роль закладів вищої освіти як суб'єктів регулювання економічної активності молоді та формування її ціннісних орієнтацій; визначено передумови, пріоритетні напрями та механізми регулюючого впливу.

3. Розроблено алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що передбачає використання розробленої анкети, змістовне наповнення якої визначається фокусом дослідження та дозволяє сформувані

портрет сучасної української молоді (або окремих її соціально-демографічних груп) в розрізі ціннісних орієнтацій, а також сформувати карту ціннісної сфери, що може виступати універсальним інструментом соціально-економічного управління на всіх етапах участі молодої людини в соціально-трудових відносинах на ринку праці – від отримання освіти і виходу на ринок праці до завершення трудової кар'єри.

4. Запропоновано авторські підходи щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці за рахунок розробки адаптивної моделі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, яка ґрунтується на активній та системній взаємодії суб'єктів ринку праці (роботодавців, центрів зайнятості, навчальних закладів тощо) в напрямі створення умов ефективного використання потенціалу економічної активності молоді з урахуванням ціннісних орієнтацій.

5. Удосконалено механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечують її активну поведінку на ринку праці, який, на відміну від існуючих, передбачає процес сортування цінностей молоді з метою виділення еталонних ціннісних орієнтацій, змодельованих для прийняттого рівня економічної активності в наявному середовищі, охоплює поєднання методів інституційного, економічного та соціального впливів та сприяє стимулюванню такої поведінки молоді на ринку праці, що відрізняється економічною активністю активного типу.

ВИСНОВКИ

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні та науково-практичні рекомендації щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій. Основні висновки, що отримані за результатами проведеного дослідження полягають у такому:

1. На основі узагальнення теоретичних підходів щодо тлумачення поняття «економічна активність» визначено його багатоаспектність, багаторівневність та багатосуб'єктність. Зазначено, що в межах даного дослідження економічна активність розглядається як поведінка людини на ринку праці. У дисертації запропоновано виділяти два типи економічної активності: потенційну та фактичну. Обґрунтовано, що потенційна економічна активність має бути пріоритетним об'єктом регулюючого впливу суб'єктів ринку праці та під цим впливом може перетворюватися у фактичну, яка в свою чергу може набувати проявів активного та інертного видів.

Акцентовано, що найбільш перспективною щодо регулюючого впливу на рівень економічної активності, але в той же час, й найбільш ризиковою, з точки зору непередбачуваності поведінки на ринку праці, категорією його учасників є молодь, яка виступає драйвером соціально-економічних процесів.

2. За результатами дослідження еволюції трактування поняття «ціннісні орієнтації» та його тлумачення у різних науках (філософія, соціологія, психологія, економіка) зроблено висновок, що в умовах поведінкової парадигми суспільного розвитку, ціннісні орієнтації є драйвером економічної поведінки людини та її активності на ринку праці. При цьому ціннісні орієнтації розглядаються як елемент світогляду особистості або групи людей, що визначає ті або інші переваги, необхідність та прагнення щодо виокремлених людських цінностей (вектор працюючого механізму людської активності).

3. Теоретично обґрунтовано провідну роль ціннісних орієнтацій в системі чинників, що визначають економічну активність людини у сучасній

парадигмі суспільного розвитку та визначено взаємовплив ціннісних орієнтацій та економічної активності на різних рівнях взаємодії економічних суб'єктів. Обґрунтовано гіпотезу щодо доцільності регулювання економічної активності молоді на основі ціннісних орієнтацій. З метою структурованої діагностики пріоритетних цінностей молоді розроблено авторську класифікацію цінностей, що визначають економічну активність людини за рівнями (індивідуальні та колективні) та змістовним наповненням (економічні та соціальні). Виокремлено три групи цінностей: соціально-економічні, життєво-побутові та предметно-матеріальні, які покладено в основу розробки анкети з вивчення цінностей молоді.

4. Запропоновано регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій розглядати як процес багатовекторного цілеспрямованого впливу на поведінку молоді на ринку праці та її економічну активність з метою ефективного використання трудового потенціалу молоді на ринку праці, зростання рівня участі молоді у робочій силі, підвищенні якості трудового життя молоді та підтримці комфортного самопочуття молоді в сфері соціально-трудових відносин.

5. Аналіз динаміки показників економічної активності молоді у 2013-2019 рр. в Україні показав, що вони знаходяться у безпосередній залежності від тенденцій розвитку ринку праці та економіки в цілому. Серед вікових груп молоді рівень економічної активності є найвищим для вікової групи 30-34 роки (у 2019 р. – 82%, що майже на 20 в.п. перевищувало відповідний показник для населення у віці 15-70 років в цілому). Констатовано залежність рівня економічної активності молоді та рівня її зайнятості від рівня отриманої освіти та затребуваності молодих людей з певним рівнем освіти ринком праці (особи, які здобули професійно-технічну освіту мають другий після власників вищої освіти рівень ЕА – 82,6% у 2019 р.). Виявлено позитивну тенденцію у зрушенні структури зайнятості молоді, а саме зростання частки молоді, що відноситься до професіоналів та фахівців та зменшення частки молоді, що належить до групи «Найпростіші професії».

Встановлено наявність на ринку праці України суттєвої частки молоді різних вікових груп (20-30%), що є неформально зайнятою.

Встановлено, що рівень безробіття молоді має суттєві розбіжності по її віковим групам та характеризується найвищим рівнем серед молоді 15-24 роки (15,4% у 2019 р.), що пояснюється відсутністю необхідного досвіду та компетентностей у представників зазначеної вікової групи. У якості позитивної тенденції слід зазначити не суттєве, проте зниження рівня безробіття молоді в Україні починаючи з 2017 р, при цьому найвищий рівень безробіття (13,5%) є характерним серед молоді, яка має базову, початкову загальну середню освіту або не має освіти взагалі.

6. З використанням розробленої анкети, проведено структуроване вивчення ціннісних орієнтацій молоді, що впливають на її економічну активність. Виявлено, що вирішальним факторами при виборі роботи молодими людьми в Україні є: рівень оплати праці, цікавий зміст роботи та перспективи кар'єрного зростання, комфортні та безпечні умови праці. Згенеровано портрет сучасної української молоді в розрізі її ціннісних орієнтацій, до якого увійшли: 1) з блоку життєвих та побутових цінностей – сімейне щастя; любов; незалежність; 2) з блоку матеріальних – добробут близьких; матеріальна забезпеченість; власне житло; не користуватися програмами споживчого кредитування; високий дохід; 3) з соціально-економічного блоку – інтелігентність, доброта та порядність керівника; свобода у виборі місця роботи; кваліфіковано виконувати свою роботу, працювати в дружньому колективі. Обґрунтовано, що зазначені пріоритетні цінності мають бути враховані при оцінці потенціалу економічної активності та визначенні векторів впливу на ціннісні орієнтації з метою її регулювання.

7. За результатами анкетування виявлено вікову динаміку значущості ціннісних орієнтацій для молоді, на основі чого обґрунтовано, що діагностика ціннісної сфери молоді є важливою передумовою для формування дієвого механізму заохочення молоді до продуктивної економічної поведінки, складові якої залежать від рівня та якості економічної

активності. Побудовано рельєф вікової динаміки ЕА молоді активного та інертного типів, активний пік якого припадає на 19-20-річний вік, а перехід до інертного типу зафіксовано починаючи з 30-річного віку. Виокремлено групи ціннісних орієнтацій сучасної української молоді, що притаманні представникам активного та інертного типів ЕА. З використанням методів кореляційного аналізу встановлено, що від показників ВВП на душу населення та рівня середньої заробітної плати в найбільшій мірі залежить рівень економічної активності молоді у віці 15-24 роки, при цьому залежність має обернений зв'язок. Отже, зростання рівня життя в країні дозволяє молоді сконцентруватися на навчанні та не виходити на ринок праці. Щодо вікової групи 30-34 роки, то відсутність істотного зв'язку між досліджуваними показниками можемо трактувати таким чином, що рівень ЕА цієї вікової групи більшою мірою перебуває під впливом інших груп чинників, зокрема чинників соціального характеру, до яких відносимо й ціннісні орієнтації.

8. У дисертації розроблено концептуальні підходи щодо регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, що ґрунтуються на логіко-змістовній схемі механізму регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, який спрямований на створення умов щодо зростання економічної активності молоді через стимулювання та підтримку такої поведінки на ринку праці, яка дозволяє вигідно реалізувати наявні здібності до праці, знання та досвід з урахуванням ціннісних орієнтацій. Унікальність механізму полягає в тому, що до інструментів регулювання запропоновано включити алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді, що дозволить більш адресно та ефективно впливати на поведінку молоді на ринку праці.

9. Запропоновано авторські підходи щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці за рахунок розробки адаптивної моделі регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій, яка ґрунтується на активній та системній взаємодії суб'єктів ринку праці (роботодавців, центрів зайнятості, навчальних закладів тощо) в

напрямі створення умов ефективного використання потенціалу економічної активності молоді з урахуванням ціннісних орієнтацій.

10. Розроблено удосконалений механізм формування ціннісних орієнтацій молоді, що забезпечують її активну поведінку на ринку праці, який, на відміну від існуючих, передбачає процес сортування цінностей молоді з метою виділення еталонних ціннісних орієнтацій, змодельованих для прийняттого рівня економічної активності в наявному середовищі, охоплює поєднання методів інституційного, економічного та соціального впливів та сприяє стимулюванню такої поведінки молоді на ринку праці, що відрізняється економічною активністю активного типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аджемоглу Д., Робінсон Д. Чому нації занепадають. Київ. 2016. 472 с.
2. Андрощук Г. О. Міграція інтелектуального капіталу: вплив на економіку та інноваційний розвиток. *Регіональна економіка*. 2015. № 2. С. 64-82.
3. Анісімова О. М. Вплив інформатизації суспільства на безробіття. *Економіка і організація управління*. 2016. № 2. С. 266-276.
4. Анісімова О., Крисько Н. Сучасна українська книга в житті молоді через призму соціологічного дослідження. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. Київ. 2019. № 4. С. 21-31.
5. Антонюк В. П. Вища освіта України у системі відносин ринку праці. *Економічний вісник Донбасу*. 2015. № 2(40). С. 132-137. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2015/2\(40\)/pdf/18-Antonuk.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2015/2(40)/pdf/18-Antonuk.pdf) (дата звернення: 06.04.2020).
6. Базалійська Н. П., Бець Ю. О. Економічна активність населення як чинник використання трудового потенціалу суспільства. *Приазовський економічний вісник*. 2017. Випуск 5 (05). С. 235-241.
7. Баришнікова О.Є. Ринок праці в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 4(57). С. 5-9.
8. Батюк А. А. Державне регулювання ринку праці молоді в Україні. Дисертація кандидата наук з державного управління: 25.00.02. Харків. 2018. 220 с.
9. Бёгельсдейк Ш., Масселанд Р. Культура в экономической науке: история, методологические рассуждения и области практического применения в современности. Москва. 2016. 446 с.
10. Безгін К. С. Управление процессом создания ценности на предприятии: полисубъектность и коллаборация: монографія. «НТМТ». Харків. 2015. 285 с.

11. Безгін К. С. Раціональність управлінської взаємодії: поведінкова парадигма. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*: зб. матеріалів конференції. 16-17 травня 2019 р., м. Вінниця. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. Т. 1. С.86-88.

12. Безгін К. С. Трансформация управленческой парадигмы создания ценностей в контексте развития инновационного труда. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 29-39.

13. Безгін К. С., Ушкальов В. В. Поведінкова економіка: епістемічний поворот у трактуванні раціональності. *Економіка України*. 2019. № 7-8 (692-693). С. 3-15.

14. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / науч. ред. Р. И. Капелюшников. Москва. 2003. 672 с.

15. Білик О. Нові завдання державної служби зайнятості України в контексті сучасних викликів ринку праці. *Україна: аспекти праці*. 2019. № 1. С. 10-16.

16. Білик О. М. Євроінтеграція: загрози та можливості для ринку праці України. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 4(57). С. 10-17.

17. Близнюк В., Яценко Л. Безробіття в Україні: соціально-економічні аспекти. *Україна: аспекти праці*. 2019. № 4. С. 19-26.

18. Близнюк В.В., Яценко Л.Д. Молодіжна зайнятість в Україні: виклики та шляхи їх подолання. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2019. № 1-2(58). С. 18-29.

19. Близнюк В. В., Яценко Л.Д. Вітчизняний ринок праці у глобальному вимірі. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 3(56). С. 18-23.

20. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. Москва. 2002. 633 с.

21. Борданова Л. Регулювання працевлаштування молоді на регіональному ринку праці: дисертація кандидата економічних наук:

08.00.07. Донецьк. 2013. 220 с.

22. Бріт О. В. Вимоги сучасного ринку праці до фахівців з вищою освітою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 6. С. 39-42.

23. Бубенко П. Т., Гусев В. А. Продовжуємо заговорювати інноваційний розвиток. *Економіка України*. 2016. № 7(656). С. 82-92.

24. Будкін В. С. «Економічна свобода» або «Залежна економіка» – дилема регіону пострадянських держав. *Економіка України*. 2016. № 9. С. 3-18.

25. Буланова М. Б. NEET-молодежь: опыт международной диагностики. *Вестник РГГУ*. 2018. № 3(13). С. 54-62.

26. Гвоздович Ю. О. Формування та використання інноваційного потенціалу молоді: автореф. дисс. канд. екон. наук: 08.00.07. Кіровоградський національний технічний університет, 2014. 20 с.

27. Гетьман О. О. Інноваційний механізм регулювання ринку праці: монографія. УМСФ. Дніпропетровськ. 2016. 328 с.

28. Гоббс Т. Сочинения в 2 томах. Т. 2 / ред. Соколов В. В. Москва. 1991. 731 с.

29. Головаха Є. Проблема якісної еліти в Україні ще не вирішена, нова революція стане катастрофою. Інформаційний портал ONLINE.UA. URL: https://novyny.online.ua/problema-yakisnoyi-eliti-v-ukrayini-shche-ne-virishena-nova-revolyuetsiya-stane-katastrofoyu-golovaha_n773020/ (дата звернення: 01.03.2020).

30. Горькая Ж. В. Психология ценностей. Самара. 2014. 92 с.

31. Гофман А. Б. Дюркгейм Э. О ценностях и идеалах. *Социологические исследования*. 1991. № 2. С. 106-114.

32. Гринькевич О.С., Прокопович-Павлюк І.В. Студентська молодь на ринку праці: за і проти. *Ринок праці та зайнятість населення*. № 1-2 (58). 2019. С. 12-17.

33. Грішнова О., Градовий І. Оцінка вікової дискримінації на ринку праці України. *Україна: аспекти праці*. 2018. № 1. С. 3-9.

34. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини.

Київ. 2011. 390 с.

35. Губерський Л. В., Надольний І. Ф., Андрущенко В. П. Філософія / за ред. І. Ф. Надольного. К. 2011. 455 с.

36. Гузар У. Основні етапи економічного розвитку і трансформація мотивації трудової діяльності. *Аналітично-інформаційний журнал «Схід», Економіка*. 2009. № 3(94). С. 36.

37. Гуркина А. Л. Основы формирования ценностных ориентаций личности. *Молодой ученый*. 2016. № 26(130). С. 648-651. URL: <https://moluch.ru/archive/130/35994/> (дата звернення: 29.06.2020).

38. Гусак Н. Економічна активність молоді. Києво-могилянська академія. 2012. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2324/Gusak_Ekonomichna%20aktyvnist.pdf?sequence=1 (дата звернення: 10.03.19).

39. Давидюк Л. П., Шкварко А. О. Молодіжне підприємництво як прогресивна сила розвитку країни. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Випуск 37. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastruct37-6> (дата звернення: 03.04.2020).

40. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2019).

41. Добренко О. О. Організаційно-економічний механізм державного регулювання професійного ринку праці: автореф. дисс. канд. екон. наук: 08.00.03. Бердянський університет менеджменту і бізнесу, 2015. 20 с.

42. Дороніна О. А. Теорія та практика формування багаторівневої кадрової політики в контексті забезпечення гідної праці в Україні: монографія. ДонНУ, Донецьк. 2013. 395 с.

43. Дружиніна В. В. Механізм державного регулювання ринку праці: теоретичний аспект. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2010. № 4. Т. 4. С. 67-71.

44. Економічна активність населення України 2018: Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2019. 205 с. URL:

https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf (дата звернення: 20.03.2020).

45. Економічно активне населення. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економічно_активне_населення (дата звернення: 28.07.2019).

46. Закон України «Про зайнятість населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 26.04.2020).

47. Захарчин Г. М. Мотивування й розвиток персоналу: культурологічний аспект: монографія. / за ред. Г. М. Захарчин, Н. П. Любомудрова, Р. О. Вінничук. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. 284 с.

48. Заюков І. В. Проблеми та перспективи зайнятості молоді України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. № 4(28) 2014. С. 107-112.

49. Збрицька Т. П., Васильєва І. М. Перспективи розвитку ринку праці України. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3. С. 181-189.

50. Збрицька Т. П., Новицький М. В. Мотивація молоді до освітніх послуг на рівні Держава-ВНЗ-Викладач. *Економика, управление, право: проблемы становления и трансформации*. Дубай. 2016. С. 332-341. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/147039703.pdf> (дата звернення: 15.04.2020).

51. Зіміна О.С. Особливості реалізації цінностей публічного управління в Україні. <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12ZOSPUU.pdf>.

52. Инглхарт Р. Культурная эволюция: как изменяются человеческие мотивации и как это меняет мир. Москва. 2016. 347 с.

53. Ільч Л. М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: монографія. Київ: Алерта. 2017. 608 с.

54. Ільч Л. М., Саріогло В. Г. Статистичне моделювання освітньокваліфікаційного дисбалансу на ринку праці. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 4(38). С. 42-57.

55. Ільницький Д. О. Науковоосвітня інфраструктура, як детермінанта

глобального конкурентного лідерства. *Економіка України*. 2016. № 5(654). С. 23-39.

56. Іляш О. І. Щодо підвищення ефективності регулювання ринку праці у прикордонних районах західних регіонів України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1293/> (дата звернення: 02.03.2020).

57. Кабаченко Г. С. Регулювання ринку праці в умовах трансформації структури зайнятості: дисертація кандидата економічних наук: 08.00.07. Вінниця. 2017. 247 с.

58. Карандашев В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. Санкт-Петербург. 2004. 70 с.

59. Карпенко Т. В. Формування та використання кадрового потенціалу національної економіки: автореф. дисс. канд. экон. наук: 08.00.07. Харківський національний економічний університет, 2012. 20 с.

60. Ковалев В.В. Финансы организаций: учеб. М.:Прспект, 2006. 352 с.

61. Кондрюк М. А. Сучасний стан молодіжного сегменту ринку праці в Україні. Наукові конференції. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2151> (дата звернення: 01.04.2020).

62. Костриця В.І., Вітряк Т.Б. Практика реалізації заходів активної політики зайнятості в Угорщині. Уроки для України. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2019. № 1-2(58). С. 70-76.

63. Кравцов С. Ринок праці країн ЄС як приклад регулювання зайнятості населення: сучасний стан. Україна: аспекти праці. 2020. № 1. С. 3-10.

64. Кримова М. О. Професійна асиметрія українського ринку праці. *Управління економікою: теорія та практика*: зб. наук. праць. К: ІЕП НАНУ, 2019. С. 196-207.

65. Курило І. О. економічна активність і становище молоді на ринку праці в Україні: ціннісний та поведінковий аспект. *Соціально-трудові відносини*. 2010. № 1. С. 423-432.

66. Лісогор Л. С. Підготовка конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти: проблеми та перспективи. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 4 (Частина 1). С. 48-54.

67. Лісогор Л. С. Формування інноваційної зайнятості в умовах модернізації економіки та трансформації суспільних відносин. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 82-90.

68. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу / монографія. Київ. 2011. 396 с.

69. Матеріали центру Разумкова. Зараз в Україні дуже складна фінансово-економічна ситуація. Чи відчули Ви особисто на собі її наслідки? URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1056 (дата звернення: 19.03.2019).

70. Мельниченко О. Молодіжний ринок праці України: проблеми і перспективи. *Психологія і суспільство*. 2015. № 3. С. 99-104.

71. Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення. Наказ Державного комітету статистики України № 12 від 19.01.2011 р. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm (дата звернення: 22.12.2019).

72. Міжнародна організація праці. URL: <https://www.ilo.org> (дата звернення: 20.12.2019).

73. Мірзоєв Д.Ш.о. Забезпечення економічної активності населення у контексті освітнього туризму: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, 08.00.07. Х.: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2019. URL https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/Mirzoyev-D.Sh_-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf

74. Міщук Н., Завада О. Статистичний аналіз рівня економічної активності та рівня безробіття в Україні. *Економічний аналіз*. 2019. Том 29. № 1. С. 29-35.

75. Молодь на ринку праці: навички XXI століття та побудова кар'єри.

Щорічна доповідь Президентів України, Верховній раді України, Кабінету міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2018 року). ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики». URL: <https://dismp.gov.ua/dopovid-m2019/> (дата звернення: 01.03.2020).

76. Молодь. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Молодь> (дата звернення: 17.01.2020).

77. Москаленко В. В., Шайгородський Ю. Ж., Міщенко О. О. Економічна культура особистості: соціально-психологічний аспект: монографія. Київ. 2012. 348 с.

78. Назарова Г. В., Касьмін Д. С. Методичний підхід до оцінки стану ринку праці молоді. *Економіка і організація управління*. Вінниця. 2016. Вип. 1 (21). С. 150-159.

79. Назарова Г. В., Касьмін Д. С. Особливості функціонування ринку праці молоді в інституціональному середовищі. *Бізнес Інформ*. 2016. № 4. С. 131-137.

80. Образование для всех к 2015 году. Добьемся ли мы успеха?: Всемирный доклад по образованию для всех. Париж: ЮНЕСКО. 2008. 492 с. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154743_rus (дата звернення: 09.04.2020).

81. Отливанська Г. А. Економічна цінність, корисність та вартість інвестиційної діяльності підприємства. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Проблеми економіки транспорту»*. 2018. Вип. 15. С. 7-13.

82. Офіційний сайт Державної служби зайнятості. URL: https://www.dcz.gov.ua/?fbclid=IwAR0OdbBpn-xabfJizLkdbBN5kv5J_yNk-s-bqoUVEBrunSV0CmFJu1_kKpk (дата звернення: 24.04.2020)

83. Павленко А. Ф., Антонюк Л. Л. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія / за заг. ред. А. Ф. Павленка, Л. Л. Антонюк. Київ. 2014. 550 с.

84. Паустовська Т. І. Регулювання ринку праці в умовах сучасної світової конкуренції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 17. Ч. 2. С. 33-38.

85. Перегудова Т. Соціальні стандарти гідної оплати праці та їх дотримання в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2014. № 2. С. 35-40.

86. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках / ред. Е. Лібанова, О. Цимбал, О. Ярош, Л. Лісогор. Міжнародне бюро праці, Програма молодіжної зайнятості, Департамент політики зайнятості. Женева: МОП, 2014. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_302648.pdf (дата звернення: 18.01.2020).

87. Петрова І. Л. Зміни на ринку праці як фактор формування середнього класу в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 2(55). С. 42-48.

88. Петрова І. Л. Інноваційний сегмент ринку праці: оцінка тенденцій та перспектив. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 1(32). С. 166-180.

89. Петрова І. Л. Трансформація зайнятості в умовах цифрової економіки. *Сфера зайнятості і доходів в умовах цифрової економіки: механізми регулювання, виклики та домінанти розвитку*: зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (23-24 жовт. 2019 р). Київ: КНЕУ, 2019. С. 225-228.

90. Петрова І. П. Державне регулювання процесу зайнятості та створення робочих місць в промисловості. *Ефективна економіка*. № 6. 2018. URL: <http://ojs.dsau.dp.ua/index.php/efektyvna-ekonomika/article/view/1309> (дата звернення: 16.03.2020).

91. Петрушина Т. О. Социально-экономическое поведение населения Украины в условиях институциональных перемен. Институт социологии НАН Украины. Киев. 2008. 544 с.

92. Пономаренко І. В. Аналіз динаміки економічної активності населення в Україні та країнах ЄС. *Наукові записки Мукачівського державного університету*. 2017. Випуск № 8. С. 838-843.

93. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.04.2020).

94. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41 «Державна цільова соціальна програма “Молодь України” на 2009-2015 роки» URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/189135592> (дата звернення: 26.04.2020).

95. Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні. Декларація. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12#Text> (дата звернення: 04.04.2020).

96. Про затвердження Методики розрахунку системи статистичних ваг для поширення результатів вибіркового обстеження населення (домогосподарств) з питань економічної активності (обстеження робочої сили) на генеральну сукупність. Державна служба статистики України. Наказ № 339 від 29.12.2017. Київ. URL: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2017/339/339_2017.htm (дата звернення: 18.03.2019).

97. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12> (дата звернення: 20.03.2020).

98. Психологический словарь / ред. Р. С. Немов. Москва. 2007. 560 с.

99. Радкевич В. Теоретичні та методичні засади розвитку професійної освіти і навчання: результати, проблеми, перспективи. Інститут професійно-технічної освіти НАПН України. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77240557.pdf> (дата звернення: 06.03.2020).

100. Райхельд Ф., Марки Р. Искренняя лояльность. Москва. 2018. 352 с.
101. Ринок праці. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm (дата звернення: 11.05.2020)
102. Робоча сила України 2019: Статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2019. 194 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_r_s_2019.pdf (дата звернення: 10.05.2020).
103. Сидорчук О. Г, Клепанчук О. Ю. Цілі державного регулювання внутрішнього ринку праці за умов запровадження інституційних реформ. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70). № 1. С. 79-84.
104. Сігайов А. О., Мітус О. О. Економічна активність як один з чинників зайнятості в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. Київ. 2012. № 10(137). С. 12-17.
105. Сірий Є. В. Сучасне становище молодіжного підприємництва: статистичний та соціологічний вимір. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 1(39). С. 63-78.
106. Словник української мови: в 11 томах / ред. Білодід І. Київ. 1970. Том 1. С. 29.
107. Сомик О. М. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій людини з її економічною активністю. *Міжнародна наукова конференція «Інноваційна економіка: процеси, стратегії, технології»*. Kielce, Poland: Baltija Publishing. 2017. Part 2. Р. 6-8.
108. Сомик О. М. Класифікація цінностей у контексті детермінант економічної активності. *European journal of economics and management*. Czech Republic. 2019. V. 5. Issue 4. Р. 104-109.
109. Сомик О. М. Освіта та професійна підготовка молоді як складові стратегії виходу з економічної кризи. *Науковий журнал економічного*

факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса «Економіка і організація управління». 2017. № 4. С. 185-192.

110. Сомик О. М. Оцінка впливу економічної системи на поведінку та цінності людини. *Праці Шістнадцятої Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»*. Вінниця. 2016. Т. 1. С. 164-165.

111. Сомик О. М. Роль ціннісних орієнтацій у формуванні економічної активності в контексті поведінкової економіки. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. 2018. № 36. С. 61-65.

112. Сомик О. М. Типологія економічної активності як прояв цінностей сучасної молоді. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії. Матеріали міжнародної наукової конференції*. 2020. Т. 1. С. 78-81.

113. Сомик О. М. Ціннісна складова економічної активності людини. *Праці Сімнадцятої Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»*. Вінниця. 2017. Т. 3. С. 196-198.

114. Сомик О. М. Цінності в структурі факторів економічної поведінки. *Міжнародна науково-практична конференція «Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи»*. Вінниця. 2019. С. 128-130.

115. Сомик О. М., Дороніна О. А. Регулювання економічної активності з урахуванням ціннісної складової поведінки молоді. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2020/25.pdf.

116. Стець В. Система цінностей української еліти. *Вісник Прикарпатського національного ун-ту ім. Василя Стефаника. Філософські проблеми науки і культури*. 2008. Вип. XI. Режим доступу

http://www.nbuuv.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2008_11/17.pdf.

117. Татомир І. Л. Зайнятість та освітня політика в епоху штучного інтелекту й робототехніки. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 2(36). С. 178-193.

118. Тітов Я. Економічна активність населення: аналіз та шляхи посилення. *Економічний аналіз*. Випуск 8. Ч. 1. Тернопіль. 2011. С. 201-203.

119. Томчук О. В. Парадигма управління людським потенціалом території в контексті поведінкової економіки. *БізнесІнформ*. 2019. С. 426-431.

120. Трубецкой С. Н. Курс истории древней философии. Москва. 1997. 576 с.

121. Турило А. М., Вчєрашня І. С. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «економічна активність підприємства». *Фінанси України* 2011. № 10(191). С. 79-84.

122. Тюленев С. А. Регулювання ринку праці в умовах соціально-економічної кризи: автореф. дисс. канд. екон. наук: 08.00.07. Інститут підготовки кадрів Державної служби зайнятості України, 2017. 20 с.

123. Україна – не Німеччина. Розмова з соціологом Русланом Савчинським / авт. І. Мартин. URL: <https://zbruc.eu/node/39251> (дата звернення: 23.12.2019).

124. Українське «покоління Z»: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування / авт. та ред. К. Зарембо Д. Гайдай, Л. Літра, О. Лимар, С. Солодкий. URL: http://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/Ukr_Generation_ukr_inet-2.pdf (дата звернення: 05.12.2019).

125. Українське суспільство та європейські цінності. Звіт за результатами соціологічного дослідження. Інститут Горшеніна, Фонд ім. Фрідріха Еберта в Україні та Білорусі. Режим доступу до ресурсу: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/IEvropeiski_cinnosti__tables_and_diagrams_MR_.pdf (дата звернення: 15.07.2019).

126. Федотова В. Взаимосвязь экономических установок и

индивидуальных ценностей представителей Перми и Пермского края. Общество. Среда. Развитие. 2016. № 4. С. 77-89.

127. Філософський енциклопедичний словник / ред. В. І. Шинкарук. Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Київ. 2002. 742 с.

128. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя. Москва. 2006. 571 с.

129. Фурдуй С. Neet молодь в Україні та зарубіжжєм: сучасні реалії та перспективи. *Традиції та інновації в сучасній педагогічній діяльності: європейський вимір*: зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конференції (10 квітня 2019 року). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2019. С. 53-58.

130. Цілі сталого розвитку – Україна. ЦСР 8: Гідна праця та економічне зростання. Моніторинговий звіт. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=17228c37-95e0-4a6d-bbc0-119826a9f032> (дата звернення: 08.05.2020)

131. Цінності української молоді 2016. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді /авт. Н. Дмитрук, Г. Падалка, С. Кіреєв, І. Мостова, О. Бікла, В. Шелепа. URL: http://dsmsu.gov.ua/media/2016/11/03/24/Infografika_Doslidjennya.pdf (дата звернення: 05.12.2019).

132. Цінності українців pro et contra реформ в Україні. Центр соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС». URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1850963-78799c8650906a9dd662cee6db323ee1.html (дата звернення: 25.01.2020).

133. Ціщик Р., Понятишин О. Статистичний аналіз економічної активності населення. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*: зб. наук. праць каф. управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил Терноп. нац. екон. ун-ту. 2010. Вип. 15. С. 65-69.

134. Чакалова К. О. Сучасний стан сфери зайнятості в Україні та напрями його покращення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 4(57). С. 18-23.

135. Черевко К. О. Молодіжне підприємництво в розрізі законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-6/85> (дата звернення: 03.04.2020).

136. Шапка О. В. Проблеми працевлаштування молоді у сучасних умовах. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 593-600.

137. Шаульська Л. В., Дороніна О. А., Якимова Н. С. Забезпечення розвитку інноваційних видів зайнятості з урахуванням поведінкових моделей суб'єктів ринку праці. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія Економічні науки*. 2019. № 6(141). С. 156-165.

138. Шаульська Л. В., Кримова М.О. Стан ринку праці в контексті стратегії розвитку людського капіталу регіону. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 2(55). С. 23-32.

139. Швець О. В. Діагностика стимулювання економічної активності населення регіонів: методичний контекст. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства*. Вип. 202 «Економічні науки». 2019. С. 320-331.

140. Швець О. В. Методологічні аспекти дослідження економічної активності населення регіону. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 1. С. 109-117.

141. Шеремета Р. М. Реформація: успіх Європи і шанс для України: колективна монографія / за ред.: Р. М. Шеремета, О. Романенко, В. Л. Сміт. Київ. 2017. 258 с.

142. Шустер С. Свобода слова против страха и унижения. Социальный эксперимент в прямом эфире и первая карта эмоций Украины. Киев. 2018. 304 с.

143. Экономико-социологический словарь / ред. Г. Н. Соколова. Минск. 2013. 616 с.

144. Экономический рост, ведущий к увеличению занятости.

Международная организация труда. URL:
<https://www.ilo.org/moscow/dw4sd/themes/employment-rich/lang--ru/index.htm>
 (дата звернення: 22.01.2020).

145. Якимова Н. С. Підвищення конкурентоспроможності молоді в контексті подолання професійно-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці. *Соціально-трудова відносини: теорія та практика*. Київ. 2017. № 2(14). С. 267-275.

146. Якимова Н. С., Шаульська Л. В. Напрями підвищення конкурентоспроможності молоді в контексті забезпечення ефективності державної соціальної політики. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. 2018. № 1. С. 119-127.

147. Яницкий М. С., Серый А. В. Основные методологические подходы к изучению ценностно-смысловой сферы личности. *Вестник Кемеровского государственного университета культуры и искусств*. 2012. В. 19. Т. 1. С. 82-97. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-metodologicheskie-podhody-k-izucheniyu-tsennostno-smyslovoy-sfery-lichnosti/pdf> (дата звернення: 20.01.2020).

148. Янішевська А. В. Аналіз стану ринку праці та зайнятості молоді в Україні. *ЕКОНОМІКА: реалії часу*. 2014. № 3(13). С. 147-154

149. Яценко Л. Д. Проблеми молодіжної зайнятості в Україні та шляхи їх подолання. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-07/Проблеми%20молодіжної%20зайнятості%20в%20Україні%20та%20шляхи%20їх%20подолання.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).

150. Яценко Л. Д. Проблеми неузгодженості вищої освіти та ринку праці в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень. Серія «Соціальна політика»*. 2020. № 14. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/analit-yatsenko-social-policy-14-2020.pdf> (дата звернення: 11.04.2020).

151. Botchoukova-Farkova Gerry. Human Centered Approach to

Economics. URL: <https://medium.com/@gbf2104/human-centered-approach-to-economics-1c103e3d722f> (Last accessed: 17.04.2020).

152. Clemmer Jim. Our Values Shape Our Character and Culture. The Clemmer Group. URL: <https://www.clemmergroup.com/articles/values-shape-character-culture/> (Last accessed: 15.04.2020).

153. Doronina O., Karpenko A. Human Potential and Innovation as Drivers of Competitiveness in the New Economy. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*, 2019. № 12, p. 71-82.

154. Economic Activities. Definition. URL: <https://www.insee.fr/en/metadonnees/definition/c1632> (Last accessed: 14.03.19).

155. Economic Activity. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/economic-activity> (Last accessed: 27.04.2020).

156. Economic activity. What is economic activity? Definition and examples. URL: <https://marketbusinessnews.com/financial-glossary/economic-activity/> (Last accessed: 28.04.2020).

157. Employment – annual statistics. Official Eurostat website https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistic (Last accessed: 11.04.20).

158. Global Employment Trends for Youth 2017: Paths to a better working future International Labour Office. Geneva. 2017. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_598669.pdf (Last accessed: 14.11.19).

159. Gradinaru Andreea. The contribution of behavioral economics in explaining the decisional process. *Procedia Economics and Finance*. 2014. № 16. P. 417-426. URL: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00821-1](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00821-1) (Last accessed: 10.04.20).

160. Hallett R. These countries are facing the greatest skills shortages. The World Economic Forum. 2016. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2016/07/countries-facing-greatest-skills->

shortages/ (Last accessed: 10.04.20).

161. Hills M. D., Kluckhohn, Strodtbeck's. Values Orientation Theory. 2002. URL: <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1040> (Last accessed: 16.05.2018).

162. Kling Arnold. What is Economic Activity? The Library of Economics and Liberty. URL: https://www.econlib.org/archives/2011/02/what_is_economi.html (Last accessed: 14.03.19).

163. Marx K. Capital. A Critical Analysis of Capitalist Production. Wordsworth Editions. 2013. V. 1, 2. 1168 p.

164. McCarthy N. The Countries Facing The Greatest Skill Shortages. Statista. 2016. URL: <https://www.statista.com/chart/4690/the-countries-facing-the-greatest-skill-shortages/> (Last accessed: 17.02.20).

165. Nazarova G., Jaworska M., Nazarov N., Dybach I., Demianenko A. Improvement of the method measuring the security of human development: case of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2019. № 17(4). P. 226-238. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17\(4\).2019.19](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.17(4).2019.19) (Last accessed: 14.03.20).

166. Nykyforenko V., Kravchenko V., Zbrytska T., Kryvtsova M., Svorobovich L. Motivational monitoring as a component of effective human resource (HR) strategy of company. *Academy of Strategic Management Journal*. London. 2019. Volume 18, Issue 2. URL: <https://www.abacademies.org/articles/motivational-monitoring-as-a-component-of-effective-human-resource-hr-strategy-of-company-8093.html> (Last accessed: 15.03.20).

167. Rampell Catherine. Economists Share Nobel for Studying Job Market. 2010. URL: <https://www.nytimes.com/2010/10/12/business/economy/12nobel.html> (Last accessed: 14.03.19).

168. Robbins L. On the Elasticity of Demand for Income in Terms of Effort. *Economica*. 1930. № 29. p. 123-129.

169. Ruff C.C., Fehr E. The neurobiology of rewards and values in social decision making. *Nature reviews Neuroscience*. 2014. URL: <https://www.researchgate.net/publication/263713189>

170. Sackett Paul, Mavor Anne. Attitudes, Aptitudes, and Aspirations of American Youth. Implications for Military Recruitment. The National Academies Press. Washington, D.C. 2003. 328 p.

171. Shaulska L., Yakymova N., Krymova M.. Innovative employment in the structure of the modern labor market. *EJTS European Journal of Transformation Studies*. 2020. № 1. P. 79-92.

172. Simmel Georg. The Philosophie of money. Series: Routledge Classics. Charles Lemert 2011. 640 p.

173. Smith Andy. The Politics of Economic Activity. *Oxford University Press*. 2016. 187 p.

174. Spring Joel H. American education. New York. 2018. 18-th ed. 298 p.

175. Terepyshchyi S., Svyrydenko D., Zakharenko K., Bezgin K., Kulga A. Evaluation of Donbas universities' economic potential: problems of personnel training and unemployment. *Науковий вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 5(173). С. 149-154.

176. Thaler Richard H. Integrating economics with psychology. The Committee for the Prize in Economic Sciences in Memory of Alfred Nobel. 2017. URL:<https://www.nobelprize.org/uploads/2018/06/advanced-economicsciences2017.pdf> (Last accessed: 15.03.2018).

177. Trommsdorff G., Chen X. Universal and Culture-specific Functions of Adolescent Values and Religion, Values, Religion, and Culture in Adolescent Development. *The Jacobs Foundation Series on Adolescence*. Cambridge. 2012. P. 95-208.

178. What are Economic Activities? URL: <https://www.toppr.com/guides/commercial-knowledge/business-and-commercial-knowledge/what-are-economic-activities/> (Last accessed: 14.03.19).

179. World Health organization. URL: <https://www.who.int/home> (Last accessed: 17.03.2020).

ДОДАТКИ

ВІННИЦЬКА МІСЬКА РАДА

ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІКИ І ІНВЕСТИЦІЙ

вул. Соборна, 59, м. Вінниця, 21050, тел. 59-50-46, e-mail: dei@vmr.gov.ua

27.04.2020 № 11-00-004-38883/2

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
аспіранта кафедри менеджменту та поведінкової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса
Сомика Олександра Миколайовича на тему
**«Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних
орієнтацій»**

Реформа децентралізації в Україні, стратегічний курс на Євро-інтеграцію, відкриває нові перспективи планування стратегічного розвитку як всієї країни, так і її новостворених об'єднаних територіальних громад. Актуальним завданням соціальної та економічної політики ОТГ є залучення молоді до інноваційних процесів стратегічного розвитку. Молодь як прогресивна частина кадрового потенціалу, має вирішальний вплив на економічне зростання, отже актуалізується впровадження механізмів регулювання її економічної активності на ринку праці, які засновані на новітніх наукових розробках соціально-поведінкових моделей, що ґрунтуються на ціннісній сфері особистості.

У дисертації Сомика О.М. наведено рекомендації щодо врахування ціннісної сфери молоді в процесі регулювання її економічної активності та запропоновано підходи щодо мотивації молоді до підприємництва та інноваційної діяльності. Зазначені розробки, що містяться у дисертаційній роботі Сомика О.М. «Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій» враховано при розробці Стратегії розвитку Вінницької міської об'єднаної територіальної громади 2030 з метою забезпечення збалансованості економіки та ринку праці ОТГ, закріплення молоді на місцевому ринку праці та ефективного відтворення її трудового потенціалу.

Заступник директора департаменту
економіки і інвестицій

М.І. Мартянов

Товариство з обмеженою відповідальністю “ЕКО-СФЕРА”

№ 210 від 20 травня 2020 р.
на № _____ від “ ” 200__ р.

22400 Вінницька область, м. Калинівка, вул. Фрунзе, 45
(04333) 2-21-32, внутр. 116, факс: 4-05-00
р-р 260053011489 в БАТ КБ «ВТБбанк» м. Вінниці
МФО 302559; ЄДРПОУ 32320552
Свідцтво про реєстрацію платника ПДВ № 01408798;
ІПН 323205502071
E-Mail: negorova@vinni.ua

До Спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
аспіранта кафедри менеджменту та поведінкової економіки
Донецького національного університету імені Василя Стуса
Сомика Олександра Миколайовича на тему «Регулювання економічної активності
молоді на основі її ціннісних орієнтацій», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальним завданням кадрової політики сучасного підприємства є залучення молоді, як прогресивної частини кадрового потенціалу, та впровадження механізмів регулювання її економічної активності на внутрішньому ринку праці, заснованих на новітніх наукових розробках поведінкових моделей, що ґрунтуються на ціннісній сфері особистості. Рівень економічної активності молоді визначає ефективність реалізації кадрового потенціалу та конкурентоспроможність підприємства в цілому.

У дисертаційній роботі Сомика О.М. наведено рекомендації щодо діагностики ціннісної сфери молоді в контексті її економічної активності та запропоновано підходи до формування складових механізму управління персоналом на основі ціннісних орієнтацій молоді, що сприятиме залученню на підприємство молоді та забезпеченню її вмотивованості. Зазначені розробки, що містяться у дисертаційній роботі Сомика О.М. «Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій» використано у діяльності ТОВ «ЕКО-СФЕРА» з метою забезпечення підприємства молодими працівниками, регулювання їх економічної активності та забезпечення ефективності кадрової політики в цілому.

Директор

Єгорова Н.В.

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30,
факс: +38 (0432) 50-87-78, E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

«12» травня 2020 р. № 25/01.1.3-43

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Сомика Олександра Миколайовича

на тему **«Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій»**, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Дисертаційну роботу Сомика О.М. виконано відповідно до тематики наукових досліджень кафедри менеджменту та поведінкової економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса: «Інтегрований розвиток територій: кадрова, маркетингова та інноваційна складові» (номер державної реєстрації 0117U006342, 2017–2020 рр.), у рамках якої систематизовано ціннісні орієнтації, що визначають економічну активність сучасної молоді; розроблено алгоритм виявлення значущих ціннісних орієнтацій молоді та прогнозування рівня її економічної активності на ринку праці; удосконалено механізм регулювання економічної активності молоді за допомогою аналізу ціннісної складової; розроблено рекомендації щодо стимулювання продуктивної економічної поведінки молоді на ринку праці.

Отримані наукові результати також використовуються у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса при викладанні навчальних дисциплін «Економіка праці та соціально-трудові відносини», «Ринок праці», «Економічна соціологія».

Проректор з наукової роботи

І.В. Хаджинов

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21001, Україна, тел. (0432) 616-620, факс (0432) 612-812, E-mail: info@vspu.edu.ua код ЄДРПОУ 02125094

15.05.2020 № 06/24-1

на № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження

Сомика Олександра Миколайовича

на тему «Регулювання економічної активності молоді на основі її ціннісних орієнтацій», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

У рамках дисертаційної роботи Сомика О.М систематизовані ціннісні орієнтації, що визначають економічну активність сучасної молоді; розроблено алгоритм виявлення значимих ціннісних орієнтацій та способи їх формування для подальшого їх успішного впливу на професійну діяльність; вдосконалено механізм регулювання економічної активності за допомогою аналізу ціннісної складової; розроблено рекомендації щодо заходів, які формують ціннісні орієнтації, що необхідні для успішної реалізації набутих під час здобуття вищої освіти творчого та фахового потенціалу.

Отримані наукові результати також використовуються у навчальному процесі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського при викладанні навчальних дисциплін «Психологія мотивації поведінки і діяльності», «Психологія управління», «Соціальна психологія».

Упровадження в процес фахової підготовки студентів, які навчаються за напрямом «Психологія», результатів дисертаційної роботи Сомика О.М. сприяло підвищенню їх компетентності щодо психологічних чинників, які впливають на успішну трудову діяльність сучасної молоді, та дає змогу більш успішно реалізувати себе у майбутній професійній діяльності.

Результати впровадження наукових розробок О.М. Сомика обговорені та затверджені засіданням кафедри Психології та соціальної роботи (протокол №17 від 13 травня 2020 р.).

Проректор з наукової роботи,
 доктор педагогічних наук, професор

Алла КОЛОМІЄЦЬ

Євген ГРОМОВ (0432) 61-80-72

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Сомик О.М. Класифікація цінностей у контексті детермінант економічної активності. *European journal of economics and management*. 2019. Vol.5. Iss. 4. P. 104-109.

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

2. Сомик О.М., Дороніна О.А. Регулювання економічної активності з урахуванням ціннісної складової поведінки молоді. *Ефективна економіка*. 2020. №4. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.23. *Особистий внесок здобувача полягає у розробці механізму регулювання економічної активності молоді, систематизації та аналітичному обґрунтуванню результатів.*

3. Сомик О.М. Роль ціннісних орієнтацій у формуванні економічної активності в контексті поведінкової економіки. *Причорноморські економічні студії Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій*. 2018. №36. С. 61-65.

4. Сомик О.М. Освіта та професійна підготовка молоді як складові стратегії виходу з економічної кризи. *Економіка і організація управління*. 2017. №4. С. 185-192.

Публікації за матеріалами конференцій

5. Сомик О.М. Типологія економічної активності як прояв цінностей сучасної молоді. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії*. Матеріали міжнародної наукової конференції. 2020. Т.1. С. 78-81.

6. Сомик О.М. Цінності в структурі факторів економічної поведінки. *Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи*: матеріали конференції. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 128-130.

7. Сомик О.М. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій людини з її економічною активністю. *Інноваційна економіка: процеси, стратегії, технології*: міжнародна наукова конференція. Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2017. Part 2. Р. 6-8.

8. Сомик О.М. Ціннісна складова економічної активності людини. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання*: праці сімнадцятої міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Т.3. С. 196-198.

9. Сомик О.М. Оцінка впливу економічної системи на поведінку та цінності людини. *Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання*: праці шістнадцятої міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2016. Т.1. С. 164-165.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. XVI Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Вінниця, 2016 р.), виступ з доповіддю.

2. XVII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Вінниця, 2017 р.), виступ з доповіддю.

3. Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Proceedings of International Scientific Conference (Kielce, 2017), дистанційна участь.

4. Міжнародна науково-практична конференція «Наука, освіта, суспільство: реалії, виклики, перспективи» (м. Вінниця, 2019 р.), виступ з доповіддю.

5. Міжнародна наукова конференція «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії» (м. Суми. 2020), дистанційна участь.

Додаток В

Таблиця В.1

**Рівень економічної активності населення України за віковими групами
та регіонами у 2018 р.**

Регіон	Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років (%)	За віковими групами молоді, років		
		15–24	25–29	30–34
Україна	62,6	33,7	79,6	83,3
Вінницька	63,0	33,3	80,7	80,9
Волинська	55,9	35,2	71,5	73,7
Дніпропетровська	63,6	30,7	81,7	86,6
Донецька	58,1	32,5	78,3	79,0
Житомирська	64,2	43,5	84,7	83,1
Закарпатська	60,6	41,2	79,0	76,9
Запорізька	63,0	33,7	78,1	86,5
Івано-Франківська	60,3	32,2	74,8	78,0
Київська	62,5	38,4	80,2	88,7
Кіровоградська	61,6	38,4	78,0	78,1
Луганська	67,0	40,9	86,7	85,9
Львівська	61,1	34,5	78,2	85,9
Миколаївська	64,3	30,5	78,1	85,5
Одеська	61,1	37,9	70,7	79,0
Полтавська	62,0	29,5	83,5	82,7
Рівненська	62,8	29,0	83,6	81,0
Сумська	64,0	35,4	83,3	86,2
Тернопільська	58,8	37,5	71,1	80,3
Харківська	64,9	26,6	84,2	87,9
Херсонська	64,1	44,3	80,7	84,0
Хмельницька	61,0	39,9	75,4	77,5
Черкаська	63,8	34,2	79,8	90,0
Чернівецька	62,1	29,2	69,7	78,9
Чернігівська	64,1	37,8	84,9	89,6
м. Київ	66,8	23,1	86,6	84,1

Продовження додатку В

Таблиця В.2

**Рівень економічної активності населення України за віковими групами
та регіонами у 2019 р.**

Регіон	Рівень економічної активності населення у віці 15-70 років (%)	За віковими групами молоді, років		
		15–24	25–29	30–34
Україна	56,3	36,2	80,0	82,0
Вінницька	55,8	37,2	78,2	81,1
Волинська	51,5	33,9	70,0	71,3
Дніпропетровська	56,9	36,1	84,2	84,2
Донецька	50,9	36,9	76,5	80,3
Житомирська	57,0	38,4	86,2	85,5
Закарпатська	55,8	48,8	71,7	78,1
Запорізька	56,6	36,4	78,1	86,0
Івано-Франківська	55,2	39,5	76,2	73,9
Київська	56,2	34,2	82,5	85,2
Кіровоградська	54,3	37,6	79,0	79,7
Луганська	59,7	41,1	88,1	89,5
Львівська	55,2	37,7	80,3	82,3
Миколаївська	57,8	36,9	80,3	85,6
Одеська	55,4	33,4	76,8	77,9
Полтавська	55,5	39,2	79,9	85,5
Рівненська	58,2	28,3	83,7	77,4
Сумська	57,0	34,3	80,6	87,9
Тернопільська	53,1	33,2	73,1	79,1
Харківська	58,2	29,9	83,6	85,1
Херсонська	58,1	39,5	81,7	86,6
Хмельницька	54,9	41,9	72,9	74,7
Черкаська	56,2	40,8	85,6	85,9
Чернівецька	58,6	27,6	67,6	71,9
Чернігівська	56,5	43,1	87,4	86,2
м. Київ	60,9	33,7	86,2	82,9

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Розподіл зайнятої молоді за професійними та віковими групами
в Україні у 2018 р., %, (тис. осіб)**

Професії	Зайняте населення у віці 15-70 років	За віковими групами молоді, років		
		15–24	25–29	30–34
Усього	100% (16 360,9)	100% (1 068,5)	100% (2 016,9)	100% (2 510,1)
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	8,07% (1 320,4)	3,77% (40,2)	7,49% (151,0)	8,37% (210,1)
Професіонали	18,41% (3 012,3)	12,11% (129,4)	22,95% (462,8)	21,44% (538,0)
Фахівці	11,2% (1 832,8)	12,14% (129,7)	11,29% (227,6)	12,27% (307,9)
Технічні службовці	2,91% (474,8)	4,24% (45,3)	3,76% (75,7)	2,98% (74,8)
Працівники сфери торгівлі та послуг	16,75% (2 739,8)	20,29% (216,8)	16,76% (338,0)	16,65% (417,9)
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0,74% (120,9)	0,61% (6,5)	0,73% (14,6)	0,75% (18,6)
Кваліфіковані робітники з інструментом	11,63% (1 902,0)	13,18% (140,8)	11,33% (228,4)	12,45% (312,3)
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	11,17% (1 826,9)	9,98% (106,6)	8,73% (176,0)	10,23% (256,7)
Найпростіші професії	19,14% (3 131,0)	23,7% (253,2)	17% (342,8)	14,9% (373,8)

Продовження додатку Д

Таблиця Д.2

**Розподіл зайнятої молоді за професійними та віковими групами
в Україні у 2019 р., %, (тис. осіб)**

Професії	Зайняте населення у віці 15-70 років	За віковими групами молоді, років		
		15–24	25–29	30–34
Усього	100% (16 578,3)	100% (1 155,4)	100% (1 944,6)	100% (2 466,5)
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	8,02% (1 330,3)	3,73% (43,1)	6,93% (134,7)	8,48% (209,1)
Професіонали	17,97 % (2 976,9)	13,51% (156,1)	21,68% (421,5)	21,05% (519,2)
Фахівці	11,57% (1 918,8)	14,36% (165,9)	12,05% (234,4)	11,54% (284,6)
Технічні службовці	3,20% (531,2)	4,02% (46,5)	3,89% (75,6)	3,79% (93,4)
Працівники сфери торгівлі та послуг	16,63% (2 757,8)	20,95% (242,1)	17,01% (330,7)	16,55% (408,3)
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0,97% (160,7)	1,12% (12,9)	0,86% (17,0)	0,70% (17,3)
Кваліфіковані робітники з інструментом	12,46% (2 065,8)	13,21% (152,6)	12,25% (238,2)	13,70% (337,9)
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	11,14% (1 847,3)	9,02% (104,1)	9,59% (186,5)	9,83% (242,4)
Найпростіші професії	18,04% (2 989,5)	20,08% (232,1)	15,74% (306,0)	14,36% (354,3)

**Регіональна диференціація рівня економічної неактивності молоді в
Україні у 2018 р.,%**

Регіон	Рівень економічної неактивності населення у віці 15-70 років (%)	За віковими групами молоді, років		
		15–24	25–29	30–34
Україна	37,4	66,3	20,4	16,7
Вінницька	37,0	66,7	19,3	19,1
Волинська	44,1	64,8	28,5	26,3
Дніпропетровська	36,4	69,3	18,3	13,4
Донецька	41,9	67,5	21,7	21,0
Житомирська	35,8	56,5	15,3	16,9
Закарпатська	39,4	58,8	21,0	23,1
Запорізька	37,0	66,3	21,9	13,5
Івано-Франківська	39,7	67,8	25,2	22,0
Київська	37,5	61,6	19,8	11,3
Кіровоградська	38,4	61,6	22,0	21,9
Луганська	33,0	59,1	13,3	14,1
Львівська	38,9	65,5	21,8	14,1
Миколаївська	35,7	69,5	21,9	14,5
Одеська	38,9	62,1	29,3	21,0
Полтавська	38,0	70,5	16,5	17,3
Рівненська	37,2	71,0	16,4	19,0
Сумська	36,0	64,6	16,7	13,8
Тернопільська	41,2	62,5	28,9	19,7
Харківська	35,1	73,4	15,8	12,1
Херсонська	35,9	55,7	19,3	16,0
Хмельницька	39,0	60,1	24,6	22,5
Черкаська	36,2	65,8	20,2	10,0
Чернівецька	37,9	70,8	30,3	21,1
Чернігівська	35,9	62,2	15,1	10,4
м. Київ	33,2	76,9	13,4	15,9

АНКЕТА з вивчення цінностей молоді та її активності на ринку праці.

Шановні респонденти!

Опитування проводиться з метою визначення впливу ціннісних орієнтацій молоді на її активність на ринку праці. Анкета анонімна, Ваші відповіді будуть використовуватися в узагальненому вигляді. У першому блоці питань «Економічна активність» оберіть, будь-ласка, той варіант відповіді, який є для Вас найбільш прийнятним, або напишіть свій у тих питаннях, де це передбачено. У другому блоці питань «Пріоритетні цінності» - у кожній строчці таблиць проставьте відповідну позначку (+) залежно від ступеня важливості запропонованих цінностей для Вас.

Дякуємо за участь в опитуванні!

* **Обязательно**

Загальні відомості

Оберіть свій варіант відповіді

1. Стать *

Отметьте только один овал.

☐ Чол.

☐ Жін.

Продовження додатку 3

2. Вік *

Отметьте только один овал.

- ☐ 15
☐ 16
☐ 17
☐ 18
☐ 19
☐ 20
☐ 21
☐ 22
☐ 23
☐ 24
☐ 25
☐ 26
☐ 28
☐ 29
☐ 30
☐ 31
☐ 32
☐ 33
☐ 34
☐ 35
☐ 36
☐ 37
☐ 38
☐ 39
☐ 40

Продовження додатку 3

3. Ваша освіта на даний час *

Отметьте только один овал.

- ☐ Вища (Магістр, Спеціаліст)
- ☐ Вища (Бакалавр)
- ☐ Професійно-технічна (коледж, технікум, пту)
- ☐ Школа
- ☐ Без освіти

4. Місто проживання (впишіть назву)

I. Економічна активність

5. Ваш статус на ринку праці *

Отметьте только один овал.

- ☐ Навчаюсь
- ☐ Навчаюсь та працюю
- ☐ Працюю
- ☐ Не маю роботи, але шукаю її
- ☐ Інше, напишіть нижче

6.

7. Якщо працюєте, вкажіть будь-ласка, на якій посаді та у якій галузі

8. Якщо навчаєтесь, вкажіть Вашу спеціальність

Продовження додатку 3

9. Чи плануєте Ви найближчим часом змінити роботу? *

Отметьте только один овал.

☐ Так

☐ Ні

10. Якщо так, то чому?

Отметьте все подходящие варианты.

- ☐ Не влаштовує рівень оплати праці
- ☐ Не подобається зміст роботи
- ☐ Не комфортно працювати в цьому колективі
- ☐ Не бачу перспектив кар'єрного зростання
- ☐ Інше, напишіть нижче

11.

12. Що для Вас є вирішальним при виборі роботи ? (виберіть тільки два фактори) *

Отметьте все подходящие варианты.

- ☐ Рівень оплати праці
- ☐ Комфортні та безпечні умови праці
- ☐ Цікавий зміст роботи
- ☐ Віддаленість від місця проживання
- ☐ Престижність роботи
- ☐ Перспективи кар'єрного зростання
- ☐ Інше, напишіть нижче

13.

II. Пріоритетні цінності: "Соціально-економічні"

Оцініть важливість наступних умов та тверджень за п'ятибальною шкалою, обравши одну оцінку, де 1 - зовсім неважливо, 5 - дуже важливо

Продовження додатку 3

14. *

Отметьте все подходящие варианты.

	1	2	3	4	5
Відчувати свободу у виборі місця роботи	☐	☐	☐	☐	☐
Працювати на самого себе	☐	☐	☐	☐	☐
Мати оплачувану відпустку	☐	☐	☐	☐	☐
Працювати в компанії зі світовим ім'ям	☐	☐	☐	☐	☐
Кваліфіковано виконувати свою роботу	☐	☐	☐	☐	☐
Мати роботу близько від дому	☐	☐	☐	☐	☐
Працювати менше, але якісніше	☐	☐	☐	☐	☐
Мій начальник – порядна, добра, інтелігентна людина	☐	☐	☐	☐	☐
Мати стабільний дохід	☐	☐	☐	☐	☐
На моїй роботі (навчанні) дружній колектив	☐	☐	☐	☐	☐

Пріоритетні цінності: "Життєві та побутові"

Оцініть важливість наступних умов та тверджень за п'ятибальною шкалою

Продовження додатку 3

15. *

Отметьте все подходящие варианты.

	1	2	3	4	5
Сімейне щастя, любов	☐	☐	☐	☐	☐
Спілкування з друзями	☐	☐	☐	☐	☐
Заняття спортом	☐	☐	☐	☐	☐
Читання книг, відвідування кіно, театрів, концертів	☐	☐	☐	☐	☐
Проводити час з друзями на вихідних	☐	☐	☐	☐	☐
Мати вільний час для свого хобі	☐	☐	☐	☐	☐
Мати стабільний дохід	☐	☐	☐	☐	☐
Бути незалежним	☐	☐	☐	☐	☐
Знати англійську мову	☐	☐	☐	☐	☐
Мати диплом престижного навчального закладу	☐	☐	☐	☐	☐

Пріоритетні цінності: "Матеріальні"

Оцініть важливість наступних умов та тверджень за п'ятибальною шкалою

Продовження додатку 3

16. *

Отметьте все подходящие варианты.

	1	2	3	4	5
Добробут близьких	☐	☐	☐	☐	☐
Матеріальна забезпеченість	☐	☐	☐	☐	☐
Мати власний автомобіль	☐	☐	☐	☐	☐
Мати власне житло	☐	☐	☐	☐	☐
Ніколи не брати кредити в банку	☐	☐	☐	☐	☐
Мати високий дохід	☐	☐	☐	☐	☐
Жити краще ніж інші	☐	☐	☐	☐	☐
Мати швидкісний інтернет	☐	☐	☐	☐	☐
Гарно вчитися (працювати), щоб отримувати стипендію (премію)	☐	☐	☐	☐	☐
Отримувати субсидію	☐	☐	☐	☐	☐

ДЯКУЄМО ТА БАЖАЄМО ВАМ УСПІХІВ!